PANAIT ISTRATI

MOŞ ANGHEL

ŞI

ŢAŢA MINCA

Cuprins

MOŞ ANGHEL

CITITORILOR MEI DIN ROMÂNIA

Moş Anghel nu e o traducere, ci o scriere românească: o consider egală celei franţuzeşti.

Aci, grăiesc în limba mea.

Nu e graiul săltăreţ al directei compuneri în româneşte. Încătuşarea primei creaţii - pe care am ţinut s-o respect cât mai mult, din cinste profesională şi ca să dau un exemplu de traducere acelora care mi-au schilodit pe Chira — încătuşarea aceasta m-a strâns şi pe mine amarnic. Şi dacă uneori am slăbit-o, dacă pe ici, pe colo am dat drumul strânsorilor, sau dacă pe alocurea am făcut chiar mici completări cu înţeles în limba noastră, acestea sunt abateri îngăduite autorului, dar cari nu condiţionează o bună traducere. Licenţele mele neînsemnate rămân înăuntrul atât al cunoştinţei limbii franceze, cât şi al celei româneşti, aşa cum aceste două limbi au rămas pe de-antregul în afara balamucului cuprins în traducerea Chirei, care nu e nici franţuzească, nici românească, ci şoltică.

Şi să nu vie aceşti şoltici să-mi vorbească cu ifos despre „gramatica" din Moş Anghel, decât atunci când vreunul dintre ei va fi intrat la stăpân, ca mine, la vârsta de treisprezece ani şi va fi izbutit, totuşi, după un sfert de veac de „hamalâc", să scrie franţuzeşte şi să traducă în româneşte mai bine de cum am reuşit, ori de cum n-am reuşit eu.

Cu acest prilej ţin să mă achit de două datorii: întâia, către criticul Sanielevici, care, singurul până azi în critica internaţională, a afirmat cu aprigă tărie că sunt un scriitor al proletariatului.

Că sunt, chiar de pe acum, asta nu ştiu cum a putut dânsul s-o vadă, dar că voi fi pe curând, de ceva pot să încredinţez atât pe d. Sanielevici, cât şi lumea muncitoare, oriunde s-ar afla ea grupată politicele. Prin asta nu trebuie să se înţeleagă că voi fi un trâmbiţaş al virtuţilor acestei lumi, ci un om care o va arăta aşa cum este ţi îţi va spune gândul fără înconjur: astfel înţeleg eu prietenia.

A doua datorie o am către Mihail Sadoveanu. În articolul pe care mi-l consacră, d-sa afirmă - cu riscul de a supăra pe anumiţi colegi ai d-sale din Academie - că autorul franţuzescului Moş Anghel „e un fiu al acestui pământ". A spus-o cu vorba caldă de frate, şi vorba lui mi-a mers la inimă, mi-a făcut bine.

N-am să-l dau de ruşine.

Oricari ne-or fi drumurile hărăzite de soartă, îmi voi aduce totdeauna aminte că scriitorul Mihail Sadoveanu, uitând că e academician, a întins mâna înstrăinatului şi i-a recunoscut dreptul de a lua loc lângă mormântul mamei lui.

PANAIT ISTRATI

I. Moş Anghel

În seara aceea de început de april, cătunul Baldovineşti, din apropierea Brăilei, sărbătorea întâia zi a Paştelui. Prin toate ogrăzile, ţăranii aprindeau glugi de stuf uscat: de peste tot răsunau focuri de puşcă - închinăciuni creştin-ortodoxe aduse de sătenii noştri pomenirii Aceluia care fu cel mai bun dintre oameni.

În căsuţa lui moş Dumitru - mezin între doi fraţi şi două surori - veniseră de la oraşul vecin mama Joiţa şi fiul ei unic Adrian, ca să petreacă împreună sfintele sărbători.

Mama lui Adrian era întâia născută în familie, rămăsese văduvă încă de pe când îşi purta pruncul în braţe, şi acum, când acesta împlinea optsprezece ani, tot văduvă se afla, trăind din munca braţelor sale.

Nu prea era loc de găzduit în fostul cămin părintesc, căci fratele Dumitru, deşi tânăr, era înconjurat de o numeroasă familie. Buna soră se mulţumea însă şi cu un colţ al încăperii, în vreme ce Adrian - bucuros să-şi revadă leagănul copilăriei - se ducea să se culce cu unchiul său în fânul din podul grajdului, să-i asculte poveştile ca altădată şi să-i istorisească fapte de pe la oraş.

De altfel, chiar şi fără musafiri, unchiul Dumitru tot prin pod, pe câmpuri şi prin bălţi îşi petrecea nopţile de vară, ceea ce făcea pe Adrian uneori să se mire:

- Matale te culci în pod, iar nevasta, cu copiii; ce viaţă e asta?!

- De, băiete, sunt nevoit... Altmintrelea, cum să-ţi spun: *copchiii să-mbulzesc prea repede!*

- Iaca vorbă! şi când te dai jos din pod?

- Mă duc la baltă, să tai stuf!...

- Şi când te-ntorci de la tăiat stuf?!...

- Mă urc în pod!...

- Atunci de unde vin „copchiii"?!...

- Dumnezeu îi trimete.

Deşi oameni săraci, se mai aflau la masa lor şi alte câteva neamuri din sat. Cina strămoşească - un borş de miel, cu miel fript, cu cozonaci şi ouă roşii - fu veselă, plină de glume; la sfârşit, moş Dumitru ieşi afară ca să dea şi el foc glugii şi să sloboadă focurile de puşcă tradiţionale.

Toată laia de copii, ba chiar şi cei mari, îl urmară. Noaptea era înstelată. Dumitru trase cu urechea la zgomotul îndepărtat al trenului care se ducea spre Galaţi, şi zise:

- Trece „ixpresu" de opt...

Apoi dădu foc stufului. Numaidecât, flăcări fumegânde se înălţară drept către cer, în mijlocul ţipetelor asurzitoare ale copiilor, cari dănţuiau împrejurul glugii ca nişte drăcuşori cu feţe roşii. Zarva fu şi mai mare când Dumitru descarcă cele două ţevi cu fultuială oarbă ale puştii sale de vânătoare, zicând, cu credinţă creştină, după fiecare foc:

- Christos a-nviat!

În clipa asta, mama Joiţa îşi luă fiul de braţ, îl trase mai la o parte şi-i zise pe un ton poruncitor şi cam sugrumat:

- Dă fuga la părintele Ştefan, vărul nostru, şi roagă-l din parte-mi să vie aici pe curând. Apoi, întinde-o până la moş-tu Anghel şi adu-l cu tine!...

Adrian tresări ca şi cum i s-ar fi cerut să ia un şarpe în mână:

- Ce spui mamă!... Cum să-l aduc pe moş Anghel, când ştii bine că el e supărat pe toată lumea şi nu vrea să mai vadă om în ochi?!..

- Tocmai pentru asta trebuie să vie aici. Spune-i că-l chem *eu,* sora lui mai mare. Aleargă iute!...

Adrian se supuse, luă un băţ, strigă pe Sultan, dulăul, şi dispăru în noapte fără ca cineva să-l fi văzut.

În această familie de dezmoşteniţi, fratele Anghel era al doilea născut. O crâncenă soartă se abătuse peste capul lui şi făcuse, dintr-un om voios şi bun creştin, un învrăjbit şi un păgân.

Copii de ţărani iobagi pe pământul boieresc, cei doi fraţi şi cele două surori se pomeniseră, la moartea tatălui lor, stăpâni doar pe grinzile căsuţei părinteşti, pe arborii din grădină şi pe butucii de viţă. Ţarina nu era a lor. Şi asta-i hotărî să se răspândească pe alte meleaguri, afară de Dumitru, mezinul, care rămase să poarte de grijă mamei văduve. Surorile plecară să trăiască cu doi greci înstăriţi, care îşi râdeau de căsătoria legitimă. Iar micuţul Anghel, în vârstă de-abia de nouă ani, se duse la Brăila şi intră băiat de prăvălie la un crâşmar. El avea un adânc dezgust pentru munca cu palmele pe ogorul altuia.

Timp de zece ani, "Agheluţă" stătu neclintit la acelaşi stăpân, om de ispravă, care-l răsplăti cu mărinimie pentru slujbele aduse. Apoi, reîntors în satul lui, se îndrăgosti cu patimă de cea mai săracă fată din cătun, cu care se căsători pe loc. Fiind scurt de vedere, fu reformat de ostăşie, cumpără o bucată de pământ şi deschise crâşmă pe drumul mare dintre Brăila şi Galaţi, la ieşirea din sat.

Întreprinderea îi fu norocoasă, mai ales că vremurile de belşug cari urmară războiului cu turcii îi ajutară mult. După zece ani de crâşmărit, izbuti să agonisească o avere care îi îngădui să cumpere o altă bucată de pământ, între sat şi crâşmă, sădi arbori altoiţi şi vie renumită, clădi acareturi mândre, cu grajd şi pătule, aduse vaci de rasă, păsări, oi, porci şi toate cele trebuincioase unei gospodării de om chiabur. În curând, „curtea lui Angheluţă" avea să fie pizmuită nu numai de către iobagii cătunului, ci şi de însuşi moşierul domeniului. Alexandru Vulioti, care deseori, oprindu-şi brişca dinaintea cârciumii lui moş Anghel, îi spunea acestuia cu vădită pică:

- Tu, măi Angheluţă, te iei la întrecere cu mine! la te uită: vaci tărcate, cai cerchezeşti, ba până şi bibilici bune de nimic, până şi porumbei rotari, cum numai la curtea mea se văd! Ce-i cu tine, mă?...

- Ce să fie, „boierule": nimic nu-i de furat în tot ce vezi! răspundea gospodarul cu semeţie.

Dar dacă norocul îi fu mare în treburi bănoase, nefericirea îi păştea în căsnicie. Nevasta lui era o femeie trândavă, chiondorâşă, greoaie în tot ce făcea, murdară până la dezgust şi cu totul nevrednică a conduce o astfel de gospodărie. Nepăsarea ei mergea până la a lăsa toate nevoile curţii pe seama unui argat trudit, iar dânsa, lungită pe o ţoală la umbra unui nuc, dormea ceasuri întregi, cu gura căscată şi plină de muşte, în vreme ce pruncul se tăvălea în scutece scârnave şi ţărână, bocind prin preajmă-i. Vaci nemulse, vite neadăpate zbierau de sete şi de neorânduială. Casa, ograda, vraişte; intra, ieşea cine voia.

Anghel sângera văzând cum i se prăpădeşte munca. Ţintuit la cârciumă, singur se lupta cu valurile de cărăuşi; ziua şi noaptea în picioare, el găsea cu greu clipa de răgaz când să dea o fugă până la „curte". Adrian îşi aminti cum, într-o zi de vară, îl văzuse pe unchiul său spărgând toate geamurile casei din cauza scârnăviei de muscă, atât de gros depusă, că împiedica lumina de a pătrunde în odăi. Femeia dormea dusă şi nu se deşteptă tot timpul cât ţinu sfărâmatul geamurilor. Anghel trecu pe lângă dânsa, o privi cum sforăia, îi scuipă în obraz şi plecă. Ea îşi continuă somnul.

Crezând să facă din ea cu răul ceea ce n-a putut face cu binele, o bătu adesea. Nevrednica se tâmpi şi mai tare. Atunci, în neputinţă de a ţine piept la două întreprinderi,

bietul om se văzu nevoit să vândă toate dobitoacele, părăsi avutul în voia soartei şi nu mai dădu pe la femeia lui decât o dată pe lună. Iar ca să înlăture de sub ochii copiilor săi priveliştea unei astfel de mame, el îi ridica pe măsură ce împlineau vârsta de cinci ani şi-i depunea la o rubedenie a sa de la Galaţi, unde se ducea de mai multe ori pe an, ca să urmărească de aproape creşterea ce li se da.

Cu chipul acesta, el rupse ultima legătură ce-l mai ţinea de nevastă-sa. Căsnicia din dragoste, năzuinţele omului cu stare, gospodăria care trebuia să fie cea mai înfloritoare din partea locului căzură toate în ruină: „curtea lui Angheluţă" deveni un mare grajd omenesc. În locul frumoasei crâşmărese, cu poalele-n brâu, zorind după treburi - aşa cum visase Anghel s-o vadă pe femeia sa - o umbră mototolită zăcea acum pe un colţ de prispă ori se strecura cu paşi tărăgănaţi de-a lungul pereţilor stropiţi cu noroi şi prin curtea pustie.

La început, neobositul soţ mai speră să-şi readucă nevasta în simţiri, înşelând-o pe faţă. N-o făcea din înclinare firească, ci, aşa, ca să-şi răzbune dragostea batjocorită şi poate, cine ştie, să-şi „trezească" femeia, pe care tot o mai iubea. Dânsa ascultă spusele, văzu cu ochii şi nu făcu nici un caz. Somnul îi era mai scump. Ba nu-şi mai dădu nici osteneala de a se spăla pe obraz şi adormea mâncând.

Dar răutatea omenească atotpizmuitoare nu fu mulţumită numai cu durerea casnică a omului înstărit: nenorocirile soţului nu-i fură îndeajuns. Şi într-o noapte, cunoscând lipsa de pază, dădură foc orăşeneştilor acareturi.

Din odaia crâşmei, Anghel privi printre obloane flăcările cari mistuiau frumoasa-i locuinţă cu acoperiş de tablă galvanizată şi rămase surd la strigătele celor ce-l chemau în ajutorul propriului său avut. Îşi zicea, înghiţind amarul: „Numai dacă ar arde şi *ea!"*

Ea nu arse; şi continuă să doarmă la umbra celor scăpate de la pârjol de către vecini, până în ziua când, înjunghiată de o aprigă răceală. Creatorul -care o trimisese pe pământ ca să arate bărbaţilor câte rele se pot ascunde din-dosul unor frumuseţi femeieşti -o chemă la el, ca să înspăimânte cu dânsa pe ticăloşii din Purgatoriu.

Moartea ei neaşteptată, oricum, nu lăsă rece pe nefericitul Anghel. Adrian fusese adesea martor al înduioşărilor lui la amintirea celei plecate din lume tot aşa de muţeşte după cum trăise.

Nepoţelul iubit şi alintat venea din când în când să citească unchiului minunăţii de prin cărţi: să-i explice „sistemul planetar", „facerea lumii", „ce e cerul" -învăţături de care bravul cârciumar era veşnic setos.

Şi de câte ori, pe frumoase nopţi cu lună, colindând amândoi printre ruine, n-a văzut Adrian pe moş Anghel scoţând batista şi ştergându-şi lacrimile!

Pustiu înfiorător... Sub acoperişurile prăbuşite: grinzi arse, lemnărie ciopârţită, sfărâmături de mobile putrezeau claie peste grămadă în băltoacele formate de ploi prin camere. Pe alocurea, nu se mai vedeau decât bucăţi de zidărie. Grajdul cel mare, rămas neatins de foc, părea că se tânguie după acele mândre vite, cari prea fuseseră pizmuite de oameni pentru ca să fi putut dăinui. Cucuta, căprişorul, dracila creşteau înalte cât un stat de om în frumoasa curte de altădată.

-Vezi, Adriene? îi spunea bietul om, cu glasul sugrumat de durere, vezi tu ţintirimul ăsta? El se datoreşte pe jumătate oamenilor, iar cealaltă jumătate, soartei. Dacă aş fi moştenit acareturile astea de la părinţi, aş fi îndrituit pe cojani să mi le prăpădească, deşi ei nu se duc să dea foc conacelor boiereşti. Dar casa asta era ieşită din sudoarea frunţii mele, după douăzeci de ani de trudă. Şi nu era un lux, ci tocmai cât trebuie unui om să trăiască omeneşte, el şi familia lui, iar nu ca dobitoacele. Nu mi se poate nici imputa de a fi fost avar: flămândul găsea oricând la mine cu ce-şi potoli foamea; şi când veneau sfintele sărbători, gândul meu era totdeauna la văduva fără sprijin şi împovărată de copii; la Paşti, îi duceam ouă, cozonac, ciozvârta de miel; la Crăciun, bucata de slănină şi halca de porc. Nu făceam pomană, ci numai datoria mea; Dumnezeu mă ajutase, ajutam şi eu din ce aveam de prisos şi fără să mă

mândresc. Nici n-aveam dreptul, căci văzusem pe alţii întrecându-mă în bine: erau aceia cari îşi împărţeau bucata de pâine cu flămândul întâlnit pe drum.

Putea-va oare cineva să mă învinovăţească de a fi despuiat pe muşteriii mei ca să mă îmbogăţesc? Nici atât. Dacă câştigul mi-a fost mare, a fost din cauză că mă duceam la podgorii să aduc vinul şi rachiul, când curgeau ca nişte râuri în ani de belşug. Pe cărăuşul care intra iarna în prăvălie, cu mustaţa plină de chiciură, eu nu-l priveam ca pe un muşteriu, ci ca pe un frate trudit. Îi strângeam mâinile înmărmurite şi-i făceam loc lângă sobă. Pentru a-i adăposti vitele, am ridicat o perdea cum nu se mai afla la cinci poştii împrejur; iar pentru braţul de fân ce li-l aruncam dinainte, nu primeam să fiu plătit. Vinurile şi rachiurile mele erau dintre cele mai bune şi pot să jur pe lumina ochilor că nu le-am „botezat" niciodată, aşa cum se obişnuieşte peste tot. Şi când vedeam că omul şi-a băut tainul şi că, luat de patimă, voia să treacă măsura, să-şi bea mintea şi să-şi uite de treburi, eu îi vărsam un pahar de la mine şi-l sfătuiam să-şi vază de drum. Adesea, eram nevoit să i-l arăt. Astfel eram ca un fel de slujitor al lui, căci stăteam în picioare ca să-l aştept din zori şi până în miez de noapte. Ba nu pregetam să mă scol din pat şi să deschid cui bătea în uşă, chiar după închidere, uitând că aş fi putut să mă pomenesc în faţa unui răufăcător.

Dar pilda binelui nu serveşte la mare lucru - şi dacă pământul nu e locuit numai de nemernici, mâna unui singur ticălos, între o sută de drepţi, ajunge ca să-l prăpădească. Mâna asta mă pândea şi pe mine în întuneric, gata să mă izbească. Ea nu putea să-mi ierte belşugul. Ea nu suferea ca eu să fiu altceva decât o mână râioasă, asemuitoare ei, bună să ceară de pomană ori gata să lovească pe furiş. Şi ea mă lovi. Îi fu uşor, nevasta dormea.

O, Adrian!... Aci, mâna ticălosului întâlni în ajutor, ca să pustiască, mâna mult mai ticăloasă a Soartei -şi amândouă se uniră în îndeplinirea faptei grozave!...

Făcut-am un păcat îndrăgind pe cea mai frumoasă fată din sat? îndrăgeşte cineva pe cea mai urâtă? Nu ştiu. Ceea ce ştiu astăzi e că am fost orb în dragostea mea şi că n-am căutat să văd dacă sub patul dragei mele era măturat, dacă dindosul urechilor ei nu era murdar şi dacă picioarele îi erau spălate.

Adriene, în ziua când ţi se va aprinde pieptul de focul sfânt care l-a ars pe-al meu, adu-ţi aminte de cuvintele mele: şi înainte de-a te arunca cu trupul şi cu sufletul în braţele putreziciunii omeneşti, fă ce n-am făcut eu: uită-te sub patul mândrei tale, cată dindosul urechilor ei şi vezi-i picioarele ascunse în ghetişoare frumoase. Iar dacă cumva uiţi de vorbele mele, aminteşte-ţi de cimitirul ce-l vezi aci! Umple-ţi ochii cu grozăvia acestui prăpăd; priveşte buruienile astea sălbatice care cresc ca o blestemăţie aruncată pustiului omenesc; grajdul ăsta care-şi jeleşte vitele; zidurile astea afumate cari îşi strigă disperarea către cer; grămezile de tablă ruginită şi scâlciată, cari străluceau pe vremuri ca o oglindă în soare, de pe un acoperiş ce se ridica mândru de dreptul omului de-a trăi în curăţenie şi înlesnire, nu ca sobolul temător de lumină.

Aminteşte-ţi! Şi dacă sângele tău pătimaş vrea să te târască la genunchii celei mai frumoase fete din partea locului, opune-te, cheamă în ajutorul tău aceste ruini şi zi-ţi aşa: „Moş Anghel şi-a zdrobit viaţa fiindcă a iubit orbeşte pe cea mai frumoasă fată din satul lui, fără ca mai întâi să-i fi căutat sub pat, nici dindărătul urechilor, nici la degetele picioarelor..." Şi înlătură de la tine mâna soartei nemiloase!...

După moartea femeii sale, Anghel continuă timp de câţiva ani să lase în părăsire o locuinţă nestrăjuită. Îşi propusese să-i redea strălucirea cuvenită, doar în ziua când copiii vor fi în stare s-o stăpânească. Ridicându-i tot ce avea mai de preţ şi îngrămădindu-l în jurul dughenei, el începu să ducă o viaţă de pustnic, de un pustnic care lua obiceiul de-a gusta cam prea des din rachiul ce-l vindea muşteriilor.

Om voinic, înalt, bine făcut, mers mândru, barbă frumoasă, creaţă şi căruntă ca şi părul, unchiu Anghel impunea tuturora. Vederea-i scurtă, care-l făcea să-nainteze cu pieptul în pieptul celui ce intra pe uşă, pentru ca să-şi dea seama cu cine avea de-a face, impresiona şi

mai mult. El era om bun, dar nu prea suferea să fie sâcâit, cum nu suferă mai toţi aceia cari „ajung" prin puterile lor. Conştient de ale sale, Anghel le înzeci ca să-şi atingă scopul, care era, spunea el, „să prefacă ruinele într-un palat", în ziua când copiii vor fi demni de el. Astfel, cu toate nenorocirile, trecea drept un om avut.

Dar adevărata lui avuţie, fericirea şi nădejdea lui, erau cei trei copii pe cari îi creştea la Galaţi: un băiat de şaptesprezece ani şi două fetiţe de opt şi zece ani. Flăcăul urma să-şi ia bacalaureatul peste un an, apoi: „Voi vedea, zicea el într-o zi mamei lui Adrian; după ce va ieşi din gimnaziu, se va duce să-şi facă stagiul de un an în armată. Dacă are gustul armelor, aş vrea să fac din el un ofiţer, un braţ voinic şi priceput pentru apărarea ţării; dacă nu, îşi va alege meseria care-i va plăcea."

Din fetele sale nu voia să facă altceva decât „bune gospodine", să le înzestreze şi să le mărite la oraş.

Omul îşi propune...

Într-o zi de iarnă viforoasă, pe când sta cu gândurile sale şi privea la viscolul care mătura întinsa câmpie singuratică, patru oameni intrară în crâşmă, patru necunoscuţi.

Aşa cum îi era obiceiul, el dădu cu pieptul înainte ca să-i recunoască, dar inima i se strânse ca şi coarnele melcului când sunt atinse: mutrele nu-i plac.

„Dacă oamenii aceştia sunt cumsecade, nu mai cred inimii mele!" îşi zise, strângând în buzunarul cojoacei revolverul, care nu-i lipsea niciodată.

- Bună ziua, Angheluţă!... făcură cei intraţi; e cald la tine!...

- Bun venit, călători! Ger, hai?

Dar adăugă în gând: „Dracu m-a luat! Astea-s glasuri de sugrumători!..."

- Ni-e foame, Anghelache, şi-am vrea să bem... Se ştie că vinul tău topeşte gheaţa!...

- S-o fi zicând... Eu ştiu însă că este o gheaţă pe care nici un vin nu poate s-o topească.

- Ha, ha!... Eşti şugubăţ, Angheluş!... Şi care-i gheaţa asta?

- Ei bine, trebuie s-o cunoaşteţi: i se spune „inimă de câine", dar e greşit, căci se nedreptăţesc bietele animale astea, care sunt nişte adevăraţi prieteni, răspunse cârşmarul, arătând lângă dânsul doi câini ciobăneşti care nu-l slăbeau de-un pas.

- Ei... ai gânduri negre! Nu-i lumea aşa de rea...

- Se poate... Dar când cineva e, ca mine, crâşmar la drumu mare, vede câte alea şi doarme noaptea cu un ochi deschis.

Această făţişă încunoştiinţare făcu pe clienţii noştri să simtă cu cine aveau a face. Fură serviţi: pâine, slănină, vin.

- N-ai vrea să ne scoţi olecuţă de vin proaspăt, Angheluş?... Întrebă unul care făcea pe pisica blândă.

Unchiul rânji în sinea lui: „Aha! Mă poftiţi la capcană!..." Răspunse:

- Acuşi scosei un urcior de cinci oca!... Dacă cunoaşteţi la vin, o să-l simţiţi pe limbă că-i proaspăt.

Asta le încurcă socotelile. Dar ei nu erau degeaba hoţi. Ceva mai târziu, unul ieşi afară pentru o „treabă mică". Anghel înţelese că acesta era semnalul de atac: banditul se ducea să facă de strajă. Îngălbeni şi se ţinu gata. Un moment, îi veni în gând să scoată arma şi să strige: „Sus mâinile!". Îşi zise însă că poate să fie prada unei închipuiri înşelătoare.

Câteva clipe în urmă, părerea sa de rău fu amarnică.

Cei trei muşchetari vorbeau, în dorul lelei, de lucruri care n-aveau nici cap, nici coadă. Ei cerură chibrituri. Unchiul îşi zise: „Haiti! Acu-i acu!..

Dârz la inimă şi la pas, cu mâna dreaptă pe armă în fundul buzunarului, el se apropie şi le întinse, cu stânga, cutia de chibrituri. Cel mai ţeapăn dintre tâlhari dădu s-o ia, domol, tot vorbind în lături, dar când fu s-o atingă dintr-o săritură înşfăcă pumnul crâşmarului ca într-o menghină; şi dacă în aceeaşi clipă nemernicul căzu trăsnit de glontele plecat din buzunarul victimei sale, ceilalţi nu mai dădură timp lui Anghel să scoată arma: îi sfărâmară pe loc ţeasta, cu reteveiurile, în vreme ce dulăii le sfâşiau groaznic pulpele picioarelor. Amândoi

fură culcaţi la pământ, unde zăcea şi stăpânul lor, într-un lac de sânge. După care ispravă hoţii luară în grabă banii ce se aflau în tejghea şi fugiră lăsând în urmă-le mărturia netăgăduită a tâlhăriei lor: tovarăşul greu rănit.

Moş Anghel scăpă atunci de la o moarte sigură datorită numai neputinţei ucigaşilor de-a lua cu dânşii pe soţul doborât de glonte. Ei fuseseră aşa de rău muşcaţi de câini, încât de-abia îşi mai putură târî picioarele.

La vrun ceas după crimă, câţiva cărăuşi trecură pe la cârciumă, ridicară din sângele lor pe victimă şi pe bandit, ambii încă în viaţă, şi-i transportară la Brăila, unde fură tămăduiţi amândoi.

După cincizeci de zile de spital, unchiul ieşi slăbit, dar nu pierduse decât sângele. Şase luni mai târziu avea să piardă ceva ce-i era mai scump decât viaţa: pierdu pe cele două fetiţe, înecate în Dunăre, împreună cu altă lume, pe când se plimbau în bărci, care, surprinse de valuri, se răsturnară.

Aici el văzu de aproape mâna neagră a soartei nemiloase.

Dar omul acesta era menit să cunoască toată grozăvia cuvântului românesc: *Să nu dea Dumnezeu omului, atâta cât poate să ducă pe umeri!* Şi câte nenorociri nu poate un om să ducă pe umerii lui!

Întors de la biserică, unde dăduse o liturghie spre odihna sufletelor celor două copile rămase fără mormânt, moş Anghel se zăvorî în crâşmă şi, timp de câteva ceasuri, se plimbă cu mâinile în buzunare. Apoi deschise larg uşa, se opri în prag şi scuipă drept înainte, ca în obrazul cuiva, zicând:

- Na! Soartă ticăloasă... Tu mă-ncovoi, dar eu mă-ndrept şi te scuip în faţă: na!

Şi scuipă încă o dată.

Îi rămăsese flăcăul, ultima flacără care să-i lumineze noaptea creierului său, răpus de durere şi de rachiu.

Soarta suflă şi în această flacără şi o stinse...

Unsprezece luni după angajarea fiului său într-un regiment de cavalerie şi a doua zi după primirea unei scrisori în care tânărul îi spunea că doreşte să rămâie în armată, cel mai nenorocit dintre oameni închidea prăvălia - fericit de vestea primită, tot fericit! - şi încăleca pe Roibu ca să se ducă în târg să tocmească meşteri pentru reconstruirea caselor arse.

Nu făcu însă două sute de paşi, când un poştar călare îl opri în drum şi-i înmână o telegramă. Inima nu-i spuse nimic. Desfăcu hârtia liniştit, şi citi: „Fiul dumitale. Alexandru Anghel, a căzut de pe cal într-o şarjă de cavalerie şi a murit pe când...

Foaia îi scăpă din mâini; un răget de tigru îi ieşi din piept; se înălţă în scări şi se rostogoli la pământ ca un stâlp ce se prăbuşeşte.

Astfel, moş Anghel îşi bău paharul până la drojdie.

S-ar crede că această culme a nenorocirii ar fi trebuit să-i aducă şi sfârşitul. Da' de unde! Ceea ce putea să-i vie ca o uşurare, adică moartea, nu veni; şi nimeni n-a ştiut de ce omul ăsta nu şi-a pus capăt zilelor.

Nu s-a omorât. Dar se ucidea zilnic, înghiţind fără întrerupere păhăruţe din rachiul lui cel mai tare.

Procesul de descompunere al acestui om, tată duios, bun cetăţean şi creştin cu evlavie, e cea mai fioroasă din tragediile pe care autorul acestor rânduri le cunoaşte. Aci e descris numai începutul. Sfârşitul ei - tristeţe care rupe inima - va fi povestit mai departe.

Feciorul său fiind mort, Anghel ceru ca înmormântarea să se facă în cătun. Ea fu urmată de toţi locuitorii. Şi când puştile traseră salvele, în momentul scoborârii coşciugului, toată adunarea, în lacrămi, se aruncă în genunchi. Plângeau ostaşii, plângea şi ofiţerul care comanda onorurile militare. Un singur om nu plângea: tatăl.

În picioare, descoperit, cu pălăria în mână, el sta pe marginea groapei şi privea coşciugul în fund.

În clipa asta, un cojan se rupse din mulţime, se aruncă la picioarele sale, îi înlănţui genunchii şi strigă:

- Anghel!... Anghel!... iartă-mă: eu am dat foc casei tale! Fă-ţi dreptate!... Da' iartă-mă-ntâi!...

Anghel întoarse capul şi privi îndelung la omul care se tăvălea la picioarele sale, se frigărea ca pe cărbuni aprinşi şi răcnea:

- Iartă-mă!... Şi omoară-mă!... Aruncă-mă în temniţă!...

El rosti:

- Iertat să fii...

Şi plecă... Nimeni nu îndrăzni să-l urmeze.

Ajuns acasă, desprinse din pereţi icoana împodobită cu busuioc a Sfintei Fecioare ţinând în braţe pe lisus, precum şi portretele regelui, reginei şi al prinţului moştenitor; luă un hârleţ, făcu o groapă în grădină, le aşeză în fund şi le acoperi cu pământ.

Apoi se zidi în cârciumă şi se dădu cu trup şi suflet rachiului.

Din ziua aceea şi timp de un an nimeni nu ştia dacă se afla cineva înăuntru, ori de nu cumva prăvălia era pustie. Locuitorii treceau parcă temători, se smereau în faţa ferestrelor cu perdelele trase şi îşi căutau de drum. Moş Anghel ieşea noaptea, însoţit de-un câine, şi se ducea să rătăcească printre ruinele caselor arse. Ziua, împietrit cu coatele pe masă şi cu bărbia sprijinită în pumni, bea păhăruţ după păhăruţ, fără să se-mbete, şi printr-o crăpătură a obloanelor privea la dărâmăturile fostelor acareturi.

Când se împlini anul grozavului doliu, pustnicul redeschise crâşma, sau, mai curând, tot ţinând-o închisă, dădea de băut unuia şi nu dădea altuia, fără ca cineva să fi înţeles vreodată pe ce motiv se baza atât refuzul, cât şi preferinţele sale. Trecătorii îi respectau ciudăţenia voinţei, nenorocirile lui fiind cunoscute de toate satele megieşe. De altfel, el nu mai aducea nici un fel de băutură nouă, căci avea hruba plină de vinuri şi de rachiuri.

Adrian şi mama lui fuseseră singurele făpturi omeneşti cărora Anghel consimţise să le vorbească de două ori în cursul anului care urmă redeschiderii. Mereu aşezat la fereastră, cu sticla şi paharul dinainte, cu câinele lângă el, cu uşa zăvorâtă, unchiul privea neîncetat printre perdele. Adrian văzu un car oprindu-se şi doi oameni venind să bată în obloane. Anghel stătu nemişcat, şi cărăuşii plecară. Un alt car trecu; fără să se dea jos, omul strigă din drum:

- Anghel!... Aş vrea să beau un pahar! Fu servit.

În seara aceea de Paşti, ducându-se la unchiul său, după porunca mamei. Adrian se gândi la toate aceste nenorociri şi-şi zise: „Mama se înşală când şi-nchipuie că am să reuşesc să scot pe moş Anghel din vizuina lui!..."

Într-adevăr, însărcinarea nu prea era uşoară, căci nu era vorba numai de o vizită, ci de o împăcare. Cei doi fraţi, Anghel şi Dumitru, se sfădiseră, cu opt ani în urmă, la moartea mamei lor, pe o ticăloasă chestie de moştenire. N-aveau de moştenit decât bulendre, dar Anghel, care era avut şi gata oricând să ajute pe fratele său, o ţinea morţiş cu împărţitul:

- Vreau să am un leu moştenire de la mama, ca să-mi cumpăr un şirag de mătănii, pe care să le spânzur la icoană şi să ştiu că sunt de la mama!...

Dumitru pretindea, cu drept cuvânt, să rămâie stăpân pe ale casei, ca unul care îngrijise de bătrână până la moarte. Mama lui Adrian se opunea din răsputeri la împărţire. Sora cealaltă însă, deşi înlesnită, şi mai ales Anghel, îşi cereau fiecare partea. Şi în focul certei, mezinul aruncă o sudalmă fratelui său. Acesta îl pălmui. Atunci Dumitru săvârşi greşeala de-a izbi cu băţul în frunte pe Anghel, însângerându-l. Lovitul ieşi din casa părintească, zicând celuilalt:

- N-am să mai intru aici, şi nici tu la mine, până nu mi-i săruta în faţa lumii talpa ciubotelor!...

De-atunci au rămas certaţi. Înainte ca Anghel să-şi fi pierdut copiii. Dumitru se opusese cu încăpăţânare la rugăminţile sorei de a se duce să ceară iertare fratelui supărat; iar după aceste morţi năprasnice, nimeni nu mai îndrăznise să-i tulbure sihăstria cu un fleac.

Acum, mama lui Adrian voia cu stăruinţă să-şi împace fraţii. Chemând pe cel jignit, în loc să meargă cu toţii la dânsul, ea se bizuia pe durerea lui, care trebuia să-i fi înmuiat mândria, precum şi pe precăderea pe care, ca soră mai mare, o avusese întotdeauna în ochii fraţilor ei, mai ales în ochii aceluia care, deşi bogat, ceruse împărţirea împiedicată de dânsa, femeie sărmană.

Erau ceasurile nouă seara când Adrian ajunse la crâşma unchiului. La fereastra dinspre miazăzi, care dă spre sat, se vedea lumină. Tânărul se cutremură, gândind la omul de din dosul acelor perdele trase. El se apropie de geam şi lipi urechea. Nici un semn de viaţă, afară doar de lampa care arde. Sultan, nerăbdător, lătră. Câinele unchiului îi răspunse, dar perdeaua nu se mişcă. Adrian ştia câ era zadarnic să bată, îşi sprijini fruntea de cercevea şi zise, cu sfială:

- Unchiule! Eu sunt!... Adrian... am să-ţi spun ceva.

O clipă de aşteptare, apoi perdeaua se dădu la o parte; mâna pustnicului făcu semn băiatului să treacă la uşa crâşmei. Moş Anghel veni cu lampa să deschidă. Adrian intră, urmat de Sultan.

De la prima aruncătură de ochi înlăuntrul slab luminat al prăvăliei, inima i se strânse şi mai tare. Tristeţe a lucrurilor părăsite de mâna minunată a omului, ce puternic e graiul tău!... Nu mai erau pahare şi sticle pe tejghea; nici pâine pe masa mare, nici slănină spânzurată de tavan ca nişte bucăţi de scândură groasă; nici covrigi înşiraţi pe vergea... Pulbere, uitare, părăsire, pace ucigătoare...

În mijlocul acestui nou ţintirim, moş Anghel, cu gheba pe umeri, tot înalt, dar gârbovit, vai, încovoiat, omul care mergea pe vremuri cu pieptul înainte şi cu capul sus, ca un leu, moş Anghel îşi privea nepotul cu aer liniştit. Adrian îi apucă cu ambele mâini mâna sa liberă şi i-o sărută, gata să plângă. Fără să scoată o vorbă, unchiul îl duse în odaie.

Aci, aceeaşi părăsire. Pereţii, goi şi îngălbeniţi, nu mai răspândeau plăcutul miros de văruială proaspătă. Patul, un adevărat culcuş de cerşetor, murdar şi răvăşit, părea că se răzvrăteşte el însuşi împotriva unui trup greu de nenorociri. Soba rânjea prin toate crăpăturile-i negre de fum. Tavanul cu corzile lui afumate şi pline de case de păianjen; ai fi zis o potcovărie. Două scaune hodorogite, masa, o puşcă cu două ţevi, spânzurată în cui de cureaua ei, precum şi alte câteva hârburi, era tot ce se putea vedea. Pe masă: clondirul cu rachiu şi paharul. *Biblia,* un catastif cu plaivazul legat de sfoară, o pâine începută şi un cuţit.

Adrian izbucni în plâns.

Moş Anghel, aşezat pe scaun, îl trase lângă dânsul şi-l sărută, pentru prima oară de la nenorocirea care puse vârf celorlalte. Cu glas bărbătesc, dar dogit, lipsit de sunetu-i de altădată, el îi zise, părinteşte:

- Sunt mulţumit că te văd, Adriene... dar, ia spune-mi, de ce plângi?...

- Unchiule... e cu putinţă!... Să mănânci pâine goală... În sfânta zi de Paşte, când până şi câinii gustă azi din cozonac!... Ce blestem!...

Adrian îşi şterse lacrimile şi, privind pe unchiul său în faţă, îl văzu surâzând cu bunătate, bunătatea neîndurată a omului ucis de suferinţă. Capul începea să pleşuvească, obrajii erau palizi, barba şi părul albiseră cu totul; iar hainele şi cămaşa: murdare şi fără nasturi.

Răspunse nepotului cu un grai şi mai stins:

- Dacă numai de atâta lucru plângi, linişteşte-te şi spune-mi de ce-ai venit la mine?

- Am venit să te-ntreb dacă mai duşmăneşti pe moş Dumitru...

- Nu mai duşmănesc pe nimeni...

- Ai vrea să-i ierţi greşeala?...

- Nu mai am de iertat nimic şi nimănui...

Anghel răspundea cu lipsa de însemnătate cu care ar fi zis: „Pâinea e pe masă", ori: „Afară e întuneric".

- Ei bine, adăugă Adrian, cam cu şovăială, mama mă trimite să te rog să vii astă-seară până la noi.

- Mama ta te trimite... repetă moş Anghel, clătinând din cap. Mama ta e o sfântă, Adriene...

Apoi, după un moment de cugetare, adăugă:

- Da' tu ce zici?... Să viu?

- Mă mai întrebi, unchiule?... Eu o vreau din tot sufletul!

- Şi ceilalţi o vor?

- Bineînţeles; toată lumea o doreşte...

- Dacă e aşa, iaca: o vreau şi eu, ca voi toţi...

Ce amarnic „o vreau şi eu" fu rostit de buzele sale cari surâdeau neiertător!... Ce înfrângere a oricărei voinţi!... Adrian se înspăimântă.

Ieşiră împreună, însoţiţi de câinii lor.

*

Părintele Ştefan, pe care Adrian îl înştiinţase în treacăt, era un bătrân de optzeci de ani. El nu mai slujea la biserica din Cazasu, se retrăsese în căscioara lui de la Baldovineşti şi aducea mari foloase consătenilor săi, ţinându-le loc de judecător şi de sfătuitor înţelept. Vederea i se cam slăbise; dar picioarele nu se dădeau bătute nici când o lua la sănătoasa lângă un om tânăr. Cum locuia în vecinătatea lui moş Dumitru, îşi luă toiagul şi merse să bată la uşa acestuia.

La ivirea feţei sale apostolice, încununată de barbă şi plete gălbui-fumurii, toată adunarea se ridică în picioare şi-i sărută dreapta, pe care o punea de cincizeci de ani sub buzele păcătoşilor.

- Hristos a-nviat, feţii mei!... zise el, cu glasu-i obişnuit de biserică.

- Adevărat a-nviat!... i se răspunse.

Mama lui Adrian, din capul mesei, îl pofti să ia loc pe scaunul ei, pe care preotul îl şi ocupă fără multe mofturi, ca un drept al său; iar ea rămase în picioare, se lipi cu spatele de perete şi încrucişă braţele la piept.

Cei de faţă, oarecum nedumeriţi de această vizită neprevăzută, întoarseră cu toţii privirile spre sora mai mare, cătând o lămurire. Dânsa, slabă, dreaptă, cu obrajii întinşi, îşi plimbă ochii, cu bunătate, pe deasupra adunării şi cuvântă:

- Te-am chemat, părinte Ştefane, cu gând să-ţi cer ajutorul matale ca să-mpăcăm astă-seară pe fraţii mei Dumitru şi Anghel... - sper să vie şi acesta numaidecât. După cum ştii, iată opt ani de când nu-şi mai dau mâna, se ocolesc şi lasă să treacă cele mai sfinte sărbători fără să guste pâinea şi vinul laolaltă. Ţi se rupe inima. Nu vreau să trec în ochii nimănui drept o femeie fără pată. Am şi eu păcatele mele, între care ăl mai mare e c-am dat naştere unui copil care n-are tată, după ce am trăit zece ani cu un om, fără să fi avut binecuvântarea bisericească... Dar cel mai trist dintre păcate cred că e duşmănia, orice duşmănie între oameni, şi cu atât mai amarnic între doi fraţi...

- Eu nu mai duşmănesc pe fratele Anghel... Întrerupse Dumitru, posomorât.

- Sunt bucuros s-o aud, Dumitre... făcu preotul, numai atât că nu te-ai prea grăbit să ne-o spui mai curând...

- Vezi că el a fost nedrept cu mine...

- Da; el a fost nedrept cu tine, încuviinţă slujitorul dreptăţii, dar tu ai fost nelegiuit cu dânsul: l-ai lovit şi ai însângerat pe fratele tău mai mare. Ai uitat sfânta credinţă a părinţilor noştri, care spunea că *„acela care va lovi pe fratele său mai mare îl va purta în cârcă pe lumea ailaltă"* -, ba chiar le şi vedeau umbrele în luna plină.

Dumitru tăcu. Soră-sa continuă:

- E adevărat: Anghel a fost nedrept atunci. El n-a ţinut seama de faptul că Dumitru a purtat de grijă bătrânei noastre mame, în vreme ce noi am apucat fiecare încotro ne-a mânat ursita. Dar Anghel, ca om cu avere, voia să-l ajute pe frate-său mai mic să-şi refacă un cămin; şi aci stă vina lui Dumitru; el era mândru, nu voia să datorească nimic celui înstărit. Bănuiesc chiar că-l duşmănea de pe-atunci. Astfel, cearta şi bătaia mocneau în sufletul lui ca jarul sub cenuşă - şi s-au bătut. Acuma, sărmanul Anghel şi-a răscumpărat toate păcatele: nefericirea l-a despuiat de tot ce avem mai omenesc în noi, şi azi el nu se mai numără printre cei vii decât cu bietu-i trup, care de-abia se mai târăşte. Din parte-mi, aş fi vrut mai curând să-l văd mort, căci ce face el acum e mai rău decât moartea. El bea, dar băutura îl bea pe dânsul: i se dă ei cu sufletul.

N-am mai fost pe la dânsul de la Crăciun, şi nici el nu mai dă pe la nimeni. Odată i-am spus că dacă nu se lasă de rachiu, mai de dorit ar fi să moară. El mi-a răspuns: „Am şi murit..." Dar eu tot nădăjduiesc că l-om putea smulge băuturii. Mai ales sfinţia sa părintele Ştefan ar avea poate o înrâurire hotărâtoare asupra lui. Dacă vine astă-seară la noi, ne-om duce să-l vedem mai des. De asta îl rog pe fratele Dumitru să-i ceară iertare, cu umilinţă...

În clipa asta uşa se deschise largă şi, în cadrul ei, apăru deodată moş Anghel cu Adrian dinapoia lui. El voia să se ţie drept şi credea că surâde. Cu veşmintele dezmăţate, cu gheba mototolită pe umeri, ciubote pline de noroaie d-anţărţ şi căciula-n mână, l-ai fi luat drept un bătrân cerşetor.

El salută ca pe alte vremuri:

- Bună seara, cinstită adunare!...

Ivirea lui fără de veste în halul acesta disperat mişcă pe toată lumea. Dumitru şi sora sa izbucniră în lacrimi. Cel dintâi căzu la picioarele nenorocitului frate şi-i sărută cizmele. Cealaltă îi plângea pe mâini, care miroseau a rachiu.

- Sărmane frate!... sărmane frăţior!... cum ai ajuns!...

Moş Anghel, netulburat de nimic, ridică pe fratele său şi-l îmbrăţişă, precum şi pe soră-sa. Se duse de sărută mâna preotului, o strânse pe-a celor de-o seamă cu dânsul şi-o lăsă pe-a sa să-i fie sărutată de cei tineri. Apoi se aşeză la locul ce i se făcu la celălalt capăt al mesei, în faţa părintelui Ştefan.

În tăcerea ce urmă, singure se auzeau sughiţurile înăbuşite ale fratelui şi sorei, care continuau să plângă.

Anghel îşi şterse surâsul binevoitor, de îndată ce luă loc la masă. Privirea i se încruntă. Zise:

- De ce plângeţi?... Ce îndreptaţi cu lacrămile?...

Liniştea veni, dar nimeni nu îndrăznea să vorbească. Bătrânul preot ţintea cu ochi pătrunzători pe nefericitul său văr, aproape tot atât de îmbătrânit ca şi dânsul. El îi zise, cu glas hotărât, plin de bunătate:

- Anghel, mă socot în dreptul meu să-ţi aduc aminte c-ai intrat aci, în sfânta zi de Paşti, fără să rosteşti salutul oricărui bun creştin ortodox.

Mustratul, vădit neştiutor, întrebă nedumerit, ca şi cum venea de pe alte tărâmuri:

- Ce salut, părinte?

Preotul îi înţelese starea de necunoştinţă şi lămuri cu răbdare:

- Ei bine, vorba noastră cuvioasă: „Hristos a înviat!".

Anghel plecă fruntea, atinse cu degetul o fărâmitură de pâine ce se afla dinaintea lui, pe masă, apoi, căutând drept la preot, răspunse:

- Eu nu cred că Hristos a înviat!... Morţii nu înviază.

- Anghel!... eşti un nelegiuit! Hristos nu-i un „mort", ci Fiul lui Dumnezeu, şi Dumnezeu el însuşi!... exclamă omul bisericii, mereu stăpân pe sine, dar cu vocea cam tremurătoare.

- Nu ştiu nimic... făcu Anghel, nepăsător.

Zicând aceasta, scoase dintr-un buzunar al ghebei o sticlă cu rachiu, din alt buzunar un păhărel, îl umplu pe-ndelete, în văzul tuturora, şi puse sticla la loc. Din pahar sorbi o duşculiţă, pe care o plimbă prin gură înainte de-a o înghiţi, apoi aşeză păhărelul pe masă, cu băgare de seamă ca şi cum s-ar fi temut să nu-l vadă răsturnându-se.

Cei de faţă se priviră înmărmuriţi. Mama lui Adrian făcu mâna streaşină deasupra ochilor şi plânse în tăcere. Anghel, neclintit, nu înţelese nimic din groaza pricinuită, îşi preumblă ochii cu linişte pe deasupra mesenilor, ca şi cum ar fi săvârşit fapta cea mai firească. Şi, într-adevăr, pentru el, firească devenise, tot săvârşind-o de-o sută de ori pe zi, de trei ani încoace, singur în odaia lui, în afară de putinţa oricărei mustrări.

- Sărmane Anghelache!... compătimi preotul. Te plâng... ai încetat nu numai de a fi creştin, dar chiar şi de-a fi om!

Drept orice răspuns, Anghel îşi reluă păhărelul, îl duse domol la buze şi trase o nouă înghiţitură. Pe urmă, cu un aer plictisit, zise, ca pentru sineşi, parcă i-ar fi scăpat un geamăt uşor:

- Eu nu ştiu de ce m-aţi făcut să viu aici...

Atunci, soră-sa, care sta în dreapta lui, îşi şterse lacrimile, îi luă o mână şi-i zise ca unui copil:

- Dragă frăţioare... Te-am chemat fiindcă dorim să te readucem în sânul nostru, să te iubim şi să te facem să ne iubeşti. Nu-ţi mai place viaţa?!... Nu-ţi mai place nimic?!...

- Dacă-mi place, ori dacă nu-mi place, e totuna... Şi tot nimic... Dar de ce te osteneşti cu mine, soro?

- Cum aşa, Anghelache? Sunt sora ta mai mare, şi nenorocirile tale sunt şi ale mele...

- Asta nu-i adevărat! Ai suferit şi mai suferi nefericirile matale, dar nu pe ale mele.

- Ce fel vorbeşti tu, frate?... Suferim, da, prin legăturile sângelui nostru.

- Nu sunt nici un fel de legături: dacă-mi retez un picior, sângele meu curge, nu al matale.

- Oricum... chinurile sufleteşti le simţim îndeobşte.

- Nimic, nimic... Să fie o vorbă în vânt ce-oi spune acuma: dacă ţi-ai pierde mâine băiatul, eu aş suferi, dar matale-ai muri!...

Soră-sa tăcu, trist încredinţată de dreptatea vorbelor lui; iar el gustă iarăşi din rachiu.

Preotul reîmprospătă cunoscuta pildă biblică:

- Anghel, adu-ţi aminte de Iov!... Nenorocirile lui au fost cel puţin tot atât de mari cât şi ale tale, dar el a rămas neclintit în credinţa lui. Gândeşte-te că noi ăştia, păcătoşii, nu putem pătrunde cugetul Domnului. Cine ştie dacă suferinţele taie nu sunt tot atâtea încercări pe care ţi le trimite Atotputernicul, ca să facă apoi din tine unul din aleşii săi?...

Anghel se sfredeli în scaun; ochii săi luciră. El voi, parcă, să răspundă, dar cuvântul i se opri în drum. Chemă pe Adrian, care sta într-un colţ, şi-l aşeză la stânga sa, între dânsul şi Dumitru, apoi zise cu ceva mai multă tărie:

- Vere Ştefane! Minciuni urâte trebuie să mai sălăşluiască şi în poveştile *voastre* bisericeşti. (El tutuia preotul.) Mintea mea nu-i în măsură să-ţi răspundă cum se cuvine, dar iată aci pe nepotul nostru, el ştie mai multe decât noi...

- Unchiule, întrerupse Adrian, n-aş vrea să fiu amestecat în neînţelegerile dumneavoastră; nu-s de vârstă, şi convingerile mele ar putea să rănească pe părintele Ştefan.

Moş Anghel îi puse o mână pe umăr şi-l încredinţă:

- Băiatul meu, n-ai să răneşti pe nimeni. Suntem aci între noi, aproape în familie. Şi, spre binele meu, ai să ne spui adevărul aşa cum l-ai aflat din cărţi. Nu mai trăiesc acum decât pentru adevăr. Dar de doi ani de când tot citesc, cum pot, în *Biblie,* nu fac decât să mă-ncurc şi mai rău. Cum îţi lămureşti tu, Adriene, că atâta înţelepciune s-aşterne în cartea asta, alături de tot felul de basme, de bunăoară, snoava asta cu Iov?

Adrian, turburat de căutătura ageră a preotului, răspunse:

- Lămurirea e că figurile biblice sunt în afară de adevărul istoric. *Biblia* e o carte cuvioasă, bună pentru credincioşi. Ea îţi cere să *crezi,* nu *să cercetezi.*

- Spune-mi, atunci, dacă ai putea tu să crezi într-un Dumnezeu care ucide năprasnic pe toţi copiii unui tată, aşa, de gust, ca să-l încerce?... Ar trebui să aibă o inimă de adevărat tâlhar!...

La cuvântul acesta, preotul se ridică, fript:

- Vă las!... zise el. Locul meu nu mai e într-o casă în care Dumnezeu e batjocorit!...

- Ăsta e tot ajutorul pe care poţi tu să-l dai unui Iov ca mine? întrebă moş Anghel. Trei copii am avut, şi pe toţi trei i-am pierdut. Ce nelegiuire am săvârşit, oare, pentru ca Dumnezeul tău să mă pedepsească cu atâta cruzime?

- Nenorocitule!... Mila cerească te alesese ca să te treacă în rândul mucenicilor ei, care se bucură de viaţa veşnică!...

- Mila ta cerească ar fi făcut mai bine să mă lase să mă bucur de viaţa de om pe pământ, care-mi plăcea, şi să nu facă din mine un beţiv fără familie şi fără Dumnezeu.

- Nimeni nu-i vrednic să judece faptele Domnului!...

Zicând acestea, preotul blagoslovi şi plecă.

- Anghel, îi zise soră-sa, după plecarea vărului lor, n-ai fost cuviincios cu părintele Ştefan; ai uitat că e preot.

- Dimpotrivă, soro, tocmai fiindcă e preot am ţinut să-i spun că nu mai cred în snoave popeşti. A lor e vina, dacă astăzi eu nu mai am credinţă în Dumnezeu. De ce s-au apucat să ne dea un arhitect atotputernic şi care se amestecă întruna în viaţa noastră?

Nimic nu e adevărat în povestea asta. Dar adevărul trebuie să fie undeva. Unde? Nu ştiu. Ce ştiu e că trăim, suferim şi murim prosteşte, fără să ştim nici de ce, nici cum. Mai ştiu că marea noastră greşeală e că alergăm prea tare după fericire, pe când viaţa rămâne nepăsătoare dorinţelor noastre; dacă suntem fericiţi, e din întâmplare; iar dacă suntem nenorociţi, e tot din întâmplare. În marea asta plină de stânci, care e viaţa, barca noastră e dusă în voia vânturilor şi, oricât am fi de iscusiţi, nu putem ocoli mare lucru. Şi e zadarnic să-nvinuim pe cineva, ori să ne punem nădejdea în ceva; eşti sortit fericirii, ca şi nefericirii, înainte de-a ieşi din pântecul mamei tale. Fericit e cel ce simte cât mai puţin, ori deloc. Nimicul pe care-l cere, viaţa i-l dă. Şi nenorocit e cel ce simte şi vrea; el n-are niciodată îndeajuns.

Adrian îşi petrecu unchiul la vizuinea lui. Anghel se opri înaintea uşii şi zise nepotului său în momentul despărţirii:

- Adriene!... Am să mor pe curând, căci maţele îmi sunt arse de rachiu. Priveşte-mă bine şi adu-ţi aminte, ori de câte ori vei voi să scuipi pe un beţiv, că eu, unchiul tău Anghel, om curat şi iubitor de viaţă curată, am ajuns beţiv şi am murit beţiv *din vina nimănui.*

II. Moartea lui Moş Anghel

Pe drumul desfundat de ploi primăvăratice, care duce de la Brăila la Baldovineşti, căruţa cu doi cai a lui moş Dumitru hurducăia groaznic. Adrian, aşezat pe chilnă, alături de unchiul său, se plânse acestuia de dureri în pântece şi-l rugă să înceteze trapul. Caii, mulţumiţi de-a nu mai alerga, strănutară în aerul proaspăt al dimineţii şi o luară la pas. Atunci, în liniştea care urmă zgomotului de fierărie deşurubată, Adrian îşi îndreptă corpul înţepenit şi privi cu desfătare la câmpia neagră şi tăcută a acestui mijloc de martie, încă amorţită de lungul somn al iernii.

Moş Dumitru, deşi ţăran de ispravă, cinstit şi deschis, era cam posac de felul lui şi avea obiceiul, uneori, să caute împrejur cu coada ochiului. Curios de a-şi revedea nestatornicu-i nepot, pe care-l crescuse până la vârsta de şapte ani şi care sosea acum dintr-o călătorie prin Egipt şi Siria, el îl cerceta în ascuns. Adrian băgă de seamă şi se simţi stânjenit în plăcerea lui.

- Unchiule, îi zise cam cu asprime, dacă cumva vrei să ştii ce fac în clipa asta, n-ai decât să te întorci spre mine şi să mă priveşti în voie, nu pe furiş, ca poliţiştii. E un lucru neplăcut.

Drept răspuns, mustratul scoase din buzunar „chişca" cu tutun şi se puse să-şi răsucească pe-ndelete o ţigară; apoi, mai mult în zeflemea, i-o întinse nepotului său, ştiindu-l în neputinţă de a fuma tutun negru. Adrian mulţumi şi aprinse o bună ţigare egipteană.

- Tu nu mai eşti acuma *de-ai noştri,* făcu ţăranul, izbind cu amnarul în cremene, ca să aprindă fiului.

- Iartă-mă, unchiule!... Am uitat să-ţi dau să aprinzi. Iar după o clipă, cu ochii ţintă în zare, adaugă: E din pricină că-s turburat de multe lucruri... Mai întâi, întoarcerea mea prăpăstioasă, care a făcut atâta supărare mamei... Ţarina asta neagră, pe care o uitasem... Şi mai ales gândul de a revedea pe moş Anghel în halul în care zici... Ia spune-mi, nu ştii de ce mă cheamă?

- Nu ştiu... M-a înştiinţat ieri-seară, printr-un cărăuş, că vrea să te vază musai în ast' dimineaţă.

- Mai ţine deci cârciumă?

Dumitru cătă la el, ca încremenit:

- Nu cumva eşti zevzec?! Când îţi spun că de trei ani e la pat şi că-l mănâncă viermii de viu, n-ai vrea, poate, să se scoale şi să dea de băut drumeţilor? înainte de toate, n-a mai rămas decât scheletul de el; şi, pe urmă, a băut tot, tot... Băut singur!

Adrian se cutremură şi păli. Dumitru voi să-l îmbărbăteze:

- Cată să fii tare, dacă nu vrei să dai în vo boală ieşind de la el. De bună seamă, nu-i glumă să vezi un om în halu ăla. El îi mai rău ca Iov. Dac-ar trebui să credem spusele lui popa Ştefan, Iov cică s-a sculat din boleşniţă şi şi-a regăsit, în viaţă, copchiii morţi şi vacile furate, da' Anghel n-o să mai găsească nimic şi n-o să se mai scoale niciodată. De la Iov încoace, vremurile s-au schimbat; Dumnezeu nu mai face minuni. Poate că tot din vina noastră.

- Cine-l îngrijeşte? întrebă Adrian, gâtuit de groază.

- Nimeni... Adică da; are un băieţoi pe lângă el; nu cred să-l cunoşti. De câţi ani n-ai mai călcat prin cătun?

- De vreo şase ani.

- Ei bine, iată ce s-a petrecut:

Acum vo patru ani, un băiat a venit să se pripăşească în sat. De unde? Dumnezeu ştie... Bâlbâie aşa de tău, că nu-i chip să-i prinzi o vorbă din zece. Ni s-a făcut milă de el. Câţiva creştini l-au adăpostit, l-au hrănit, şi-au căutat să-l facă să câştige codrul de mămăligă. Dar Dumnezeu a fost nemilostiv cu el; sărmanu' băiat, nu era în stare să păzească nici măcar două oi; le pierdea şi venea acasă cu băţul şi dăsaga, urlând şi dând din mâini ca un luat de ducă-se pe pustii. Nimeni nu-nţelegea un cuvânt din tot ce blogodorea. Aşa că a stârmocit pe la toate uşile şi a mâncat tot felul de chelfăneli. La urmă s-a pomenit în ţărâna drumului. Anghel l-a luat pe lângă el şi a pus pă jăndarmi să afle de unde s-o fi izvodit, dar fără folos. Acuma se zvoneşte că i-ar fi lăsat în ascuns ce i-a mai rămas din avut, prea puţin lucru, de altfel, căci butoaiele sunt goale şi crâşma-i părăginită. Da' şi moştenitorul nu face mai mult decât crâşma şi decât butoaiele. Slujba lui, nu face nici ea mai mult decât trebuinţele stăpânului, şi din partea asta, e de văzut ceva nemaipomenit pă pământ.

Iarna, ca şi vara, băietanul e afară la jocuri, şi ca să nu se-nă-buşe lângă bietul frati-meu, care e un hoit viu. Anghel, ţintuit de boală, cu trupul numai răni nesimţitoare, are nevoie să-şi bea păhărelul de rachiu, la fiece sfert de ceas. Dar nu mai poate ridica clondirul şi nici glas n-are să strige pe băiat, care-i mereu pe-afară. Atunci, ce i-a trăsnit prin cap? Ei bine, şi-a luat un ţignal ca acela al vardiştilor; şi când îl apucă nevoia de băutură, începe să fluiere. Băiatul cunoaşte soroacele şi vine la pont, ca un ceasornic, să se joace pe lângă fereastra deschisă şi să tragă cu urechea la ţignal. Asta, în timpul verii. Iarna, ferestrele sunt bătute-n cuie; toate crăpăturile astupate; iar nătângu aleargă cu sania. Ce-i de făcut? Să intri şi să ieşi mereu, asta răceşte odaia şi sâcâie pă argat. Iaca cum într-o zi bolnavul băgă de seamă că o gaură de mărimea unui pahar străbătea peretele în dreptul ferestrei. Un şomoiog de paie ţine gaura astupată împotriva frigului. Firmieru o destupă numai când trebuie să asculte. Bineînţeles, uneori mai uită şi el să vie la ţanc. Atunci, Anghel, singur cu soarta lui, cam fluieră mai mult decât se cuvine, ca să-şi aibă papaciocu. Da' el ştie să ierte. Şi dac-ar vrea să facă altfel, n-ar putea. Pripăşitu ăsta e un trimis al Domnului ca să îngrijească pe un om putred: iar boleşniţa fratelui e făcută să dea mijloc de trai unui pribeag fără cuvânt... Bagă de seamă, apropiindu-te de crâşmă, vesteşte-te, nu încerca să intri fără voia năzdrăvanului, că te plesneşte ca mutu! Nici nu ştii când te pomeneşti cu ciomagu-n frunte. Umblă nedespărţit de băţ.

Căruţa se opri la o răspântie. Moş Dumitru zise:

- De aci poţi să te duci pe jos.

- Matale nu mergi? întrebă Adrian.

- Nu... Am treabă... E şi mai bine să te duci tu, singur.

Adrian îşi luă bună ziua de la unchiu-său şi se îndreptă spre cârciuma lui moş Anghel, pe care şi-o închipui mai jalnică decât casa mortului.

Drumul era noroios; paşii se scufundau ca într-o cocă lipicioasă. Dinainte-i şi de jur-împrejur, întinsă singurătate neagră, rece, umedă, presărată ici şi colo de căsoaie albe cu ferestre albastre. De prin toate hoarnele ieşeau lungi coloane de fum.

Adrian avea acum douăzeci şi cinci de ani. În ultimii şase ani, el nu petrecuse decât doar câteva luni pe an în oraşul său; restul vremii, o parte la Bucureşti, unde se avântase nebuneşte în mişcarea socialistă, iar cealaltă parte, în străinătate, unde viaţa lui aventuroasă pricinuise multă supărare mamei sale şi lui moş Anghel, care cerceta de aproape faptele nepotului său.

Înverşunatul alcoolic încercase în repeţite rânduri să aibă o întrevedere cu nestatornicul pribeag, care făcea de toate şi nu se oprea la nimic, dar nu fusese chip să pună mâna pe el. Adrian apărea şi dispărea ca o arătare.

De astă dată fu apucat la timp; Dumitru venise dis-de-dimineaţă să-l ia cu căruţa. A trebuit să cedeze.

Da, să *cedeze.* Căci nu cu dragă inimă se ducea el să vadă pe omul cu soarta înspăimântătoare. Frica lui era acum mai aprigă decât în seara aceea de Paşti, seara „împăcării" celor doi fraţi. I se părea că se înfăţişează dinaintea unui tribunal, unde faptele sale aveau să fie judecate şi de unde avea să iasă osândit.

„Îşi cere basamacul fluierând dintr-un ţignal..."

El se opri la amănuntul acesta, care i se părea o culme a nenorocirii unchiului său.

Tot rumegându-şi gândurile şi tot întrebându-se de ce o fi ţinut musai bolnavul să-l vadă şi să-i vorbească, el se pomeni pe neaşteptate dincolo de cătun, la vreo sută de paşi de ceea ce s-ar fi putut numi altădată o dugheană. Atunci îşi domoli pasul şi cercetă locurile, cu răsuflarea gâfâind de emoţie. Curiozitatea lui dorea mai întâi să descopere pe faimosul băiat, infirmier şi cerber, care era mereu pe-afară. Cu ochii săi miopi, cătă împrejurul casei. Nimic nu se mişca. Departe, pe drumul Galaţilor, câţiva cărăuşi se strigau între ei, în vreme ce, sub un cer de plumb, nenumăraţi corbi învârteau hora, făcând singurătatea şi mai pustie.

Adrian se apropie ca un vinovat, cu înfrigurare. El văzu că acoperişul cârciumii era pe jumătate refăcut cu stuf nou. Din marea perdea care adăpostea pe vremuri vitele cărăuşilor, nu mai rămăsese nici urmă. În locul ei, o căpiţă de paie umede, turtită. Însăşi cârciuma se scufundase de vreo palmă în pământ. Uşa şi cele două ferestre se aplecaseră într-o rână. Cât despre geamuri, starea lor de murdărie întrecea pe-a acelora sparte pe vremuri de mândrul stăpân al mândrelor acareturi arse.

‚Aci trage de moarte acum omul care a iubit atât de mult curăţenia!" gândi Adrian.

Nevăzând nici urmă de băiat, se îndreptă spre uşă. În clipa asta, caraghiosul de păzitor apăru de din dosul căpiţei, ameninţând cu o bâtă mare şi bodogănind, ca un fel de chelălăială de câine bătut, un şir de vorbe neînţelese. Adrian, liniştit, se opri în faţa acestei arătări puţin obişnuite.

Îmboborojit cu o scurteică în zdrenţe, care-i ajungea până la genunchi, lung în craci ca un cocostârc, cu picioarele goale şi pline de noroi, băiatul acesta ducea cu greu, pe un gât subţire şi întins, o căpăţână în formă de dovleac turtit care se clătina neîncetat între umeri. Adrian îl privi cu mirare şi dezgust:

- Vreau să intru la unchiu-meu, zise dânsul. Drept orice răspuns, stârpitura îi împiedică trecerea şi ameninţă cu ciomagul; apoi, asigurându-se că străinul n-avea de gând să pătrundă cu sila, deschise, dispăru înăuntru şi trase repede zăvorul.

Adrian văzu şomoiogul care astupa gaura din perete, îl scoase şi lipi urechea.

O sporovăială asurzitoare, dobitocească şi pe nerăsuflate, îi izbi auzul, dar vocea lui moş Anghel nu răzbi până la el.

În sfârşit, uşa cârciumii scârţâi în ţâţâni şi ciudatul odagiu pofti pe tânăr să intre, arătându-i drumul cu o întinsătură de braţ caraghioasă şi troică în acelaşi timp.

Adrian se pomeni în vechea crâşmă, care nu mai era acum decât un depozit de ramuri tăiate pentru foc. Tejgheaua de stejar, strălucitoare altădată, zăcea sfărâmată într-un colţ, precum şi o grămadă de clondire, carafe şi pahare cu toartă. Printr-o mare spărtură a tavanului se vedea cerul. Hruba se prăbuşise; un miros greu de mucegai umplea aerul. Ploile şi zăpezile transformaseră pământul bătătorit într-o mlaştină.

Locurile astea mute îşi răcneau atât de tare deznădejdea, încât Adrian se simţi pironit locului. El îşi zise, cu inima săgetată de priveliştea acestei năruiri a unei vieţi de om harnic: „şi aci nu-i decât tinda!"

Biruind gândul ce-i venea de-a o rupe la fugă, el deschise uşa odăii bolnavului.

Năprasnică duhoare de hoit şi de privată. Ochii săi, înţepaţi de ţipirig, se închiseră, lăsându-i de-abia vremea să vadă de pe la spate, o tigvă lustruită ca o băşică umflată, precum şi un braţ, cu pielea pe os, ce atârna pe marginea patului plin de ţoale scârnave.

Adrian se lăsă în genunchi şi îşi lipi fruntea de mâna asta de schelet, rece ca gheaţa. Bolnavul nu se mişcă.

*

- Ridică-te... Adriene... Şi îndură-mă...

Adrian se înfioră. Nu era o voce de om, graiul bărbătesc al lui Anghel, ci o miorlăitură ieşită din nasul unui copil murind de oftică.

El se ridică cu pălăria în mână şi stătu drept, smerit, în mijlocul odăii, în faţa bolnavului. Bolnavul acesta nu era unchiul său Anghel, ci un moşneag cu obraz de mumie; cu ochi mari, strălucitori, lipsiţi de pleoape şi scufundaţi în două orbite goale; cu nasul lungit şi subţiat ca un vârf de cuţit, cu buzele fripte şi cu gura întredeschisă. O cunună de peri albi înconjura ceafă de la o tâmplă la alta. Barba, creaţă şi neagră pe vremuri, nu mai era decât o învălmăşeală de câlţi fumurii. Împreună cu cele două braţe de schelet care se bălăbăneau în mânecile cămăşii, era tot ce se vedea apărând dintr-o grămadă de saci, velinţe şi ghebe rupte. Era tot ce rămăsese din moş Anghel.

………………………………………………………………………………………

- Şezi, colo... pe scaun. Ţi-e scârbă?

- Nu, unchiule; sunt nefericit de-a te vedea în halul ăsta.

- Eşti nefericit... De ce? Eu nu sunt.

- Totuşi, trebuie să suferi groaznic!...

- Dezamăgeşte-te, Adriene... Nu mai sufăr deloc.. .Capul singur mai trăieşte... Restul... nu-l mai simt. S-a sfârşit cu... *restul.* Dar capul!... Ce minunat lucru!

Anghel tăcu un moment, şi privi ţintă la nepotu-său; apoi, cu încredinţare:

- Trebuia să mor de-acum trei zile... fiindcă nu mai aveam nimic de cugetat, când Irimia veni spre seară să-mi spună că te-ai întors... Atunci am mai zăbovit, aşteptându-te...

- Ce vorbeşti, unchiule? Nu poţi să zăboveşti moartea când vine, afară numai dacă nu cumva aveai de gând să te omori!

- Aşa e... încuviinţă Anghel cu blândeţe; cunosc şi eu legea asta firească... Dar, ia spune, nepoate: tu care ştii atâtea lucruri frumoase din cărţi, eşti tu sigur că lumea a sfârşit de-a învăţa?

- O, nu! fău Adrian; mai rămân multe de învăţat!

- Prea bine... Şi printre astea multe, poţi să socoteşti şi pe următoarea, de la unchiul tău Anghel: cugetul e mai tare ca moartea. El nu poate s-o înlăture, dar poate s-o sâcâie.

Tânărul crezu că bolnavul aiurează; îl ascultă din bună-cuviinţă. Pe ţeasta lui chelită el văzu semnele rănilor căpătate cu prilejul groaznicei ciomăgeli, a cărei victimă fusese în propria lui prăvălie.

- Te uiţi la capul ăsta sfărâmat!... zise Anghel; ei bine, în locul meu, un om cu cugetul şovăitor ar fi putut muri de două ori, căci prin cuget moare omul. Când distrugerea se apropie, creierul tare se opune, luptă, se ia de piept cu moartea şi, uneori, înlătură pentru moment sfârşitul. Îl întârzie. Aşa, de bunăoară, în ziua snopirii mele îmi dădeam bine seama de leşinul care venea, neînvins, şi amenința să mă arunce în somnul neştirii. Şi cu toate că leşinat la vedere, cugetul lupta ţeapăn; auzeam tot ce vorbeau doctorii; nici o clipă nu m-am lăsat cuprins de necunoştinţa care ar fi putut să devină veşnică! Mă gândeam mereu la viaţă.

Anghel se opri un moment ca să răsufle. Adrian crezu că se află în faţa unuia din acei faraoni îmbălsămaţi, din muzeul „Bulac", din Cairo, un faraon ai cărui ochi redeschişi nu mai clipeau. Pielea obrazului, mişcătoare, uscată, străvăzătoare, lăsa să se vadă toate oasele feţei deasupra cărora aluneca, întinsă ca o foaie subţire de pergament, ameninţând parcă să se rupă la fiece mişcare.

Şi iată că mâna care sta ascunsă către perete se ridică cu încetineală şi duse la gură un ţignal de cositor, legat cu o sfoară de degetul cel mic. Serios, grav, moş Anghel scoase câteva şuierături scurte şi des repetate. Se vedea bine că suflarea nu venea din plămâni, ci din gură. Braţul se odihnea pe ţoala care-i acoperea pieptul. Ochii, deschişi înfiorător, cătau la Adrian cu o străşnicie, de-ai fi zis că vor să-l pironească în zid.

- Vrei ceva, unchiule? zise tânărul, ridicându-se.

- Stai la locul tău! Nu ştii ce-mi trebuie.

În clipa asta, uşa se deschise ca împinsă de vânt şi furiosul infirmier intră în odaie. Stăpân şi slugă schimbată o privire înţelegătoare; apoi, acesta din urmă luă un clondir cu rachiu care se afla lângă pat, umplu păhărelul şi-l răsturnă în gura bolnavului. După care treabă dispăru.

Adrian privise muteşte la scena asta. El aştepta o lămurire de la unchiul său, dar acesta, neclintit, îşi reluă ideea:

- Te văd neîncrezător şi plin de bunăvoinţă faţă de ce-ţi spusei... Nu mă supăr: e greu să înţelegi ceea ce n-ai trăit. Ascultă, deci...

De trei ani de zile, n-am mai pus piciorul jos din patul în care mă vezi. Trei ierni, trei primăveri, tot atâtea veri şi tot atâtea toamne de când stau culcat pe spate şi mă uit la tavanul ăsta înnegrit. E vremea cea mai puternic trăită din toată viaţa mea. De-un an nu mai mănânc şi nu mai dorm aproape deloc, iar de şase luni încoace, deloc, deloc; nici o fărâmitură de pâine, nici o clipă de somn. În schimb, beau, beau rachiul ăsta. Ziua, băiatul mi-l varsă pe gât, după cum văzuşi. Noaptea, ca să nu pier şi ca să nu scol din somn pe sărmana fiinţă, sug buretele ăla de pe masă, pe care îl îmbibez cu rachiu. Dimineaţa e uscat ca iasca, ars de buzele mele...

Adrian îşi acoperi faţa cu mâinile:

- Vai, unchiule, strigă el, ce groaznică viaţă!...

- Groaznică, zici tu, nepoate? Groaznică? O fi... Dar e dreaptă, potrivită soartei mele... Am voit fericirea întreagă, fericirea uşuratică, îndestularea cărnii deşarte... Şi ca s-o am, m-am zbătut aprig. Douăzeci de ani de luptă, pentru ca să dobândesc o femeie frumoasă, care adoarme mâncând; acareturi înfumurate, cari ard ca paiele; vite, cari dispar; copii, cari mor; aur, care-ţi aduce lovituri de măciucă; o cămaşă curată, care e murdară a doua zi. Toate astea trebuincioase unui trup care s-a desprins de capul meu, care mi-e tot aşa de străin ca şi boarfele care-l acopăr, trupul ăsta care putrezeşte acuma, care nu mai e decât un hoit!... Am petrecut o viaţă de om, un sfert de veac, sclav al acestei putreziciuni, pe care aş vrea s-o văd mâncată de corbi, aşa cum e în clipa de faţă roasă de viermi. Un sfert de veac... Şi nici într-un moment n-am băgat de seamă că aveam un cap, un creier, o lumină pe care putregaiul şi viermii nu pot s-o atingă.

Înăbuşit de sforţarea făcută, bolnavul tăcu câtva timp. Adrian, îndurându-i cu greu privirea, se întreba dacă nu cumva unchiul său avea să-i facă vreo mustrare. Chiar aşa era;

- Adriene!... Te-am chemat ca să-ţi spun că sunt nemulţumit de tine!...

Biciuit, tânărul tresări:

- Nemulţumit de mine, unchiule?!... Şi de ce?

- Fiindcă eşti un desfrânat!... Fiindcă uiţi lumina din capul tău şi cuvintele mele de altădată!... Asta e îngăduit multor mii de oameni de rând, ca mine, dar nu ţie. Adriene, m-auzi? nu ţie! Creierul tău a cunoscut lumina din cea mai fragedă copilărie. Ţi-aduci aminte când, la cincisprezece ani - vârsta la care atâţia alţii se joacă cu zmeul! - tu veneai la moş Anghel, în crâşma lui curată şi primitoare, să-i vorbeşti de tainele cerului şi să te faci iubit? Ţi-aminteşti cum stăteam, eu şi bravii mei cărăuşi, şi te ascultam atârnaţi de buzele tale, de unde izvora înţelepciunea cerească?

Ah! Trecutul ăsta! îl văd ca şi cum ar fi fost ieri... Afară, zăpadă şi crivăţ.. . În crâşmă, căldură binefăcătoare, muncitori guralivi, dor de viaţă... Tăiam slănina fără să cântăresc, fără

să socotesc, fără calicie şi turnam vinul cu o mână darnică, împinsă de inimă... Mâncam, beam, lăudam pe Dumnezeu şi te ascultam pe tine, care tălmăceai făpturile ziditorului, înmulţeai lumile, măsurai stelele şi-ţi băteai joc de prostia popească!... Ha!... ha!... Asta-mi plăcea!... Le plăcea şi cărăuşilor. Câte unul întreba: „Cine e băiatul ăsta care grăieşte ca o carte?" „Cine să fie altul decât nepotul meu! răspundeam eu, mândru de tine... Şi de mine, care nu ştiam nimic. E singurul fecior al sorei mele mai mari, o drăgăstoasă care n-avea pereche la douăzeci de ani!" şi înşfăcând urciorul, umpleam, de la mine, bărdacele de lut care sufereau de secetă ca ţarina pârjolită de soarele lui Cuptor!...

....

Dar, hait!... Departe, departe de mine, aste cumplite amintiri!.. . Iar tu, Adriene, nepoate, tu trebuie să mă asculţi, tu îmi datoreşti supunere! Tu nu trebuie nimic să nădăjduieşti, nimic să aştepţi de la viaţa care zdrobeşte pe om, care putrezeşte trupul şi te face să uiţi că ai un cap.

Ce înseamnă neruşinarea asta pe tine?... Ce e îmbrăcămintea asta făcută pe măsură?... Ce e gulerul ăsta înfumurat?... Ce sunt manşetele astea strălucitoare?... Ce?... Îi trebuie toate aceste împopoţoneli unui tânăr care cunoaşte lumina cerului şi ştie ce-a păţit unchiul său Anghel?...

Plin de respect, Adrian plecă fruntea. Răspunsuri ţapene îi veneau pe limbă, dar nu îndrăznea să le rostească. Şi în vreme ce dânsul se mira în tăcere de asprimea unchiului său, acesta începu să fluiere cu răbdare, cu încetineală pe năbădăiosu-i slujitor, care sosi pe fugă, umplu paharul, îl vărsă în gura stăpânului său şi plecă, bălăbănind din cap şi din mâini.

- Acum câţiva ani, reluă Anghel, o istorie murdară mi-a ajuns la urechi: înhăitându-te cu o tinerime stricată, nedemnă de lumina ta, te-ai dus într-o seară la un bal de mahala din Brăila şi-ai întors capul unei copile. În aceeaşi noapte te-ai culcat cu ea. A doua zi o părăseai şi-o ştergeai la Bucureşti. Două săptămâni mai târziu, poliţia te căuta cu mandat de aducere, iar după o lună erai osândit la cincisprezece zile închisoare pentru „răpire de minoră".

Adrian roşi până după urechi:

- N-am „răpit" nimic, unchiule... Minora s-a urcat în trăsură din proprie voinţă; nu se urca cu mine pentru întâia oară. Victima acestei afaceri am fost eu... Altfel, ar fi trebuit, după lege, să fiu osândit la trei ani de închisoare.

- Se poate... Dar tu nu ştiai că o minoră n-are „voinţă" şi că se află sub epitropia părinţilor ei?

- Nu ceri niciodată părinţilor ei pe fata cu care vrei să te culci.

- Înţeles! Dar nici nu te culci cu fata care te trimite a doua zi la puşcărie!

Unchiul aşteptă un răspuns. Adrian tăcu. Cel dintâi urmă:

- Nu numai de-atâta am să te mustrez. Ştiu că după daravera asta, mama ta a căzut greu bolnavă de ruşine. Părinţii copilei au venit să-i ceară să le iei fata în căsătorie. Aşa că pe când tu te plimbai la Bucureşti, toată mahalaua urla împotriva mamei şi a fiului desfrânat. De asta tu te sinchiseai atât de puţin că, aflându-te în nevoie, ai scris acasă cerând bani. Biata femeie, de-abia sculată din boală, a trebuit să se deşeleze pe albia de rufe, să strângă gologani şi să te scoată din încurcătură... Dacă tu numeşti asta dragoste de bun fecior, mă-nchin.

Dar ai să vezi că ştiu mai mult decât atât... Ruşinea păţită a silit pe mă-ta să-şi adune bulendrele şi să se mute în plină iarnă, ba chiar să plătească o chirie mai scumpă decât îi da mâna. În sfârşit, ieşit din închisoare, ai şters-o din nou la Bucureşti, ţi-ai frecat coatele cu socialiştii, ai fost arestat şi te-au bătut ca pe hoţii de cai. Urmările: o lună de spital, sănătate zdruncinată şi cuvânt de-a pleca să te îngrijeşti în Egipt, unde ai crăpat de foame şi ţi-ai adus aminte de mă-ta.

Ah, Adriene!... Nu ştiu ce-ţi lipseşte mai mult: inima, ori priceperea? Am văzut atunci pe biata soră... Galbenă, prăpădită, venea, pentru întâia oară în viaţa ei, să-mi ceară bani ca să trimeată fiului ei. Mi-a fost milă nu de tine, ci de dânsa, şi i-am deschis cu dragoste punga.

Adrian izbucni în plâns, căzu la picioarele patului împuţit, apucă mâna uscată şi rece a unchiului său şi-o sărută cu umilinţă:

- Iartă-mă!... iartă-mă... sunt un ticălos!...

- Foarte bine!... Te căieşti!... Şi căinţa aduce îndreptarea. Sileşte-te să te-ndrepţi, şi te iert de pe-acuma; şi ai să fii Adrian al meu, nepotul meu, fiul de suflet al lui moş Anghel, al ăstui moş Anghel ce-l vezi putrezind pe ţoalele astea din greşeala de-a fi voit nevasta prea frumoasă, casa prea înfloritoare şi cămaşa prea curată. Dar basta!

- Ce trebuie să lac, unchiule? îngână tânărul, reluându-şi locul.

Anghel ridică cu greutate braţu-i de schelet, ca şi cum ar fi voit să arunce un blestem:

- Să-ţi întorci faţa de la tot ce linguşeşte... Să fărâmi dorinţele deşarte... Să înăbuşi glasul cărnii care putrezeşte... Şi să te avânţi, cu tot sufletul, în nemărginirea gândirii, singurul nostru sprijin în timp de primejdie. Iată tot ce-am să-ţi spun.

- Dar, unchiule, îndrăzni Adrian să spună, matale duşmăneşti astăzi tot ce-ai iubit ieri...

- Drept... Lucrurile astea, iubite ieri, m-au adus unde mă vezi astăzi.

- Totuşi, iubim tot ce ne face plăcere: femeia frumoasă, casa înfloritoare şi cămaşa curată. Patimile noastre o impun şi simţurile o cer.

- Închipuiri, Adriene, închipuiri!... Patimile şi simţurile fac o zarvă nepotrivită cu puterea lor de binefacere.

- E zarva inimii noastre...

- Inima noastră e o duşmancă! răcni muribundul într-o supremă sforţare, care-l secătui.

Cuvintele sale nu mai aveau sunetul vocii omeneşti, ci mai curând nişte şuierături scoase pe nări. O lungă tăcere urmă acestui strigăt răstit. Capul, întors spre perete, se înţepeni; de asemenea şi braţele. Adrian crezu că unchiul avea să-şi dea sufletul.

Nu, moş Anghel tot mai cugeta. El se întoarse către Adrian şi-l cercetă cu ochii săi de spaimă, care mărturiseau, mai bine decât vorbele, crâncena dezbatere a creierului său. Fără să-şi slăbească din ochi nepotul, Anghel fluieră tare din ţignal, tare şi grăbit, ca şi cum ar fi voit să-i probeze că-şi bate joc de moarte. Băietanul sosi în goană, unchiul îşi înghiţi porţia de basamac, îşi linse buzele-i albe şi zâmbi victoriei sale asupra neantului...

*

- Inima noastră!... Biata noastră inimă... Adriene... să-i plângem de milă! Un pumn de carne ce nu încetează de a bate... Un nap care poartă în el veşnicia, care e izbit de mişcarea veşnică de îndată ce întâlneşte căldura pântecului femeiesc, când nu trebuie să fie mai mare decât un vârf de ac. Creşte şi bate, suferă, se bucură şi bate neîncetat, de la naştere până la moarte. Haide... Să fim drepţi cu această duşmancă. Ne dă cam mult de furcă, e adevărat, dar o face din mărinimie. Ha... Iacătă şi amintirile... Blestemate amintiri!... În sfârşit... Hai să mai trăim o clipă din trecutul ăsta grozav!...

....

Dacă izvorul lacrimilor mele n-ar fi secătuit, bucuros aş plânge niţel de mila omului ce fusei acum douăzeci de ani... Urcam pe-atunci, culmea fericirii, şi sângele meu în fierbere mă făcea să trăiesc o sută de vieţi deodată. Nimic din ce se petrecea în jurul meu nu-mi era străin, bucurie ori durere. La nuntă, ca şi la încăierare, Anghelache era părtaş. Eu eram ăla care bea întâiul şi cel din urmă pahar cu vin şi tot eu ţineam cel din urmă la trânteală!... Căci - Dumnezeule sfinte! - bine mai e să-ţi auzi tâmplele trosnind, când sângele lui Hristos face „gluglu", coborând pe bageacul nostru în văpăi, după cum e bine să burduşeşti coastele unui

neobrăzat care-ţi râde în nas. Şi se ştie că la sărbătorile noastre, sângele Domnului se amestecă adesea cu sângele păcătoşilor de noi.

Tocmai aşa s-a întâmplat şi la Crăciunul de care vreau să-ţi povestesc.

De altfel, tu trebuie să-ţi aminteşti puţin, căci aveai şase ani şi s-a nimerit să fii părtaş la învălmăşeală.

....

Sărbătorile noastre creştineşti de altădată!... Hotărât, omul nu-i decât un biet animal!... Scurgerea anilor îi încearcă, îi schimbă simţirile şi-i vatămă sufletul mai lesne decât dobitoacelor, cari rămân aceleaşi, în ciuda vremii.

Dacă i-am pune faţă în faţă cu stârpiturile de azi, am avea dreptul să-i numim lei pe straşnicii flăcăi din tinereţea mea!... Se găseau şi nevoiaşi, dar pe aceştia nimeni nu-i lua în seamă. Când, în vreo crâşmă din Petroiu, din Cazasu, ori din Nazâru, cineva rostea numele cătunului nostru, gândul celor de faţă se ducea drept la câţiva oameni: mai întâi, la Irimia, voinic între voinici; apoi (de ce nu?) la Anghel!... Pe urmă la Neculai, prietenul meu; la Vladimir; la Costache Lungu şi la atâţia alţii, mai puţin vestiţi, dar toţi deopotrivă de neînvinşi la muncă şi la nuntă, la *poarcă* şi la bătaie!... Astăzi...

Ah!... Adriene... Scuipă tu pentru mine, că eu nu mai pot scuipa!... Astăzi nu mai vezi decât pocitanii, care se sperie de umbra lor şi se lasă bătuţi de neveste!...

În ajunul acelui Crăciun - chefliu şi sângeros totodată - am trimis acasă la părinţi un butoiaş de zece vedre de vin, şase claponi graşi şi tot atâţia purcei de lapte, ca să fie fripţi pe varză.

E prea mult, vei zice tu, pentru duzina de guri care aveau să se adune la masă. Se poate, pentru lepădăturile din vremea ta, care se scârbesc de mâncare după a treia îmbucătură şi se îmbată c-un cinzec de vin. Pentru noi... Ce mai treabă mare!...

Îl văd şi acum pe vărul Ştefan, preotul care ştia pe dinafară *Biblia* şi cele patru *Evanghelii,* mort anul trecut. El avea, pe-atunci, şaizeci de ani împliniţi, nişte măsele de tigru şi o bărbăţie de cocoş. Preoteasa, femeia lui, o iapă cu şalele ţapene şi cu obrajii ca doi bujori, purta sarcina celui de-al optsprezecelea copil, ceilalţi şaptesprezece: toţi în viaţă şi sănătoşi. Ah!... Ar fi trebuit să vezi fălcile acestor feţe bisericeşti îndată după binecuvântarea cuvenită, care fu scurtă din cauză că preotului îi lăsa gura apă!... Bărbia sfinţiei-sale zdrobea copanele, oasele, zgârciurile, de parc-ar fi avut de-a face cu sământă de floarea-soarelui, pe când cuvioasa-i barbă se învârtea pe piept ca o piatră de moară.

Alături de preot, mama, ştiutoare de datoria ei la zile mari şi habotnică până-n vârful unghiilor, lupta voiniceşte cu sfintele sarmale... Fratele Dumitru, arţăgos şi şmecher, alegea cu îndemânare bucăţile cele mai bune... Irimia înghiţea fără să aleagă şi fără să mestece, orice-i cădea sub mână, pe când Costache Lungu, lung de mădulare ca şi în vorbă, preumbla nesfârşitele lui mâini pe tot cuprinsul mesei, „umfla" tot, vorbea puţin şi făcea pe alţii să vorbească, pentru ca să le „umple gura cu vânt".

- Îngăduit îi este omului să fie lacom, părinte Ştefane?

- Îngăduit, fiule, îngăduit...

- Nu-i un păcat?

- Nu-i păcat ce intră în gură; păcat îi ce iese din gură...

- Povesteşte-ne o întâmplare de la Sfânta Cină...

- Pe urmă, fiule, pe urmă...

Şi dă-i din fălci cu ronţăiala, de-ai fi zis că e ceasul ospăţului între porci, mai ales că râgâielile grozave, ieşite din burţi doldora, făceau să se cutremure cele două rânduri de bănci, de la un capăt la altul al mesei.

Şapte bărbaţi şi şase femei în totul, aşezaţi câte trei perechi, de fiecare parte, iar în capul mesei, cu faţa la răsărit, părintele Ştefan ne întrecea pe toţi cu statura lui de uriaş. Eram disperaţi că ne întâmplasem să fim treisprezece, „pontul dracului", dar ne mângâiam adăugând adunării pe piticul care ne slujea la ospăţ, un bătrânel vesel şi glumeţ, care se tăbârcea printre noi, plimbând borcanul de-o vadră.

Şi de-ndată ce gurile se descotorosiră de îndopare, capetele se-ntoarseră spre chefăluială, iar gâdlejurile spre garafe. Vinul hiţos curgea gârlă, şi cu el, snoavele. Apoi, Dumitru prinse între degetele-i minunate fluierul lui ciobănesc şi iată-ne pe toţi în picioare, popa cu noi! Un joc nebunesc se încinse în jurul mesei încărcate cu oale şi farfurii. Chiotele şi buşeala făcură să dârdâie casa. Într-un târziu, preotul şi preoteasa, scăldaţi în sudori, plecară să ne dea o pildă de cumpătare. Şi noi, ca să le preţuim pilda, ne puserăm să benchetuim şi mai cu foc!...

Dar pentru mine, în seara aceea, nu era vorba numai de zaiafetlâc... Un fapt de seamă trebuia să aibă loc, şi însemnătatea lui nu scăpa nimănui. Ba chiar înflăcăra şi despărţea, în două tabere aproape egale, gândurile bărbaţilor care se aflau la masă.

Era vorba să mărităm pe mama ta, şi alegerea mea se oprise la prietenul Neculai, care era de faţă, gospodar cu oarecare avere şi văduv, fără copii. Irimia şi Costache Lungu aveau să susţie pe omul meu şi să mă urmeze în tot ce avea să se-ntâmple, căci, din păcate, mama ta nu era cu totul slobodă. Pe departe şi cu îndemânare, ticălosul de frate-meu. Dumitru, mi-o luase înainte cu un om al lui, tot un Neculai, bărbat plăcut de altfel, negustor de peşte la Brăila, câştigând bănet şi trăind vârtos. Pescarul se afla şi el printre noi. În afară de Dumitru, candidatura lui mai era sprijinită şi de vărul nostru Tudor, de care ne cam temeam cu toţii, din cauză că era om cu toane şi pehlivan nevoie mare. Tudor era frate de cruce cu Neculai al lui.

Şi iată-ne, faţă-n faţă la masă, potrivnici hotărâţi, patru de partea noastră şi trei de partea lor, dar Tudor ar fi putut cu uşurinţă să se bată cu doi dintre cei mai tari. Mă-ta se afla aşezată în rândul lor. Până unde mergea însă dragostea ei faţă de Neculai al lor, nimeni n-ar fi putut s-o spună. Se ştia totuşi că în viaţa ei necăjită de multe ori se lăsase să fie ajutată de negustorul de peşte, care o urmărea cu dărnicia lui.

Şi ce ciudată fiinţă şi biata soră-mea asta!... Frumoasă, la treizeci de ani, ca o fată de curând măritată; plăcută şi veselă din fire, cântând şi jucând ca nimeni alta, o vedeai sălbăticindu-se şi stricând cheful tuturora, de îndată ce ne atingeam de neatârnarea ei, de îndată ce era vorba s-o mărităm. Şi asta numai din cauza ta: gândul că noul ei bărbat ar putea să fie grosolan cu tine, o făcea să fie rea ca o tigroaică. Prin tine, cineva ar fi putut s-o câştige ori s-o piardă; tu ai fost şi în seara aceea râma cu care am încercat cu toţii s-o prindem în undiţă.

Prietenul meu Neculai te iubea şi venea adesea la noi ca să se joace cu tine. Eraţi tovarăşi buni, tovărăşie pe care ne bizuiam ca să ne ajungem scopul. În seara acelui Crăciun, Neculai venise cu buzunările pline de cofeturi, pe care ţi le arunca necurmat în patul unde dormeai şi te deşteptai după cum era şi zarva. Faptul acesta plăcea mamei tale, dar avu darul să aţâţe pe celălalt Neculai, care, neştiind cum să pună capăt jocului vostru, scoase un pol de aur şi ţi-l zvârli în pat, zicându-ţi:

- Na, Adriene; ai cu ce să-ţi cumperi zece kilograme de cofeturi!...

- Da... dar cofeturile alea au să pută a peşte!... făcu prietenul meu, amintind dezgustul fetelor de măritat pentru meseria de pescar.

- E mai bine decât duhoarea de băligar!... răspunse cu băţoşeală cel dintâi, râzându-şi de starea ţăranului.

Înţepăturile astea veninoase căzură către miezul nopţii, când singur vinul era răspunzător de cuvintele noastre. Lui Tudor îi sări repede ţandăra. Şi ce era mai de temut e că dânsul nu se îmbătase deloc. Ca să văd până unde era ajuns de băutură, îi pusei piedică pe când trecea pe lângă mine ca să iasă afară; tâlharul se ţinu bine pe picioare...

....

Anghel păru sleit de răsuflare. Povestirea îi secătuia slabele-i puteri. El tăcu pe neaşteptate. Faţa lui nu mărturisea nimic, nici tulburare, nici oboseală. Aceeaşi încremenire, aceiaşi ochi groaznic deschişi. Şi din nou îşi fluieră căpăţânosul; din nou mai trase o duşcă. Apoi, cu grai mai odihnit, reluă:

- Când mă gândesc astăzi în linişte şi caut la ciudăţenia vieţii pătimaşe a oamenilor, mă întreb dacă nu cumva n-om fi nişte adevărate păpuşi, prada vreunui diavol care trage de sfori şi ne face să dănţuim pe placul lui. Căci, oricât de puţin am fi fost oameni cu judecată în seara aceea, lucrul cel mai uşor de văzut era că mă-ta avea tot atâta poftă să se mărite, cât aveam noi să bem păcură!... Dar vinul şi fierbinţeala sângelui nostru ne făcură să ne uităm scopul şi, dintr-una într-alta, ajunserăm să băgăm de seamă că nu mai era vorba să mărităm pe nimeni; că era vorba, nici mai mult, nici mai puţin, să ne burduşim coastele, să ne spargem capetele ca nişte surzi.

Mă-ta, la rându-i, femeie cu plăcere drăcească de-a se răzbuna pe bărbaţi, şi pentru care mulţi îşi rupseră oasele în tinereţea ei, ajută aşa de bine diavolului, că sângele nostru luă foc, şi focul ăsta fu cât p-aci s-o înghită şi pe dânsa. Cunoscând întrecerea dintre cei doi Neculai, ea îi zăpăci şi mai tare, cântând o neghiobie de mahala de pe vremuri şi în care numele Neculai revenea mereu la urmă:

„Hai, hai, hai,
Sărută-mă, Neculai!...

Da: *sărută-mă Neculai,* dar care dintre amândoi? şi cum fiecare împingea din răsputeri ca să ajungem cât mai repede la sminteală, Neculai al meu îşi zeflemisea tizul, trăgea la ocheade şi, pe sub masă, făcea soru-mi cu piciorul. Tudor urlă:

- Sfinte Hristoase! O s-o facem lată!...

- Lată rău, vericule!... Încuviinţai eu.

Biata mama se ridică înfricoşată. Tot făcându-se că strânge masa, adună toate cuţitele care erau la îndemâna noastră, dar văzând că singur Tudor rămăsese înarmat cu un junghi înfipt la brâu, se duse să i-l ceară:

- Tudore, băiatul mamii!... Dă-ncoace junghiul...

Îngâmfat, Tudor îl scoase şi-l aruncă în uşă. Bătrâna îl luă.

Apoi, venind cu aghiazmă şi prăftoriţă, boteză odaia, ne tămâie pe toţi şi se rugă:

- Dumnezeule mare!... Goneşte pe Necuratul din astă casă, unde a venit să-şi vâre coada şi să-nvrăjbească pe oameni!... Trimite-l, Bunule, pă pustii!... Fie-ţi milă de noi păcătoşii, spre lauda Fiului Tău, care s-a născut astăzi!...

Iar către mă-ta:

- Ieşi de-aicea, fata maichii!... Du-te şi mai aţâţă focu-n tindă... Şi roagă-te... Tu eşti pricina răului!...

Toţi bărbaţii se opuseră la plecarea „pricinii răului"!... Irimia psalmodie:

- La-să-ne fru-moa-sa pri-ci-nă a ră-u-lui!... Ce-am de-ve-ni noi băr-ba-ţii, fă-ră fru-moa-sa pri-ci-nă a ră-u-lui!... Cavalul lui Dumitru răsună îndrăcit. De sub degete şi de pe buze, viersul şi cuvintele se revărsară:

Dul-du, dul-du, du-l du...
Dragu-mi-i paharu plin!...
Dul-du, dul-du, dul-du...
Şi omul tânăr, nu bătrân!...
Dul-du, dul-du, dul-du...

Dintr-o săritură, toată lumea fu în picioare, şi sârba făcu să se cutremure pământul. Tot jucând. Dumitru cânta din caval şi mugea:

Săi, opincă, bate tare!...
Să s-audă la hotare!...
Dul-dul...

Şi Costache Lungu:

Vinul bun şi sfânta lene
Uită furca-n buruiene!...

Şi leliţa de soră-mea:

Dragu mi-i omu voinic
Când să-ntinde pă colnic!...

Iar Tudor, cârcotaş:

Dragu mi-i să bat, să zvânt,
Să culc omu la pământ!...

Neculai al lor:

Vinu-i rău, ocaua mică,
Crâşmăriţa frumuşică!...

Şi Neculai al meu ne dădu de ruşine:

Nu-nvârti pe lelea iute
Că se fâsâie şi pute!...

....

- Să bem!... Să bem!... sus bărdacele!...
- Să bem frăţeşte!...

Băurăm frăţeşte, doi câte doi, cu braţele încrucişate, capetele apropiate, ulcelele la gură. Şi abia apucai să văd pe mama ta bând frăţeşte cu prietenul meu Neculai, care se nimerise lângă dânsa, că, în aceeaşi clipă, bărdaca lui Tudor zbură ca vântul şi se sparse în capul prietenului meu...

Ăsta fu semnalul, scânteia... Clipa care urmă fu o grozavă încăierare!... Oalele, farfuriile se făcură ţăndări în capetele noastre. .. Mesele şi băncile se răsturnară... Lampa se sfărâmă şi se stinse... Rămaserăm pe întuneric... Şi sub palida lumină a lunii, care bătea în zăpadă şi se răsfrângea în geamuri, cineva ar fi putut să vadă o înverşunată luptă, în care şapte bărbaţi, şapte prieteni şi rude, se buşeau vârtos, se însângerau cu vrăjmăşie, fără să crâcnească şi fără să ştie de ce. S-ar fi întâmplat poate chiar moarte de om, dacă - atunci când nimeni nu se gândea să se domolească -vocea glumeaţă şi înciudată a pescarului n-ar fi răsunat pe neaşteptate ca o trâmbiţă de pace:

- Sfinte Papuc!... La naiba, ce? o să ne scărmănăm aşa până-n zori de zi!... Mie mi-e sete!...

Încăierarea se opri ca şi cum ar fi fost trăsnită din senin! Râsete şi încuviinţări înflăcărate răspunseră strigătului nebănuit al unui vrăjmaş care se săturase de bătaie...

- Lumină!... Aduceţi lumânări!... Şi mai ales vin!... Unde sunt femeile?... Unde e piticul?...

Femeile, care fugiseră îngrozite, veniră cu lumânări aprinse, dar mama ta dispăruse, şi tu, cu dânsa. Toate cercetările prin curte şi prin şoproane fură zadarnice. Înşfăcându-te în braţe, singură comoară şi singură grijă, ea o pornise pe jos spre Brăila, în plină noapte, înfruntând zăpada, frigul şi lupii!... Se ducea spre gospodăria ei de văduvă geloasă de neatârnare şi pătrunsă de singura-i datorie: aceea de a-şi creşte feciorașul!... Pentru dânsa se isprăvise cu cheful... Truda avea să înceapă chiar de a doua zi...

Dar asta era treaba ei. Treaba noastră fu s-o uităm pe loc, să golim odaia, să aducem vin şi să încingem o vijelioasă chindie după cavalul lui Dumitru. Toţi, în jiletci, cu feţele însângerate, cu veşmintele în zdrenţe, cu vrajba potolită şi în culmea chefului, îi traserăm un joc de duduitelea, strânşi coapsă-n coapsă, bătându-ne joc de răni, ca şi de piticul care ţopăia în mijlocul nostru, cu urciorul pe cap, cu o mână-n şold şi ferindu-se de loviturile de picior pe care i le trimeteam în spate.

....

Către revărsatul zorilor, ghiftuit de mâncăruri şi beat mort, luam drumul cârciumii, singur, înfăşurat în şubă, luptând cu omătul până la genunchi şi nesinchisindu-mă o clipă de ziua Judecăţii de Apoi, pe care o vezi sosită.

Bolnavul tăcu... După puţin, îşi chemă servitorul şi îşi bău porţia de rachiu, în vreme ce Adrian căuta urma unei greşeli în istorisirea pe care o ascultase:

- Eu nu văd, unchiule, păcatul pe care crezi că l-ai săvârşit şi care ar merita o astfel de pedeapsă cerească... Ai trăit după cum îţi erau simţurile.

Anghel voi să râdă, dar nu făcu decât să-şi înspăimânte nepotul cu o strâmbătură fioroasă.

- Nu vezi nici un păcat?! Sărmane prieten, ce-ţi trebuie atunci pentru ca să-l vezi? Să-ţi povestesc lucruri cumplite? Ei bine, iată ceva mai scurt şi mai cuprinzător:

Era pe vremea când mai speram să-mi trezesc femeia din somn, înşelând-o. Irimia, care nu de surda era fiul năbădăiosului pătimaş ce fu Cosma, mă lua uneori cu el şi-mi dădea prilejuri de crailâc pe pleaşcă. Duşman mărturisit al popilor, din cauză că tatăl său fusese ucis de mâna unui popă, omul acesta petrecea alegându-şi ibovnicele printre soţiile şi fetele slujitorilor altarului. La vârsta de şaizeci de ani, tânăr şi mândru ca un stejar, el izbutea cu uşurinţă acolo unde un flăcău nu făcea nici o ispravă.

Irimia îmi arătă poteca. Iar cuibul de dragoste, la Cazasu. Ca să te duci, o jumătate de ceas călare, e de-ajuns. Îl făcurăm întâia oară ca şi cum n-am fi căutat nimic. Era, aşa, „ca să bem o duşcă", pe la vreun tovarăş. Crâşmarului îi place întotdeauna să gustărească şi să paraponisească vinul altui crâşmar.

Ne aflam în toamnă... Vin nou, pastramă bună. Printr-un băieţel din sat, trimes la preoteasa nevrednică, aceasta făcea cunoscut lui Irimia că sfântul ei soţ era dus de-acasă. Singur preot la Cazasu, el îndeplinea slujbe care îl chemau departe de comună, prin nenumărate cătune megieşe. Evlavia şi eresurile ţăranilor aveau nevoie de el în orice moment. Orice pricină era binevenită pentru a da fuga la popă, îl chemau pentru un botez, pentru o cununie, pentru o grijanie, ori pentru o înmormântare; şi cu aceeaşi grabnică nevoie era chemat ca să uşureze durerile facerii unei femei sau ale unei vaci; ori ca să gonească stafiile dintr-o casă blestemată; să boteze o ţarină stearpă; să slujească pe la pomeni şi soroace; să citească rugăciuni pe o cangrenă, pe hainele unui om beţiv, pe capul unui nebun, ori pe acela

al unui bolnav de ducă-se-pe-pustii. În sfârşit, se ştia că între două slujbe la biserică, bietul popă era mereu călare, cu lucrurile preoţeşti la subsoară, gata să-şi înceapă colindarea, de unde se întorcea uneori noaptea, târziu. Sufletele obidite îi luau urma şi-l mânau din casă în casă, ca pe o Mesie a ţinutului!

Mai e oare nevoie să-ţi spun, Adriene, că omul acesta cinstit, drept şi neobosit slujitor al credinţei lui, nu merita jignirea noastră? Că merita şi mai puţin o muiere şi o fiică deopotrivă de stricate amândouă?

Iată ce nu m-am întrebat în ziua în care, condus de Irimia - să nu-l mai ţie pământul - fusei mulţumit ca un cocoş văzând ocheadele cu care mă săgetau ochii focoşi ai fiicei, nevasta unui biet poştaş, mereu pe drum şi el, ca şi socru-său. Eram mândru de barba mea neagră, de părul meu creţ, de cămaşa mea curată şi de cizmele mele de lac!... Nu m-am gândit nici la răul pe care-l făceam aproapelui meu, nici la acela care avea să-mi ucidă sufletul. Şi cu toate că sufletul meu nu era făcut pentru acest soi de plăcere, l-am gustat totuşi. L-am gustat aşa de bine, că am mai revenit.

De altfel, amândouă năpârcile erau făcute ca să uiţi lângă ele tot ce nu era poftă trupească. Dumnezeu singur ştia de ce lipise aceste plăgi de dorinţi păgâne pe corpul unuia dintre slujitorii săi cei mai virtuoşi. Preoteasa susţinea că nici Dumnezeu nu ştia de ce şi ne lămurea această stângăcie cerească într-un chip glumeţ: „ştiţi poate, ne spunea dânsa, că Dumnezeu nu fu singur în ziua facerii omului şi că Necuratul era de faţă... El se amesteca în toate, voia să fie pretutindeni şi-l sâcâia neîncetat, în lucrările sale, pe Atotputernicul, care se apăra de dânsul cum putea. Privind la albeaţa orbitoare a aluatului divin, pe care Domnul îl frământa ca să scoată dintr-însul făptura lui cea mai desăvârşită, pe om, Necuratul avu o poftă neînvinsă de-a o murdări. Dar Creatorul o păzea cu mare grijă. Atunci, înşelând buna-credinţă a Stăpânului, Diavolul îi puse repede întrebarea următoare, arătându-i în acelaşi timp soarele care se ascundea din-dosul unui nor: «O, Doamne, tu care eşti aşa de înţelegător, de ce ai făcut ca un nor neputincios să spulbere strălucirea unui astru atât de puternic şi să întristeze pământul, întunecându-l?» «Am făcut-o, răspunse Domnul, fiindcă vreau ca toate lucrurile pământeşti să fie văzute în lumini deosebite şi pentru ca omul să n-aibă nici o siguranţă, să se îndoiască de orice, afară de puterea mea». Împeliţatul ascultă şi se prefăcu că rămâne încurcat, dar în vremea asta izbutise să atingă cu coada aluatul dumnezeiesc, care deveni pe loc cenuşiu. Ziditorul băgă de seamă şi se miră. «De ce te miri? rânji Necuratul; coca ta pare cenuşie din cauză că lumina s-a schimbat!» Dumnezeu se simţi strâns în chingă şi, din deşertăciune, nu voi să se dea bătut. El puse coca în tipar, îi dădu chip omenesc, suflă deasupra ei şi-l făcu astfel pe Adam. Dar, vai, necurăţenia luase şi dânsa fiinţă!... Ea face parte din noi, şi iac-aşa!"

Şi iac-aşa!... Iacă nişte ochi umezi şi strălucitori cari străpung inima ca vârfurile de suliţă... Iacă nişte buze nerăbdătoare, cari n-aşteaptă decât atingerea mustăţii şi muşcătura bărbatului... Iacă nişte sâni ascunşi cu meşteşug pentru ca să fie şi mai bine văzuţi... Iată două leliţe, iată doi crai, patru făpturi pe de-a-ntregul stăpânite de coada Satanei! Nici urmă de amintire în noi de cugetul dumnezeiesc! Nici o virtute, nici o cuviinţă, nici o ruşine, nici un respect! Două muieri şi doi hăndrălăi, străbătuţi de la creştet până-n tălpi de nemăsurata coadă a împieliţatului!...

Şi-am muşcat, Adriene, am muşcat din fructul oprit! şi fructul ăsta mi-a plăcut aşa de tare, că am devenit mai bun în legăturile mele cu oamenii. Iertai nevestei somnul ei păgubitor şi n-o mai bătui. Faţă de cei nevoiaşi îmi îndoii mărinimia; iar cu cei care mă furau fusei mai împăciuitor. Şi de dimineaţă până seara roboteam cu inimă voioasă...

Dar iacă!... Şi *iacă* ăsta fu altceva... *Căci*, spune Eclesiastul: *toate până la o vreme! O vreme pentru a râde, şi o vreme pentru a plânge; o vreme pentru a îmbrăţişa, şi o vreme pentru a se depărta de îmbrăţişări...* Vremea asta sosi.

Într-o după-amiază înăbuşitoare de vară, gustam, împreună cu Irimia, din plăcerea oprită şi trecătoare, în casa preotului, casă îndepărtată de sat şi singuratică. Poştaşul se afla la treaba lui, iar popa era dus cu Zi-ntâiul prin cătune. Ne credeam la adăpost de orice surprindere şi făceam să trăiască cu nesaţ bucata de lut atinsă de coada Satanei, când mâna răzbunătoare a Domnului dădu uşa de perete, şi în pragul ei apărură, ca nişte grozavi judecători, preotul şi ginerele său!... Plini de colb, galbeni ca ceara şi drepţi ca doi arhangheli, cel dintâi ţinea în mână căldăruşa şi sfeştocul, iar celălalt, un băţ noduros şi geanta de scrisori.

Ei rămaseră pe prag, neclintiţi, fără un cuvânt, dar noi cei patru vinovaţi sărirăm într-un ungher al odăii. Irimia înşfăcă un cuţit şi fu gata să se apere. Eu încremenii de ruşine. Femeile aplecară capetele cu falsă smerenie. Şi iată că glasul Atotputernicului răsună prin gura slujitorului său batjocorit, dar tare în nenorocirea lui.

El zise cam aceasta:

„Pace vouă, răufăcătorilor!... Şi pace să fie şi cu voi, femei neruşinate!... Tu, Irimio, aruncă arma tăioasă, căci un preot, oricare ar fi jignirea ce-l loveşte, nu intră în casa lui, nici în oricare alta, cu gândul să se răzbune!... Domnul singur va să judece pe cel drept şi pe cel nedrept... Asta-i tot ceam să-ţi spun ţie, om fără inimă, fără ruşine, fără milă. Dar ţie, Anghele, ţie vreau să-ţi vorbesc mai mult, căci tu nu eşti lipsit de inimă, nici de ruşine, nici de milă. Eşti nefericit, Anghele, în căsnicia ta, o ştiu... Dar tu cauţi mângâiere în nefericirea altuia? Nu-ţi vorbesc de mine. Eu sunt destul de tare ca să duc pe umeri o cruce pe care Domnul o îngreuiază, din zi în zi mai mult, ca să-mi rupă carnea care a dorit fericirea trupească, pentru ca să-mi aducă aminte că *o femeie frumoasă şi lipsită de bun-simţ e ca un belciug de aur la nasul unui purcel.* Dar priveşte pe băiatul ăsta care e lângă mine, care e ginerele meu din mânie cerească şi care tremură ca o frunză moartă fiindcă se vede lovit de moarte în fericirea lui trupească, lovit de tine, om care nu eşti lipsit de inimă, nici de ruşine, nici de milă... Priveşte-l, Anghele, şi află că *o pedeapsă straşnică ameninţă pe acela care părăseşte cărarea!...* Am părăsit-o eu cărarea cea dreaptă, voind pentru mine singur femeia asta hărăzită de Dumnezeu ca să fie a tuturor oamenilor. Şi iată, îmi primesc acum pedeapsa... Tânărul acesta a părăsit cărarea cea bună, strivind o dragoste curată şi deschizând braţele lui unei fete care avea să fie necinstită, fata mea... Şi el îşi primeşte pedeapsa... Tu, Anghele, îţi vei primi-o pe a ta!... Nu-ţi doresc nici un rău, dar răul e în tine; căci dacă e îngăduit patimei omeneşti să cadă peste ciumă luând-o drept curăţenie, nu e îngăduit să te molipseşti cu bunăştiinţă. Haide, ieşiţi de-aici!... Pacea să fie cu voi, dar temeţi-vă de Dumnezeu şi de viermii cei neadormiţi!

Ai auzit, Adriene? Viermii cei neadormiţi!... Ei bine, iată-i!... sunt aci, sub zdrenţele astea care-i acoperă, pe ei şi hoitul meu viu... Mă rod cu încetul, de un an... Şi de un an nu mai am nimica viu, decât creierul, capul.

S-a isprăvit cu moş Anghel!... Totul s-a topit!... Praful s-a ales de mândrele lui acareturi; de mândrii săi copii; de barba lui neagră; de cămaşa lui curată; de cizmele lui de lac... Topit, corpul care n-a cunoscut niciodată osteneala şi boala!... Şi ceea ce nişte grozavi ciomăgaşi n-au izbutit să prăbuşească, viermii cei neadormiţi au prăbuşit!...

Singur creierul luptă cu bărbăţie... El îmi slujeşte de felinar nestins într-o noapte fără de sfârşit, noapte care a început în seara când fiul meu a fost coborât în groapă... În clipa aia felinarul s-a aprins... Şi n-a mai fost untdelemn pentru altă întrebuinţare. Totul pentru el, pentru flacăra lui...

Aşa am ajuns la mântuire!...

Şaizeci de oale de lut netrebnic care voiau să cuprindă pământul! Iată-le întinse în nesimţire!... Atâtea trebuinţi, atâtea dorinţi, atâta zbucium şi atât de puţină veşnicie... Doamne, de ce fuseşi aşa de stângaci cu cea dintâi făptură a ta!... Capul, desigur, ne-ar fi fost de-ajuns.

Unde, în altă parte, mai bine decât în creier, găsit-am eu nemărginirea?... Şi când mă gândesc că această nemărginire a fost redusă la nimic, respinsă ca un bob de nisip într-un colţ al hârcei mele, ea, singura noastră veşnicie!... Toată încăperea umplută numai cu tărăboi... O tobă mare, care potopeşte fiinţa ziua şi noaptea... Un foc de paie, care vrea să ardă templul, dar care nu face decât să-l afume, să-l înăbuşe şi să-l pustiască...

Cuget, de şapte ani, la tot ce se poate cugeta... Am citit de trei ori *Vechiul* şi *Noul Testament... Eclesiastul* a spus într-un singur ceas tot ce se poate spune asupra vieţii; niciodată n-o să se poată spune mai bine, nici mai mult, chiar dacă cineva ar cuvânta zece mii de ani fără întrerupere. Şi , cu toate astea, *tot deşertăciune e şi aci, tot goana vântului!...* Acolo unde înţeleptul acesta găseşte un dram de fericire, încă nu-i fericire. Căci nu e vorba să găseşti plăcere în viaţă, ci s-o faci să dureze - şi nimic nu durează în lume... De altfel, nimerit ar fi să ştim la ce pot sluji toate astea...

Iată de ce am părăsit viaţa şi m-am întors către moarte.

Eşti mort de îndată ce nu mai guşti nimic... Sunt mort de trei ani... Dar nu sunt liber decât de şase luni, din ziua în care pleoapele mele s-au înţepenit deschise asupra veşniciei - şi asta-i tot ce-am putut să fac să dureze... Ziua, ca şi noaptea, mă lasă deopotrivă de nepăsător... Mă aflu peste tot; văd tot; simt tot; şi nimic nu mă mişcă... Bucuria şi durerea sunt piedici în drumul libertăţii...

De mai multe ori era cât p-aci să-mi iau tălpăşiţa către cerescul Nimic, dar am simţit-o întotdeauna la timp. O simţi. Când începutul Celui Nesfârşit s-apropie, îţi vine să verşi, şi ceva te apasă la rădăcina nasului... Atunci, o clipă de nebăgare de seamă, şi te-ai dus pe copcă.

Odată mă jucam în felul meu cu viaţa şi cu moartea. Era în iarna trecută. Nu ştiam dacă era ziuă ori noapte; de mult asta nu mai are pentru mine nici o însemnătate. Mă plimbam... Cutare amintire veselă din trecut mă făcea să înclin spre viaţă, cutare alta, tristă, mă îmbia la moarte. Un ţipăt disperat ce venea din depărtare mă umplu de dezgust: erau urletele de durere ale unui porc pe care îl înjunghiau în cătun, în ajunul Crăciunului... Uah!... Îmi amintii de porcii pe care îi înţepenisem sub genunchiul meu; de câte ori înfipsesem cu meşteşug cuţitul în inima care bătea aproape de subsuoara stângă, ori în golul molceluş al gâtlejului, după cum credeam mai bine... Uneori sângele cald îmi ţâşnea în obraz... Dobitocul se zbătea sub mine, apoi ochiii i se împăienjeneau, era mort; îi dădeam una cu palma plină de sânge şi treceam la altceva, la viaţă, aşa cum dai o palmă pe bucile unei cumetre şi treci mai departe...

Întâmplarea asta mă posomorî... Haosul năvăli de pretutindeni... Nemărginirea, amintirile se stinseră... Creierul îmi fu cuprins de o dulce lene, adormitoare... Un nod mi se urcă din stomac... O greutate între ochi... Mă duceam... Îmi zisei: „Prea bine!"...

Deodată, trei glasuri de băieţi răcniră în cor la fereastră:

Bună dimineaţa la moş-Ajun!...
Bună dimineaţa la moş-Ajun!...
Bună dimineaţa la moş-Ajun!...

Apoi, uşa se deschise largă frigului şi vieţii, şi smintitul meu, însoţit de trei băieţandri, intră în odaie, unde aripa morţii mai fâlfâia încă. Sărmanul nevoiaş se sculase în zori, ca să-mi facă plăcerea asta, şi atrăsese către crâşma fioroasă ceata de colindători care umbla cu moş-Ajunul!... Se împlinise şapte ani de când glasurile lor voioase nu se mai apropiaseră de

ferestrele mele... Şi n-aveam ca să le dau nimic din ce se dă de obicei: nuci, roşcove, covrigi, smochine...

Le dădui gologani. Ei îmi urară o „grabnică însănătoşire" şi plecară, luând cu ei aerul rece şi viaţa.

Privindu-i ieşind, uitai de moarte şi-mi veni să plâng... Era Crăciunul, în sat... Şi moş Anghel, bunul creştin de altădată, n-avea nici o nucă, nici o smochină, nici un covrig, ca să le dea băieţilor care umblă cu *Bună dimineaţa la moş-Ajun!*

*

Gura lui Anghel se lungi de la o ureche la alta, lăsând să se vadă două şiruri de dinţi galbeni-negricioşi, cari îi dădeau înfăţişarea unui cap de mort. Adrian nu putu să-şi dea pe loc seama dacă bolnavul murise, ori numai îi venea să plângă. Mâna dreaptă, aruncată afară din pat, începu să tremure într-o mişcare neregulată, care se îndrepta pe dibuite spre sticla de rachiu, pusă la piciorul patului. Adrian înţelese şi se ridică să-l servească.

- Vrei să bei, unchiule?

- Da... repede... mă-năbuş...

Adrian umplu păhărelul şi-l deşertă în gura deschisă. Paharul clănţăni între dinţi, ca şi cum bolnavul ar fi fost cuprins de friguri.

Efectul rachiului fu grabnic; alcoolicul se linişti.

- Am să mor numaidecât, Adriene... Drept orice moştenire, îţi dau sfatul următor: opune-te din toate puterile, şi până nu-i prea târziu, bucuriilor deşarte. Ele ne fac să suferim cel mai mult... Şi e păcat!... Bucuria deşartă vrea să aibă viaţa noastră întreagă. Arde un butoi cu untdelemen şi ne dă în schimb o măslină. E puţin. Prea puţin. Câinii ne ajung în patimă, dar ne întrec în cuminţenie.

Aş fi vrut să-ţi dau o pildă de nebunie omenească povestindu-ţi viaţa lui Cosma, tatăl lui Irimia şi rubedenie a noastră îndepărtată. Nu mă mai simt în stare... Povestea e prea lungă... Într-o zi, Irimia ţi-o va istorisi el singur, şi mai bine decât mine...

Dar eu îi iert lui Cosma ceea ce îmi iert mai puţin mie şi deloc ţie. Cosma n-avea creier; eu am avut numai o jumătate; tu însă ştiai la douăzeci de ani ceea ce noi n-am ştiut-o nici la cincizeci; tu ştiai că plăcerile uşoare ne fac să credem că ele sunt viaţa întreagă, că, în afară de ele, nu mai e nimic, pe câtă vreme tocmai dimpotrivă e adevărat. Acest dimpotrivă eu l-am ştiut prea târziu... Cosma nu l-a ştiut niciodată.

Adrian se crezu în drept să-şi spună gândul:

- Nu e nici o ştiinţă, unchiule, care să poată înfrânge o mare patimă, fără ca în acelaşi timp fiinţa însăşi să fie înfrântă...

- Ce numeşti tu înfrânt?... întrebă Anghel, iritat.

- Numesc înfrânt omul care-şi impune o altă viaţă decât aceea care i-a fost hărăzită.

Anghel clătină din cap:

- Ăsta e un om înfrânt? Atunci, cum numeşti tu pe omul ce nu-şi impune o altă viaţă decât aceea care i-a fost hărăzită?

Adrian nu voi să aţâţe pe bolnav şi tăcu, dar acesta îl întrebă din nou:

- Cum îl numeşti, nepoate?... Nu vrei s-o spui?... Nu se cheamă oare *moş Anghel* omul care n-a voit să-şi impună o altă viaţă decât aceea cu care a fost menit?... Cunoşti tu pe acest moş Anghel?... Vrei să ştii unde a ajuns, trăind viaţa care i-a fost sortită?... Ei bine, Adriene, descoperă-mă!... Haide, înlătură boarfele astea; înfăţişează-ţi icoana lui moş Anghel, care n-a voit să-şi impună alt trai decât cel hărăzit de soartă!... Înlătură şi priveşte, mândre nepoate!... Ceea ce vei vedea, te va încredinţa mai bine decât o mie de cuvântări... Haide, ridică ţoalele!...

- Scuteşte-mă, unchiule. Mi-e groază, îngână Adrian.

- Îţi poruncesc să mă descoperi şi să priveşti!... strigă Anghel cu sforţare.

- Iartă-mă, unchiule, fie-ţi milă!...

Anghel, tremurând, duse cu greutate mâna stângă la buze şi începu să fluiere. Băiatul sosi şi voi să-i toarne rachiu. Stăpânul său îl opri:

- Nu... Nu vreau să beau. Curăţă-mă întâi...

Zănatecul începu să arunce cu furie la pământ toate bulendrele; şi pe măsură ce corpul se dezvelea, o duhoare de stârv umplea încăperea. Odată cu cea din urmă velinţă, Anghel strigă:

- Apropie-te, Adriene, şi priveşte, în numele dragostei pe care am avut-o întotdeauna pentru tine!...

Cuprins de groază. Adrian se apropie, iar slujitorul îi făcu loc, înţepenindu-se ca un jandarm caraghios la picioarele bolnavului. Dar abia apucă bietul tânăr să vadă cele două rânduri de ţurloaie şi ciolane încremenite, albăstrui, precum şi burta golită de maţe; abia ochii săi zăriră măciuliile şoldurilor străbătând prin pielea ruptă, că pe loc îşi acoperi faţa cu mâinile şi dădu buzna spre uşă răcnind:

- Grozăvie!... Grozăvie!... Ăsta e moş Anghel?!...

În aceeaşi clipă, un bătrân voinic, sumbru la faţă, bărbos şi zdravăn de statură, intra în odaie. Adrian se izbi de pieptul lui larg. Musafirul îl prinse în braţe:

- Ce-i, Adriene? Te-nspăimânţi de moş-tu?

La cuvintele acestea, Anghel întoarse capul spre cel ce intra şi-i strigă:

- Irimio! Irimio!... Opreşte-l... Nu-l lăsasă plece, rogu-te... Aci... aci... pe loc... vreau să-i povesteşti năprasnica viaţă a lui Cosma... Vreau s-o aud înainte de-a muri... Vreau să te aud spunând tânărului ăsta adevărul asupra nemerniciei patimilor. .. Bucuria înşelătoare a lui Cosma şi suferinţele lui vădite... Plăcerile zadarnice şi scrâşnirile-i de dinţi... Arată-i cruzimea Dumnezeului nebun care a făcut carnea pentru ca s-o chinuiască... Prăpădul care pândeşte pe cel ce se lasă târât de furia simţurilor... Dovedeşte-i, Irimio... Spune-i. Vorbeşte-i... de... de... Cosma.

Anghel tăcu pe neaşteptate. Ochii i se pironiră în tavan. Mâinile i se încleştară.

- Haide... Irimio... Începe!... Istoriseşte cine-a fost Cosma..., mai adăugă Anghel, cătând în grindă.

Adrian voi să ţipe, dar Irimia îi astupă gura cu palma. Apoi, rotind nişte ochi fioroşi, îl apucă de mână şi începu, cu glas răsunător, întretăind cuvintele şi uitându-se, când la muribund, când la Adrian:

- Cosma a fost omul cel mai pătimaş din vremea lui... Viaţa sa a fost o vijelie străbătută de trăsnete... Inima lui a cunoscut bucurii mari şi chinuri supraomeneşti. Şi Cosma a fost pedepsit cu moartea pentru nedreptăţile, silniciile şi greşelile lui.

....

Povestitorul se opri, dădu drumul mâinii lui Adrian şi se aplecă peste faţa încremenită a lui moş Anghel, pe care o cercetă o clipă. Apoi, cu privirea întoarsă către Adrian, Irimia vârî două degete în ochii larg deschişi, care ţinteau cu înfiorare tavanul. Dar moş Anghel îşi păstră ochii mereu deschişi asupra nepătrunsei Veşnicii.

III. Cosma

Irimia trase pe Adrian, îngrozit, în crâşma părăginită. Aci, el puse pe masa dărăpănată o dăsagă grea, pe care o aruncase jos la intrare; din dăsagă scoase o pâine de un kilogram, o bucată de slănină, o ceapă mare şi un cuţit de bucătărie. Apoi, năzdrăvanul strivi ceapa cu pumnul, ciopârţi pâinea şi slănina şi începu să îmbuce ca un căpcăun, făcând din ochi lui Adrian să-i urmeze pilda.

Adrian, fără să răspundă acestei poftiri, căzu sleit pe o bancă, încrucişă braţele pe masă şi îşi culcă fruntea pe ele. Irimia nu stărui şi înghiţi tot. O singură dată pregetă să se urnească din loc, ca să-şi scoată un urcior de cinci litri de vin. Din urcior îşi turna mereu într-o cană de pământ de-o oca, din care bea.

După o jumătate de oră, pâinea, slănina, ceapa şi o bună parte din vin luaseră calea pântecului. Când Adrian se uită la dânsul, Irimia îşi fuma luleaua şi zâmbea sub mustăţile sale groase. Tânărul îl privi ca pe-o arătare de necrezut. Irimia îi răspunse mişcând cu repeziciune sprâncenele-i albe, coama de păr cărunt şi căciula care se înălţa peste ele ca o căpiţă pitică de fân. Ochii săi negri şi mari, limpezi ca ai unui copil, erau singura mărturie de dragoste în acest morman de sălbăticie: ei glăsuiau cel mai încrezător, cel mai sincer limbaj prietenesc. Restul era un amestec respingător: barba vâlvoi; veşminte ţepene de jeg şi noroi; cămaşă de cioban înnodată la gât cu sfoară; labe de urs, făcute să omoare un bou cu o lovitură de pumn. Şi ca şi cum Adrian ar fi avut nevoie de-un adaos de sălbăticie, Irimia apucă oala plină cu vin, o dădu peste cap şi, în loc să răsufle, muşcă din marginea ei ca dintr-o felie de pâine, ronţăi în măsele bucata ruptă şi scuipă măcinătura pe masă.

Amândoi oamenii se priviră muteşte în albul ochilor: Adrian, uluit, bătrânul, uluitor.

- Nu cunoşti obrazul ăsta, mânzule? Din întunericul întâiei tale copilării n-ai păstrat nici cea mai slabă amintire? Odată, pe o iarnă grea, am întâlnit noaptea o biată femeie cu poalele scoarţă de ger şi am luat-o în căruţa mea. Ne duceam amândoi spre Baldovineşti. Pe drum, ea îşi deschide inima, îmi dezvăluie necazu-i: văduvă; un copil de cinci ani sfârşindu-se de-o boală neînţeleasă; orice speranţă de vindecare, pierdută. Sosim în cătun, la părinţii

femeii; apuc mânuşiţele slăbănoage ale omuleţului; îmi împlânt ochii în ochii lui, ţintiţi într-ai mei şi strig, în mine însumi, cu glas de tunet: „Vreau, o! puterilor diavoleşti ale vieţii, vreau ca fiul acesta să se vindece! Ai să te vindeci, micuţule! N-ai să mai plângi şi ai să dormi! M-auzi tu? Pacea, sănătatea, viaţa vor fi cu tine. Amin!". Şi , pe loc, omuleţul căzu din mâinile mele în braţele somnului, pe care nu-l mai cunoştea de mult. Şi s-a vindecat, s-a făcut mare şi frumos, aşa cum se află în faţa mea!... Nu cunoşti obrazul ăsta, mânzule?

- Dumneata eşti, Irimio, călătorul ciudat care a făcut minunea asta cu mine?

Irimia încuviinţă din cap. Adrian îi luă mâna păroasă şi i-o sărută. Mâna mirosea a câine ud.

Afară ciuruia o ploaie măruntă şi în două cu negură. Prin spărtura acoperişului de trestie, prăbuşit într-un colţ al crâşmei, negură şi ploaie măruntă pătrundeau într-un vârtej domol.

Sluga căpăţânoasă dădu buzna în prăvălie şi cătă cu spaimă la cei doi oameni. Gâfâia din greu. Irimia îi zise:

- Acuma, dragul meu, nu mai ai nimic de făcut aci... S-a isprăvit şi cu tine!... Haide, du-te, sărmane, du-te şi culcă-ţi greaua căpăţână pe şina drumului de fier. Ai să fii uşurat de-o viaţă prea grea pentru umerii tăi, tot aşa de grea ca şi bietul tău cap... Du-te! fă cum îţi spun: e spre binele tău.

Nenorocitul dispăru după cum venise.

-Ţie, Adriene, care ai umeri ca să suporţi viaţa, am să-ţi povestesc istoria lui Cosma, tatăl meu.

*

- Cea mai veche dintre amintirile mele se petrece la începutul pământului, pământul îndepărtat al celei mai îndepărtate copilării ale mele — iată şaptezeci de ani împliniţi. Şi când cineva poate să-şi aducă aminte de un lucru trăit cu şaptezeci de ani în urmă, acolo e începutul pământului.

Stam pe un trunchi de copac şi mă oglindeam într-un lac, întocmai ca un cotei de trei săptămâni care se uită prosteşte cum îl bâzâie musculiţele la nas. În jurul meu, pădure de copaci drepţi, împlântându-şi vârfurile în nori. Nu puteam să cat la ei decât lungit pe spate. Prin apropiere, zgomot de şivoi furios, în faţă, o colibă; oameni spătoşi, cu poturi largi în şolduri, precum şi femei cu catrinţe învârstate, intrau şi ieşeau vorbind tare şi dând din mâini. Deodată, ţipete se auziră în colibă; femeile cu catrinţe frumoase fug care încotro. Apoi, bărbaţi ce se iau de gât; iată că soseşte în grabă unul, cel mai voinic dintre toţi şi care-mi era obişnuit; el aduce liniştea. Toţi pleacă, afară de ăsta din urmă şi un altul, care-mi era tot aşa de cunoscut, dar ce lucru straniu! Cel voinic sare în spinarea celuilalt, mai puţin voinic, şi se lasă dus în cârcă prin toată ograda, până ce se prăvălesc amândoi la pământ. Nu pricep nimic din toată istoria asta şi continui să mă oglindesc în lac.

....

Icoana amintirii care urmează acesteia e mai limpede. Vorbeam. Celui mai ţeapăn, dintre amândoi oamenii, îi ziceam: *Cosma;* pe celălalt îl numeam *Ilie.* Nu prea făceam haz de nici unul din ei, afară doar când mă urcau pe cal şi mă plimbau. Atunci, neştiind ce să mai fac de plăcere, le dădeam palme. Încolo, trăiam singur.

Ne aflam acum pe marginea unei ape aşa de întinse, că de-abia îi zăream malul din faţă. Copacii cu crăcile aplecate îşi înmuiau ramurile în apa ce curgea lin. Din vreme în vreme, soseau necunoscuţi în bărci, pline cu tot felul de boccele învăluite, şi sosirile astea îmi pricinuiau multă inimă rea: nimeni nu înţelegea cât de mare poftă aveam să mă urc şi eu în vreuna din scoicile alea şi să lunec ca dânşii pe apă. Dar într-o dimineaţă, folosindu-mă de

nebăgarea lor de seamă, m-am urcat într-o barcă goală, am tăiat cu briceagul funia care o priponea de copac şi iată-mă lunecând cu încetineală dintru-ntâi, apoi mai repede, şi la urmă luat de iuţeala scurgerii. Eram aşa de voios că, neavând cui trage palme, mi-am tras mie însumi. Neţărmurită pânză de apă, brâu uriaş, ivindu-se dintr-o zare şi dispărând în zarea opusă. Soarele o argintea, o aurea şi o făcea să plescăiască. Singur pe întinderea ei, n-aveam decât o dorinţă: să lunec cât mai iute. Vai, o luntre se puse în urmărirea mea şi Ilie mă prinse. Adus în faţa lui Cosma, acesta îmi spuse nu ştiu ce, căci eram aşa de necăjit, că nici nu-l luam în seamă, dar simţii numaidecât mâinile lui grele apăsându-mi umerii pe dinapoi. Mă opusei din răsputeri sarcinei care se îngreuia neîncetat, apoi răsuflarea lui Cosma îmi fripse ceafa, genunchii îmi trosniră, mă prăbuşii, aproape leşinat. Nu ştiam încă ce e o pupătură pe obrajii mei, dar după întâmplarea din dimineaţa aceea începui să îndrăgesc pe Cosma. Îl îndrăgii şi mai mult în noaptea care urmă acestei dimineţi, căci, trezindu-ne din somn, în sărite, la alarma dată de Ilie, Cosma stropi cu gaz bordeiul şi-mi porunci să-i dau foc, ceea ce făcui pe dată. Puţin în urmă, pe când galopam în goana mare, ţinut în braţe de Ilie şi primind în obraz nămolul, pe care mi-l zvârlea cu copitele calul lui Cosma - mă întorsei să văd flăcările şi-mi zisei: „Isprava asta, eu am făcut-o!"

Neclintită, strălucitoare, pe bolta înstelată a cerului de vară, şi rotundă ca o tavă de argint, spânzurată drept deasupra capetelor noastre, luna ne lumina feţele la câteşitrei, precum şi poiana de verdeaţă înconjurată de brazi înalţi, când, dintr-o dată, Cosma se izvodi ochilor mei aşa cum fu întotdeauna: ocrotitor şi despot.

Aveam cam vreo nouă ani, dar eram vânjos ca o raţă sălbatică. Aerul liber din toate anotimpurile şi viaţa rătăcitoare de prin toate ţinuturile mă învânoşaseră. Zăcerea îmi era necunoscută (şi îmi este încă şi azi).

În ziua dinaintea acestei nopţi fermecătoare şi neuitate, mi se întâmplase o mare păţanie. Fără nici o pricină şi nici o lămurire, Cosma ne poruncise să părăsim un lagăr foarte potrivit contrabandiştilor şi ne cărase, cu arme şi calabalâc, în locul acesta râpos, prăpăstios şi singuratic, unde şi-a înţărcat dracu copiii. Hotărârea asta despotică nemulţumise pe toţi oamenii, şi era drept: oricât ai fi prigonitul tuturor vânturilor, viaţa gospodărească se lipeşte de contrabandist ca muşchiul de copac. Cunoşti lume; iubeşti şi te legi. Bineînţeles, când primejdia o cere, laşi totul baltă şi te cărăbăneşti, dar nu-i mai puţin adevărat că peste tot laşi fâşii din inima sângerândă. Singur Cosma nu se lega de nimic alt decât de libertatea lui. El singur - deşi drăgăstos până la gingăşie - nu lăsa în urma lui nici măcar un fir de păr din bogata-i chică. Ilie, de asemenea, era stăpân pe inimă, dar o făcea din pricină că inima nu-l sâcâia prea mult; el iubea ca un om cuminte; era înţeleptul bandei, înţelept mai presus de însăşi libertatea lui, această întâie comoară a contrabandistului.

Porunca de plecare, dată pe când flăcăii îşi dezmierdau ibovnicele, avu ca răspuns un murmur de obştească răzvrătire. Cosma întinse pistoalele şi tună:

- Să se cărăbănească muierile de-aci înainte să răsuflu de trei ori! şi ăla care o sări pe cal în coada celorlalţi n-are decât să-şi urmeze ibovnica!...

Femeile se năpustiră aproape de-a berbeleaca pe povârnişul râpei. Voinicii se supuseră. Şi timp de opt ceasuri ne tărbăcirăm din greu prin pârloage şi prundişuri, fără să poposim decât o dată, la namiezi şi de-a-n picioarele.

Acuma, trupa dormea... În rariştea scăldată de blânda revărsare a luminii din lună, de-abia ne trezirăm din somnul întâi. Cosma aştepta o ştafetă. Ea sosi.

- Ei bine? cercetă căpetenia; avut-am dreptate?... ori nu sunt decât un iepure fricos?

Ţăranul se apropie şi-i sărută mâna:

- Dreptate ai avut, Cosma... Cam pe la toacă, a sosit şi cârc-serdarul cu o puzderie de poteraşi pe locul taberei tale.

Semeţ, Cosma se zgândări în nas şi porunci lui Ilie:

- Înnumără-i treizeci de galbeni, ca să-i împărţească ibovnicelor părăsite!... Cât despre ibovnici, să fie mulţumiţi că le-am scăpat pielea; femei se găsesc peste tot!...

Ilie dădu banii şi tăcu... Tăcu, dar era tăcerea neliniştitoare a înţelepciunii care are ceva de spus; şi când Ilie cocea o împotrivire şi n-o spunea, Cosma ştia mai dinainte că n-avea dreptate. Şi cum? el, Cosma, să fie prins cu o slăbiciune? Asta nu! niciodată!...

- Ilie! Tăcerea ta mă plictiseşte... Spune ce-ai de spus, dar bagă de seamă: dacă ai dreptate, te smintesc!

- Poţi să mă sminteşti, Cosma; dreptatea e cu mine!

- Dacă e aşa, scoală-te şi întoarce spinarea!...

Ilie se sculă; Cosma îi sări în cârcă; şi, încovoiat sub povara a optzeci de ocale, Ilie începu să facă înconjurul luminişului.

Cât ai fuma o lulea, el se ţinu zdravăn, apoi sudoarea începu sà-i picure din vârful nasului aplecat spre pământ. Nici unul, nici celălalt, nu scotea o vorbă, în vreme ce luna le plimba umbra pe pajişte. Şi iată că Ilie începe să horcăiască, se clatină şi se prăvale. Cosma îl lasă, se aşează turceşte şi trage din lulea, privindu-l. Dar îndată ce văzu că Ilie se mişcă, Cosma se îndreptă spre un brad şi se puse cu capu-n jos, cu picioarele şi jumătatea trupului în sus, pe copac:

- Spune, acuma, Ilie, dreptatea ta...

Galben, Ilie îşi şterse faţa, aprinde luleaua şi zice, cu grai domol:

- Banul, Cosmo, nu vindecă inimile rănite de dragoste, el le jigneşte... Mărinimia ta e ca a cârc-serdarului: când acesta siluieşte pe vreuna din fecioarele noastre, el îi dă o salbă cu galbeni, şi fecioara se aruncă în puţ cu salbă cu tot. Mărinimia ta, Cosmo, e mai scârboasă decât a cârc-serdarului; acesta e un împilator; lui, nici o fecioară nu i se dă; pe câtă vreme tu eşti un răzvrătit; la tine curăţenia vine singură. Şi cu ce-o răsplăteşti tu? Cu galbeni, ca şi cârc-serdarul!...

Cosmo, tu eşti voinic, dar n-ai dreptate...

Ilie tăcu, şi tăcerea lui fu paşnică. Ţipătul unei păsări de noapte făcu să răsune întunericul pe vârfurile brazilor. Luminişul intra în umbră, pe când faţa lui Cosma începea să se învineţească, iar frumoasa-i barbă se boţea, strivită între bărbie şi piept.

*

Nici prin gând nu-mi trecea că eram fiul lui Cosma. Nu ştiam nici că Ilie era fratele lui. Dar iată că într-o zi îşi vâră dracu coada, şi aflu tot, fapt care prilejui o daraveră mare. Întâmplarea asta căzu la vreo doi ani după noaptea din poiana argintie. Aveam unsprezece ani. Cosma îmi înnumăra anii şi-i însemna cu un chef de fiecare dată. Împlinirea celui de-al unsprezecelea an fu vijelioasă şi îmi pricinui o mare durere la falcă.

În ziua aia ne aflam într-o pădure de sălcii de pe malul Dunării, numai noi trei. Cosma mă înnoi din cap până-n picioare, fripse un miel la frigare şi-l înecă cu un bun vin negru.

- Ai unsprezece ani astăzi, Irimio! îmi zise el la masă. Ai să-mi arăţi astăzi, dacă eşti în stare să te ţii pe cal. La anul, am să-ţi dau luleaua, şi de-aci în doi ani, flinta.

După hodina mâncării, Cosma mă puse pe şa, potrivi scările la măsura picioarelor mele şi în clipa de-a porunci s-o iau la goană, vârî un ardei sub coada calului. Pişcat, dobitocul se avântă ca o săgeată, şi negreşit că el se gândea la tăun, pe când eu mă gândeam să-mi câştig luleaua şi flinta, anii următori. Agăţat de şa, priveam în jos şi mi se păru că pământul se făcuse o apă alergătoare. Galopul lui Cosma pe calul lui Ilie îmi răsună în spate. Şi ca tot ce osteneşte şi trebuie să se oprească o dată, se opri şi telegarul meu, gâfâind şi plin de spumă.

Reîntorşi în pădurea de sălcii, Cosma îmi dădu plosca plină cu vin negru, şi-mi zise:

- S-o dai de duşcă, fără să răsufli şi până voi sfârşi eu de numărat zece.

Băui. Şi când Cosma sfârşi de numărat zece, plosca era goală, eu plin, şi ne răsturnarăm amândoi pe iarbă. Pământul păru şi el să se răstoarne. Apoi, am adormit.

La deşteptare, soarele apusese. Un focşor de vreascuri pâlpâia între Cosma şi Ilie, prefăcându-le feţele păroase în chipuri de aramă, înnegrite şi ţepene. Mă aşezai şi eu turceşte, între ei, şi privii în foc.

- Eşti un viteaz fiu al pădurii, Irimio. Te îngădui.

Zâmbii şi răspunsei:

- Eşti dator să mă îngădui, Cosmo.

Cosma păru să tresară, se întunecă şi săgetă pe Ilie cu o căutătură cruntă. Ilie se lăsă străpuns.

- Ia spune-mi, pui de lele, de ce sunt dator să te îngădui? Dar bagă de seamă: dacă ai dreptate, te smintesc!

- Poţi să mă sminteşti, Cosmo; nu-i mai puţin adevărat că, acum trei zile, o babă vrăjitoare, cu buze băloase şi care aduna vreascuri prin pădure, m-a sărutat şi mi-a spus că sunt fiul tău, născut din fiica ei şi că Ilie ţi-e frate şi mie unchi.

Roşu de mânie, Cosma sări în sus:

- Blestemată să fie lepădătura aia! şi fiindcă urechile tale au auzit ce nu trebuia s-audă, ai să-mi slobozi numaidecât întâiul tău foc de flintă!... Dar sprijineşte-te de-un copac şi strânge vârtos patul armei împotriva umărului: dacă cumva te plesneşte patul şi-ţi rupe falca, te-zvârlu în Dunăre!...

De mare bucurie, îi trăsei câteva palme lui Cosma, ridicai greaua armă şi slobozii întâiul meu foc de flintă. Dar patul mă izbi în falcă şi mă trânti la pământ. Repede fusei în picioare şi-mi reluai locul lângă foc.

Cosma mă cercetă la obraz:

- Nu-i nimic... Vino acuma să te pup, nu din gingăşie - asta-i treabă muierească - ci fiindcă ţi-ai scăpat zilele: dacă te schilodeai, te-aş fi înecat, căci nevrednicii încurcă lumea şi fac umbră zadarnică pe pământ.

El mă sărută pe amândoi obrajii. Ilie îşi deschise braţele cu un avânt neobişnuit:

- Vino să te pup şi eu! Într-adevăr, Irimio, te-ar fi înecat!...

Focul aţipea molcom. Obrazurile se acoperită cu întuneric.

Crângul de sălcii se strânse împrejurul nostru, ca şi cum s-ar fi temut să nu fie înghiţit de Dunăre care îşi repezea valurile semeţite de bezna nopţii.

Cosma se lungi pe spate, asemănător unui trunchi de copac, şi începu să grăiască aproape în şoaptă:

- Frate şi fiu sunt vorbe fără nici un rost, ca tată, mamă şi soră. Se întreabă cineva vreodată care e fiul unui câine, ori cine e tatăl lui? Venim pe lume. Dumnezeu ştie cum, iată totul. O singură încredinţare este, şi ea e a mamei, care îşi vede fătul ieşindu-i din pântece. Ea singură poate să spună: „Ăsta-i copilul meu". Copilul nu poate să spună: „Asta-i mama mea". Ce ştie el?... Toate doicile sunt mame pentru ochii cari le privesc în vremea suptului.

Aşa, de bunăoară, eu şi cu Ilie am avut acelaşi tată, zice-se, care tată avea trei neveste, dintre care două fuseseră mamele noastre. Şi iată-ne fraţi! Dar ce ştim noi?

Flăcăiandri, am văzut în casa părintească un talmeş-balmeş de bărbaţi şi de femei care uluia pe bietele slugi. O secătură, ce-şi zicea că e căpetenia haremului, întindea tot untul pe pâinea sa, încuia tot aurul şi voia să aibă numai pentru dânsul pe toate femeile din casă. Nouă, ne poruncea să ne rugăm lui Dumnezeu, şi se ruga el însuşi, dracu ştie de ce.

Într-o zi, mă apropiai de o fetişcană, care-mi frigea ochii; fui biciuit. Fata asta era soră-mea, născută din cutare mamă, îmi lămuriră. Tatăl era mereu el, acelaşi ţap nătâng. Dar ce ştiam eu? şi ce nevoie aveam să ştiu?

Într-o altă zi, Ilie luă o mână de aur şi o dădu unui om căruia îi arsese casa, uneltele şi toate vitele. Ilie fu bătut până la sânge. Toată hărmălaia încuviinţă această pedeapsă, afară de surioara cu ochii de văpăi. Ea fu bătută la rându-i, fiindcă a îndrăznit să cugete altfel decât hărmălaia.

Dar veni şi ziua când trupul meu se făcu greu ca plumbul. Atunci, într-un gând cu Ilie, răvăşirăm toată casa, luarăm aurul, îi traserăm o chelfăneală aşa-zisului nostru tată şi-o tulirăm spre sloboda pădure...

Da, Irimio, Ilie e fratele meu, nu fiindcă ne tragem din acelaşi tată, ci fiindcă trăim în aceleaşi păduri. Şi tu ai să fii fratele şi fiul nostru, pentru că eşti vrednic de a fi: ca şi noi, tu iubeşti vântul care biciuie obrajii; calul care zboară spre mântuire; flinta care seamănă moartea printre duşmanii nemernici; vinul mărinimos; friptura mustoasă; luleaua prietenă şi mâna omului răzvrătit. Mai târziu, vei cunoaşte încă o bucurie care vine de la femeie şi e deopotrivă celorlalte... În ziua aceea, sângele ţi se va învenina şi vei face mult rău în jurul tău. Dar răul, ca şi binele, sunt două puteri ale aceleiaşi vieţi, şi viaţa se sinchiseşte prea puţin de ce gândim şi de ce ne priveşte. Pentru că suferinţa şi bucuria sunt două îndrumări potrivnice ale aceluiaşi vânt orb. Mână-ţi barca cum vei crede, trăieşte şi mori.

....

Un cal sforăi zgomotos. Cosma îşi lipi urechea de pământ şi ascultă; apoi, sprijinindu-se de flintă, se ridică şi se duse să dea o raită. Clisa gemu sub paşii lui grei. Ilie îl privi îndepărtându-se, puse luleaua la o parte, scuipă şi povesti cam cele ce urmează:

- E numai din întâmplare că tu te afli aci. Fără întâmplarea asta ar fi trebuit să fii azi un rob al pământului, un supus al asupririi, până în ziua când răzvrătirea ţi-ar fi izbucnit în inimă, căci ţi-ar fi izbucnit, fără greş; puiul de lup nu-i făcut să fie ţinut în zgardă la uşa stăpânului.

Cosma te-a însămânţat, fără să se sinchisească de ce-o urma, aşa cum face el întotdeauna, din blestemăţia sângelui său. Dar blestemăţia asta nu-i un lucru şovăitor. E o tărie care poate să se măsoare cu puterea Satanei, la fel de răspunzătoare şi ştiutoare de rău.

Într-o zi, ne aflam tăbărâţi pe o colină împădurită cu pini, şi mulţumiţi amândoi de traiul nostru, când, un fluieraş de cioban răsună. Îl ascultarăm, vrăjiţi. Viersul se apropie, se desluşi, apoi un glas femeiesc izbucni şi întrebă: „O fi un ciobănaş, ori o ciobăncuţă?"

În aceeaşi clipă, pământul dudui. Sărirăm în picioare. În faţa noastră, o ţărăncuţă, cu fluierul de soc în mână, ne măsura cu privirea. Ea nu zise dintru-ntâi nimic şi ne sfredeli în ochi, cu ochii ei mari, negri şi încruntaţi. Obrazu-i ruginit de vânturile arzătoare părea să răsfrângă luciul arămiu al feţelor noastre. Picioarele şi pulpele, goale, erau rumenite de soare. Eu simţii multă plăcere văzând-o, dar Cosma deveni sălbatic ca un taur: barba începu să-i tremure, fălcile-i clefetiră balele dorinţii.

Ciobăncuţa împreună mâinile la spate, înaintă un picior şi zise, ţintind cu îndrăzneală pe fratele meu:

- Tu eşti Cosma?

Întrebatul răspunse:

- Sunt Cosma pentru prieteni şi tot Cosma pentru neprieteni!

- Ooo!... făcu ea cu dispreţ; nu te mai răţoi aşa, căci amândoi Cosma fac unul şi acelaşi, care se lasă prins cu uşurinţă, după cum vezi!

Şi izbucnind într-un râs muşcător, ne întoarse spatele şi fugi printre pini, ca o căprioară. Atunci văzui că purta o cosiţă groasă ca mâna, neagră şi lungă până în josul fustei.

În seara aceleiaşi zile, în pădurea de pini luminată de lună, o doină răsună, o doină bătrână ca trecutul nostru şi tânără ca mugurul primăverii. Ea răsună în depărtare şi nu se apropie. Cosma părăsi calul şi flinta şi plecă să dea târcoale fluieraşului de soc, în vreme ce eu mă ţineam după ei, ducând caii de zăbale. Dar fluierul părea fermecat, căci în clipa de-a ne apropia de dânsul, el răsuna în altă parte. Apoi, diavolul veni în ajutorul lui Cosma, şi vraja încetă. Pierdui urma fratelui meu. Fluierul nu mai răsună. Atunci, întunericul umplu pădurea de întristare. Priponii caii de un copac şi-mi aprinsei luleaua, aşteptând ca cerul posomorât să se îndure să ne trimeată din nou pe regina lui cu mantaua de argint. Şi când luna revărsă iarăşi blânda ei lumină printre pini, două glasuri răsunară pe drumul din josul potecii unde-mi

fumam luleaua. Mă întinsei pe burtă şi privii dedesubtul meu. Cosma ţinea pe fată de mijloc şi îi dezmierda cosiţa la spate. Şi ce-i spunea Cosma, merită să fie auzit:

-O, mândra mea ciobăncuţă! Rod frământat de doruri şi muşcat de patimă... Am să duşmănesc soarele care te are în voia lui; am să blestem vânturile care te mângâie fără teamă; şi le port pizmă oiţelor pe care le strângi la sânii tăi. Aş vrea să fiu fluieraşul de soc pe care buzele tale îl sărută în toate zilele şi m-aş bate singur cu potera, numai ca să-ţi fiu pe plac!

Ameţită, iubita ceru:

- Lasă, Cosmo, potera, părăseşte pădurea şi fii al meu, numai al meu!

Cosma răspunse hohotind:

- O, biata mea ciobăncuţă! Tu ceri stejarului să crească sub pat! Tu ceri tunetului să bubuie într-o căldare! Tu ceri lui Cosma să fie numai al tău; tu ai avea prea mult, şi eu nu îndeajuns!

La aceste cuvinte ale iubitului, văzui pe ciobăncuţă sfărâmând sub picior fluieraşul de soc; apoi întinse braţele, aşa cum o porumbiţă întinde aripile, şi o rupse la fugă pe drumul albicios care se strâmta în depărtare.

Cosma n-o urmări, puse două degete în gură şi fluieră haiduceşte. Îi răspunsei şi părăsirăm ţinutul.

Trei ani mai târziu, străbăteam o pădure destul de depărtată de ţinutul ăsta. Ploua ca prin sită. Călăream la pas. Şi iată că, hăt în zarea drumului, o femeie se iveşte din tufiş, pune jos o legătură şi piere în bunget ca o nălucă. Dăm pinteni cailor.

Legătura era un copil înfăşurat într-o velinţă. Din izvodul bisericesc de botez, pe care-l avea spânzurat la gât, înţeleserăm că era un băiat din flori, născut cu doi ani în urmă, şi că îl chema *Irimia.*

Ţâncul nu plângea: părea doar uluit.

-Ăsta trebuie să fie un vlăstar de stejar care vrea să crească în codru; mi-l iau pe seamă!

Aşa grăi Cosma şi te vârî în desagă. Te-a hrănit cu must de carne friptă. La trei ani, beai vin cu plosca. La şase ani, înotai ca o raţă. Astăzi ai slobozit întâiul tău foc de flintă. Mâine vei avea calul tău şi îţi vei împlini ursita.

*

Ursita mea nu fu milostivă dintr-un început.

Nu trecuse anul din seara dezvăluirilor făcute de Ilie, că iată întâia bătălie cu potera, de care îmi amintesc. Flinta n-o aveam încă, dar puteam, de la cincizeci de paşi, să găuresc cu pistolul o căciulă agăţată pe o cracă de copac. Şi în lipsa unui prilej de-a găuri un piept de poteraş, petreceam trăgând cu pistolul în căciuli, în lună, ori la urechea calului meu. Era uşor. Îmi fu ceva mai greu în ziua când un piept de poteraş se înfeţişă pistoalelor mele.

Vărsătura Siretului era în vremea aceea locul nostru de întâlnire. Ceva mai sus, bungetul era des şi sălbatic; acolo aveam să împărţim, într-o zi, între treizeci şi doi de oameni, o frumoasă pradă, jumătate plătită, jumătate luată cu hapca pe Dunăre. Dar un podar, hain ca o soacră, din pricina nu mai ştiu cărei pagube făcută de Cosma podului său, mirosi aflarea noastră prin acele meleaguri şi ne vându ocârmuirii din Brăila, care zori după noi o numeroasă poteră. Din fericire pentru oamenii noştri, ea sosi prea târziu ca să ne poată înconjura şi căsăpi, dar totuşi la timp ca să ne taie cele mai bune ieşiri.

Era îndeobşte cunoscut că Cosma n-avea un singur fel de a se bate. El se bătea după împrejurări şi în o sută de chipuri. Asta ajungea ca să turbure minţile poteraşilor, care, cu tot numărul lor mare, nu erau decât nişte lefegii, nevrednici să-şi pună pielea-n joc, înfruntând oameni scoşi de sub scutul legilor şi hotărâţi să trăiască slobozi ori să-şi vândă scump viaţa. Cât despre preţul pus pe capul lui Cosma, ştiau ei câte parale făcea această amăgeală a stăpânirii.

Îndată după îmbucarea de nămiezi, Cosma fu cel dintâi care simţi primejdia. El se bizuia mult pe presimţirea cailor în asemenea împrejurări. Al său, mai ales, ca şi acela al lui Ilie, rar se întâmpla să se înşele. Obişnuite de ani de zile cu atacurile poteraşilor, mândrele dobitoace erau în stare să simtă, de la mari depărtări, apropierea duşmanului şi să-l prevestească pe Cosma prin neliniştea lor.

Ne aflam prin august. Împărţirea contrabandei sfârşită, nu mai aşteptam decât căderea serii pentru ca să trecem Siretul pe podul plutitor.

Atunci calul lui Cosma se opri din păscut şi începu să ciulească urechile, să sforăie în vânt şi să-şi lipească nările de pământ, ca în ascultarea unui zgomot. Cosma, care întotdeauna şi oriunde, era cu ochii pe dobitocul lui, îi văzu neliniştea, se sculă, îi mângâie capul şi-i vorbi:

- Murgule, murguţule, ia spune-mi tu de nu cumva se apropie ştreangul de gâtul stăpânului tău!... Şi întorcându-se către oameni, zise: Goliţi de fultuiala veche flinte şi pistoale şi încărcaţi-vă armele cu pulbere proaspătă.

Porunca asta făcu să înceteze râsetele. Feţele se întunecară. Ştia fiecare că Cosma putea să fie despotic, dar nu zăpăcit, şi i se îndura orice, fiindcă vedea totdeauna limpede. El era Dumnezeul şi stăpânul nostru.

Clopotele nevoiaşe ale unei bisericuţe dintr-un sat vecin sunară de vecernie; totul era gata de plecare, când omul care făcea de strajă într-un copac vesti că se apropie o căruţă cu un cal mânat de un ţăran. Cosma ne trimise pe mine şi pe Ilie, să ne ascundem într-un tufiş. Căruţaşul sosi şi se opti în faţa bandei:

- Pepeni, oameni buni, pepeni verzi! strigă el, rotind nişte ochi înspăimântaţi.

- Prea bine, răspunse Cosma; păcat numai că vii tocmai când noi suntem pe ducă.

- Şi încotro vă e calea, aşa de mulţi, v-aş întreba, cu smerenie, dacă e îngăduit?

- Îngăduit? Da! Ne ducem în partea de unde vii. Şi, cu aceeaşi smerenie, te-aş întreba şi eu: nu cumva ai zărit oameni de-ai stăpânirii tăbărâţi la intrarea în pădure?

- Ţipenie de om, creştine!... Nici urmă de câine blestemat!

- Aşa rău? făcu Cosma, prefăcându-se că-l crede pe cuvânt. Şi, întorcându-se către ai noştri: Auziţi, voi, flăcăi, ce mai baftă? Haideţi la drum, până nu înnoptează! Apoi către aşa-zisul pepenar: Mulţumim, frătui. Acuma, o rugăciune: ducându-te spre pod, ai să întâlneşti un voinic ca mine, având în juru-i de două ori atâţia oameni câţi vezi aici. Îl cheamă Ilie. Ei bine, spune-i din parte-mi, să mă urmeze cu toţi oamenii lui; şi pentru ca vorba ta să fie crezută, arată-i banul ăsta de aur, pe care am să-l strâmbez acum între dinţi. Şi păstrează galbenul ca o amintire de la Cosma.

-Tu eşti Cosma? strigă falsul ţăran, făcând neghiobeşte pe prostul. Domnul să fie lăudat şi calea ta blagoslovită!

- Mulţumim şi pentru urare, bun creştin! mai zise căpetenia.

Spionul poterei plecă, înghiţind tot ce Cosma îl făcuse să creadă.

Îndată ce căruţa se îndepărtă, Cosma se trânti pe spate cu faţa spre cer şi mugi:

- Ah, câine de podar! Ai să-mi plăteşti scump trădarea!... Şi chemându-mă: Aleargă, Irimio, taie de-a dreptul prin tufiş, urcă-te într-un copac şi vezi ce-o să facă hingherul când o ajunge la răscrucea drumurilor. Dacă ăsta e un adevărat bostănar, îmi raz barba!

Mă dusei şi venii cu răspunsul:

- A lăsat căruţa, a încălecat şi a şters-o în goana mare.

- Noroc şi bucurie de-aşa pepenărie! făcu Cosma.

Şi căzu pe gânduri. Voinicii vorbeau între ei pe şoptite. Ilie sfătui:

- Ar fi poate lucru cuminţesc să ne descotorosim de contrabandă şi s-o ascundem în mărăciniş.

- Da! zise Cosma, dar numai dacă vom fi siliţi să ne deschidem drum prin bălţi, căci iată ce socot eu: în ţinutul ăsta sunt două căi şi o cărare. Cărarea nu e pentru noi, căci pe acolo

o duzină de poteraşi ajunge ca să ne măcelărească, unul după altul, ca pe nişte mieluşei. Potera trebuie deci să fie împărţită: jumătate pe drumul care şerpuieşte în sus cu Siretul, jumătate pe acela de unde venea spionul. La vestea că noi am apucat ăst din urmă drum, cârc-serdarul se va hotărî să retragă trupele de pe Siret şi să le îngrămădească aci. Dar iată, e vorba să ştim dacă le va ridica pe toate, ori numai în parte şi cam câţi lefegii au rămas să facă de strajă pe gârlă. Asta, o să se însărcineze Irimia să ne-o spună. Hai, Irimio? Ce zici? Arată-ne că eşti vrednic să trăieşti slobod! Am să te prefac într-un biet băiat de pescar şi ai să goneşti în lungul apei, cu capul goi, cu picioarele goale, cu băţu-n mână. Dând peste viesparul poteraşilor, ai să le spui gâfâind că moare mă-ta şi că te duci în sat să chemi popa, s-o grijească; dar ai să le-o spui plângând cu hohote, cu lacrimi pe obraji, m-auzi tu? N-ai plâns de când eşti. Ei bine, plângi acuma, ca o muiere nevolnică. Şi întoarce-te pe fugă, tăindu-ţi cale prin mărăciniş.

Peste cincizeci de poteraşi, îngreuiaţi de flinte, pistoale şi iatagane, poposeau la marginea pădurii şi fumau când trecui pe lângă ei, hohotind ca o muiere nevolnică. Putui să plâng, fără să mă prea silesc, căci îmi închipuii pe Cosma şi pe Ilie omorâţi, prinşi, spânzuraţi, iar eu dus în robie să muncesc pământul.

- Hei! băiete! unde alergi aşa, cu plânset amarnic? Ţi-a murit mă-ta?

- N-a murit încă, dar e pe moarte şi mă duc să chem popa din sat.

- Să-i ierte Dumnezeu păcatele! Dar ia spune, micule, n-ai văzut, prin partea de unde vii, o ceată de oameni armaţi, mergând călări şi îmbrăcaţi cojăneşte?

- Ba da, i-am întâlnit.

- Mulţi erau?

- De două ori mai mulţi decât sunteţi.

- Şi încotro se duceau?

- Spre Galaţi, pe drumul mare care începe de la podul umblător.

- Haiti! dracu i-a luat! strigă vătaful de poteraşi, întorcându-se către semenii săi; a avut dreptate iscusitul nostru cârc-serdar să îngrămădească trupele în partea aia! O să mi-i toace ca pe varză! Noi putem sta aci fără grijă, să tragem din lulea.

- Vă las sănătoşi, oameni buni, zisei eu, plecând.

- Mergi sănătos, piciule. Nu vrei un cal, ca să te duci mai iute?

- Mulţumesc, mi-e frică să nu cad.

- Ce treabă faci?

- Prind peşte cu tata.

Soarele roşiatic scăpăta în zare când, cu toţii de aceeaşi părere, trupa noastră luă drumul Siretului, hotărâtă să se năpustească peste duşmani, să-i împrăştie şi să-şi croiască drum înaintea sosirii grosului poterei, atrasă de împuşcături. În momentul plecării, Cosma zise oamenilor:

- Iată opt ani de când trăim împreună şi slobozi, fără să avem dreptul să ne plângem de soartă, căci voi n-aţi cunoscut până azi decât necazurile hărţuielilor. Acum e cu putinţă ca oarecari dintre noi să-şi lase viaţa. Ei bine, aduceţi-vă aminte că un singur an trăit în libertate preţuieşte mai mult decât o viaţă de robie. Nu numărul anilor face viaţa, ci ceasul trăit fără silnicie. Pentru omul liber tot ce nu e libertate e moarte, dar o moarte fără de sfârşit. Uitaţi-vă la băiatul nostru Irimia; o să înfrunte numaidecât aceeaşi primejdie ca şi noi toţi; şi numai eu ştiu cât îmi e de scump, căci el e din sângele nostru. Totuşi, lui, ca şi nouă tuturora, doresc mai curând moartea decât căderea în robie.

Vătaful cetei, care călăuzea jafurile după poruncile şi chibzuiala lui Cosma, răspunse în numele oamenilor săi:

- Şi noi gândim la fel cu tine, Cosmo; să trăim slobozi ori să murim.

Un galop năprasnic urmă acestor cuvinte. Numai un zid ar fi fost în stare să ne oprească. Cu piepturile ocrotite de bunzi din piele de bivol, ne îngrijeam mai mult de rănile făcute cailor decât nouă.

Eu mă aflam în fruntea călăreţilor, între Cosma şi Ilie.

Cât te-ai şterge la un ochi, şi dădurăm iureş peste poteraşi, cari, neştiind despre ce era vorba, încălecau de-a valma. Flintele noastre scuipară într-înşii o grindină uluitoare, ce învălui totul într-un nor de fum. Ne folosirăm de învălmăşeală şi de amurgul întunecat din pădure, străbăturăm rândurile vrăjmaşe şi începeam să ne împrăştiem printre copaci, gata să ieşim la drum bătut, când, o împroşcătură, ce ne fu trimisă din spate, îmi arse ceafa şi mă trânti de pe cal.

Asta-i tot ce putui să ştiu în momentul dintâi.

Ceea ce urmă fu pentru mine, amarnic ca moanea şi ca robia.

Zăcând la pământ, în sângele meu, văzui trupa noastră sucindu-se pe loc, tăbărând din nou pe duşman şi, cu primejdia năvălirii poterei, încumetându-se să-mi scape viaţa într-o groaznică încăierare cu pistoale şi iatagane. Şi era cât pe-aci să fiu scăpat. Cosma, Ilie şi vătaful se îndreptau spre mine, fulgerând cu iataganele lor, tot ce le sta în cale; mântuirea se apropia, şi eu, sprijinit pe genunchi, îi întindeam braţele.

Dar soarta mea a fost altfel scrisă, în clipa aceea pământul se cutremură sub ropotul călărimii vrăjmaşe, care sosea în ajutor. Îmbărbătaţi, poteraşii se avântară aprig. Atunci auzii pe Cosma răcnindu-mi, în căderea nopţii:

- Rămâi! Te-oi scăpa!

Şi dădură dosul, în goana mare. Leşinai.

....

Mă trezii, cu mâinile legate dindărât, în mijlocul unei puzderii negre de poteraşi şi pe o noapte neagră ca sufletele poteraşilor şi ca viitorul meu. Două masalale fură aprinse şi, la flacăra lor, fumegând, văzui aducând doi de-ai noştri, legaţi ca şi mine şi greu răniţi.

Unul dintre ei muri pe drum. Celălalt fu spânzurat. Le pizmuii soarta, căci soarta mea fu să fiu trimis ia curtea marelui boier grec, arhontele Samurakis.

*

Era o adevărată cetăţuie, împrejmuită cu ziduri înalte şi păzită, ziua şi noaptea, de albanezi, curat uriaşi. Înălţându-se peste Valea Siretului dintre Brăila şi Galaţi, clădirea asta este albă ca zăpada; durată pe o mândră colină, părea menită să dea lăcaş şi fericire întâiului venit, cu porţile ei larg deschise, de la răsăritul şi până la asfinţitul soarelui, cu pridvoarele şi balcoanele ei din lemn vârtos, cu ferestrele sale vesele şi cu întinsele-i streşini.

Şi, într-adevăr, ea dădea lăcaş şi fericire, dar nu întâiului venit. Poştalioane cu patru şi şase cai se opreau zilnic în faţa porţii celei mari. Boieri, mari demnitari ai ocârmuirii ori numai bogătaşi, români, greci, turci, însoţiţi de nevestele lor, se dădeau jos, scuturând praful ori zăpada de pe hlamidele lor de mătase brodată, linguşiţi de slugărimea arnăută care se ploconea până la pământ, sărutându-le mâinile ori poalele veşmintelor, şi heretisiţi de puternicul stăpân, arhontele Samurakis, ocârmuitor al ţinutului Brăilei şi venetic.

De îndată ce ajunserăm la curte, fusei târât în faţa arhontelui, tot cu mâinile legate, ca şi cum aş fi putut să omor pe toată lumea. Arhontele, singur, întins pe o sofa umbrită de o viţă agăţătoare, porunci să fiu dezlegat şi goni cu asprime pe cei doi călăi ai mei, care se retraseră de-a-ndaratelea şi cu frunţile la pământ.

Ne privirăm drept în albul ochilor; el, foarte liniştit; eu, turbând de mânie. Arhontele era întâiul om de frunte pe care-l vedeam. Barba lui, cănită negru, îmi displăcea, dar restul

făpturii sale, subţire şi mlădioasă, înfăşurat într-o giubea de mătase, era plăcut la vedere. Mâna, împodobită cu inele frumoase, ţinea alene un ciubuc de chihlimbar.

El mă întrebă şi eu răspunsei pe greceşte:

- Cum te cheamă?

- Irimia.

- Fiul lui Cosma?

- Fiul codrului.

Arhontele ridică mâna, cu un fel de dezgust:

- Nu umbla, bre, cu farafastâcuri, chiar dacă eşti viteaz. Ştiu că eşti gata să te laşi ars de viu, dar altceva aş vrea să aflu de la tine. Ascultă deci: cum nu ai vârsta de-a fi trimes la spânzurătoare, socot să fac din tine un fecior de casă.

- Ce? Un slugoi din fiul...

- ... codrului, chiar aşa. Aşteaptă, asta nu e tot. Prin mijlocirea ta, mai socot să aduci aci pe Cosma şi să fac din el omul meu de încredere.

Izbucnii într-un hohot de râs:

- Tu nu socoţi decât neghiobii, sărmane arhonte!

Arhontele sări în sus, frângând ciubucul şi făcând să trosnească sofaua, dar repede se stăpâni şi zise, ca pentru sine:

- Copilul ăsta mă tutuieşte şi-mi zice sărman. Apoi către mine: Să ştii, şoimule mititel, că obraznicilor eu le tai vârful limbei.

Zicând acestea, bătu din palme. Două jivine armate ieşiră ca din pământ.

- Aduceţi-mi pe Fără-limbă! porunci el.

Slugoii plecară şi se întoarseră însoţiţi de-un om cu părul cărunt şi cu căutătura de nebun. La un semn al stăpânului, îmi arătă spărtura, cu limba tăiată, care-i ţinea loc de gură.

După îndepărtarea acestora, arhontele îmi zise:

- Ai văzut? Cată să vorbeşti altfel de faţă cu martori. Aci, un singur om poate să spună tot ce vrea: sunt eu, arhontele Samurakis!

Îi răspunsei, fără să mă tem de ameninţarea lui:

- Eşti un mişel, arhonte Samurakis, şi faci bine că nu te plimbi prin codru: acolo n-ai mai spune tot ce vrei.

Tiranul îşi râse pe înfundate în barbă:

-Hm! hm! hm! puiule de urs! Aici e tot un codru, codru şi ocârmuire, căci pot să făuresc legi, fără să mă primejduiesc.

- Naiba să te ia, cu codrul tău de slugi, cu tot !

- Sunt oameni voinici, ca voi.

- Ca noi? Niciodată! Bivoli, buni să tragă la plug!

- Nu toţi! Cei din straja mea sunt bandiţi adevăraţi şi străjii acesteia aş voi să-i dau căpetenie pe Cosma, tâlharul ăsta groaznic, care îmi şterpeleşte cele mai frumoase arămării, cele mai bune arme, precum şi preşurile, mătăsurile şi caşmirurile cele mai scumpe, pentru ca să le vândă ungurilor. Şi de ce n-ar voi să fie căpitanul bandei mele? Ar avea aur, podoabă de vestminte, femei frumoase şi chiar sânge de vărsat, după plac.

- Mi-e scârbă de tine, arhonte! Haide, dă-mă pe mâna gâdelui!

- Bagă de seamă, Irimio! Nu mă împinge la mânie!

- Atâta pagubă de mânia ta!

- Vom vedea! îţi dau răgaz să te gândeşti.

El bătu din palme. Javrele apărură.

- Predaţi pe băiatul acesta muncilor de la făurărie şi aduceţi-l în faţa mea oricând va pofti. Pentru răutăţile de care se va face vinovat, eu singur am să-i dau pedeapsa. Plecaţi!

Meşterul făurar era o namilă de ţigan rob, liberat, devenit şi mai rob prin libertate. Cu mânecile sumese, cu ochii roşii, cu pieptul gol, plin de peri cărunţi, el mă fulgeră şi mă strânse de braţ, de credeam că-mi rupe carnea. Stătui neclintit, dar sângele mi se urcă la cap.

- Ăsta-i vulturaşul stăpânului nostru? Ha! Ha! Îşi închipuie că e tot pe vârfurile stejarilor! O să-i tăiem niţel din gheare! Haide, ursuleţule, pune mâna pe baros şi bate ici, în fieru roşu, dar tare, mă!

Bătui.

- Mai tare, mă, nu te codi, şi apleacă-te bine pe nicovală!

Fierarii dimprejur râdeau. Bătui şi mai tare în fierul roşu pe care-l sucea neîncetat şi mă aplecai peste nicovală, aşa cum îmi spusese, căci ştiam că trebuia să muncesc. Dar iată că, pe neaşteptate, ţiganul îşi retrase fierul, ciocanul meu izbeşte în nicovală şi-mi sare în frunte, făcându-mi pe loc un cucui. La isprava asta, râsete obraznice izbucniră în fierărie. Ţiganul rânji:

- Aşa să-nvaţă meşteşugul!

- Şi aşa se dezvaţă meşteşugul! zisei eu, aruncându-i ciocanul în piept.

Meşterul scoase un răcnet şi se prăbuşi:

- Alergaţi iute şi spuneţi stăpânului! urlă el. Stai tu, tâlharule, am să-ţi trag o sută de vine de bou pe spinarea goală!

Trimisul se întoarse cu răspunsul:

- Stăpânul nostru porunceşte meşterului făurar să-l treacă pe Irimia la rotărie.

- Asta-i tot ce-a spus? turbă ţiganul.

- Tot..., făcu celălalt, cu umilinţă.

- Paştele şi grijania! Parc-ar fi având miere în bumb, tâlharul ăsta, de-l ocroteşte stăpânul aşa de iute!

Trecui la rotărie, dar nici acolo nu făcui purici. Rotăria fiind lipită de fierărie, ţiganul căută numaidecât să se răzbune. Şi îmi jucă un renghi destul de urât. Pe când ajutam rotarului să înţepenească o verigă de fier la o bucşă, fierarul, înţeles poate cu rotarul, găsi chipul să înlocuiască veriga rece cu o alta încălzită până la vineţeală, pe care o apucai cu mâna şi lăsai carnea pe dânsa. Atunci, turbând de durere şi necaz, mă repezii la ţigan şi-i răsturnai nicovala peste picioare.

El se alese cu un picior strivit, iar eu trebui să îndur „treizeci de vine de bou, pe spinarea îmbrăcată şi fără să se crape pielea", cum glăsuia porunca arhontelui. În sfârşit, fusei dat la îngrijitul cailor, unde mă simţii mai bine şi rămăsei.

*

Doi ani trecură, doi ani lungi şi amarnici, în care vreme muream de câte ori mă deşteptam dimineaţa. Mă gândeam la vorbele lui Cosma: „O moarte fără de sfârşit". Era adevărat. Chiar şi norocul de-a mă afla în tovărăşia cailor nu-mi aduse nici o bucurie, căci erau dobitoace fără însuşiri, ghiftuite de ovăz, îngreunate de osânză, somnoroase ca nişte bursuci, aproape tâmpite. Privindu-le, înţelesei că trândăvia îmbelşugată e mai dăunătoare minţii decât robia.

Într-adevăr, ca şi caii, arnăuţii din gardă dormeau şi ei de-a-n picioarelea, în ilicele lor cu mâneci largi şi spintecate, în şalvarii strânşi la glezne, în pantofii cu canaf şi sub fesul lor alb, pus pe o ureche, ca o ciupercă, caraghioşi de bâlci, împopoţonaţi cu broderii, horbote, şireturi de aur, cu pistoale şi cu iatagane, bune să sperie pe femeile însărcinate. Tembelii ăştia, prostiţi de trai bun şi somn, veneau uneori pe la grajduri şi îmi puneau aceeaşi întrebare neghioabă:

- Nu te simţi tu mai bine aici, decât hăituit prin păduri, ca fiarele?

Le răspundeam:

- Câinele de pază nu poate să înţeleagă viaţa lupului.

Robii, soţii mei de trudă, nu erau nici curioşi, nici obraznici; ei îşi târau zilele muncind, rugându-se şi nădăjduind o viaţă mai bună în cer.

Îi plângeam şi-i dispreţuiam.

În vremea asta, arhontele mă chemase de trei-patru ori, ca să-mi spună că nu m-a uitat şi că aşteaptă mereu învoirea mea de-a deveni feciorul lui de casă. Îi răspunsei că îndur mai uşor robia decât ocara. Totuşi, mai apoi, la o nouă înfăţişare a mea, el mă îmbie să primesc măcar o îmbunătăţire a traiului. Primii, dar:

- Fără să-mi ceri nimic în schimb, zisei.

- Nu-ţi cer nimic; ce-ai vrea?

- Aş vrea să mă plimb singur, seara, după stingere, prin grădina boierească.

- Vrei să fugi?

- Nu. Îţi dau cuvânt de cinste. Dar mă înăbuş, de doi ani de zile, în curtea muncilor, tot culcându-mă odată cu găinile şi fără să mai văd un copac, luna, fără să mai aud fâşâitul frunzelor bătute de vânt. Cred că am să mor.

- Eşti slobod să te plimbi cu începere de mâine. Îţi mai dau o colibă a ta, ca să te culci singur; şi poţi să-ţi ceri mâncarea la bucătăria gărzii.

- Prea bine, zisei.

- Atâta ştii tu să mulţumeşti?

- Dar ce trebuie să fac?

- Să-mi săruţi mâna, dacă nu poala giubelei!

- Aşa ceva n-am făcut în viaţa mea!

Arhontele făcu haz de mine, îmi dădu una pe umăr şi mă trimise să-mi văd de treabă.

La început, această îndulcire a robiei mele îmi umplu pieptul de voioşie, dar nu pentru multă vreme, căci şi aici domnea aceeaşi nemernicie. Nenumăratele chioşcuri de viţă şi de hamei; tufişuri de trandafiri şi de liliac; plopi răsfiraţi ca stejarii ori drepţi ca brazii, dar ca şi arnăuţii, ca şi caii pe care îi slugăream, tot aşa şi crângul acesta se înăbuşea de lipsa de aer şi de trândăvie. În afara lui şi de jur-împrejur, un zid, înalt de trei stânjeni, se opunea dobitoceşte la tot ce era libertate şi viaţă. Nici o pasăre cântătoare. Ciori şi vrăbii. Vântul, acest călător înaripat care vorbeşte oamenilor slobozi în toate limbile pământului, nici nu catadicsea să se coboare în groapa asta de nenorociri; doar vârfurile plopilor îi mai ascultau şuieratul plângător. Luna, ea însăşi, se întuneca pe cer când aluneca sfioasă pe deasupra acestui lăcaş de falsă fericire, în vreme ce străjerii se plimbau în sus şin jos, tot aşa de nepăsători ca şi cum s-ar fi aflat într-un beci, în vreme ce lăutele de la ospăţul stăpânilor îşi miorlăiau bucuria ofticoasă şi în vreme ce eu mă strecuram printre trunchii sclivisiţi ai copacilor, gândindu-mă la ce era dincolo de zid: Cosma, Ilie şi amintiri, al căror alean îmi rupea inima.

Mergeam pe al cincisprezecelea an. Într-o zi de trist septembrie, mare zarvă în curte, mişunare a puiţei omeneşti: arhontele pleca într-o călătorie de-o lună. Fusei chemat de el. Gata să se urce în faiton, îmi şopti, punându-şi mănuşile:

- Să nu încerci să fugi... Nu-i cu putinţă. Am dat poruncă să tragă în tine.

- Ştiu, zisei.

Şi cei patru cai o smuciră din loc.

Numaidecât lefegii îşi luară nasurile la purtare şi se umflară în pene, consfinţind zicătoarea: „Când pisica nu-i acasă, şoarecii joacă pe masă". N-aveau nici o teamă de umbra de pisoi care rămăsese acasă, un frate mai mare al arhontelui, o momâie, un motan rebegit de prea multă goană pe acoperişurile de altădată.

În lipsa asta a arhontelui, Cosma îmi dădu întâiul semn de viaţă. Într-o după-amiază, un bătrân turc cu barba albă, un alviţar, se opri dinaintea porţii mari şi îşi arătă marfa. Albanezii tăbărâtă pe alviţă. Era zi de sărbătoare. Robii se odihneau, care cum credea. Eu mă aflam lângă zaplazul care despărţea curtea muncilor de cea boierească. Strigătele puternice de: "Alviţă! alviţă!" pe care le scotea negustorul turc făcură să-mi bată inima aprig. Mă cocoţai pe gard şi privii. Da! nu mă înşelasem, era bătrânul Ibrahim, pescuitorul de raci şi

omul nostru de încredere. El mă văzu şi duse mâna la buze, în semn de prietenie sinceră. Apoi, cu o îndrăzneală de necrezut, îşi deschise drum printre cele două rânduri de străjeri, ce-şi lingeau degetele:

- Ei bine, strigă el pe turceşte, de ce n-aş duce să guste o bucăţică de alviţă şi băiatului ăla de colo! Îi lasă gura apă!

Şi sub nasul arnăuţilor, uluiţi de atâta cutezanţă, străbătu curtea cu pas de voinic, întinse alviţa şi zise tare:

- Na, băiete, mănâncă şi tu! Ştiu că n-ai parale să-ţi cumperi, *dar eu îţi spun că o să ai negreşit în primăvara viitoare!*

- De unde ştii tu c-o să aibă în primăvara viitoare? se răsti la el căpetenia gărzii, când fu din nou la poartă.

- Ei, făcu Ibrahim, am zis şi eu aşa!... De ce să nu faci inimă bună unui copil, dacă nu te costă nimic? Robii au şi ei dreptul la speranţă.

Zicând acestea, îşi puse tanturul cu alviţă pe cap şi plecă strigând:

- Alviţă şi speranţă pentru gurile amare!...

Fugii în coliba mea, ameţit de cuvintele lui Ibrahim: *în primăvara viitoare.* Cuvinte de vrajă! Ziua şi noaptea pâlpâiră, sub ochii mei înfriguraţi, ca o licărire a speranţei de libertate. Dar cum aveam să fiu liberat? Doisprezece arnăuţi, schimbaţi la fiecare şase ceasuri, făceau de strajă. Alţi şaizeci se odihneau, petreceau ori dormeau, gata, la un semn, să năvălească cu armele în mâini. Cum îndrăzni-va Cosma, cu cei treizeci de oameni ai lui, să atace o asemenea cetăţuie, apărată de ziduri şi de armată?

După o lună de la plecare, sosi ştirea la curte că arhontele, care era la Stambul, se va întoarce numai după o altă lună şi la sfârşitul acestei luni sosi, cu mare tărăboi.

Tărăboiul sta în faptul că nu se întorcea singur şi că o femeie îl însoţea.

Toată şleahta de lefegii fu înşirată pe două rânduri, de la poarta ferecată până la pridvorul mare. Arhontele şi drăguţa lui străbătură parcul, înmuiat şi sumbru, zâmbind ca nişte suverani, în vreme ce şaptezeci de pistoale, repetându-se de câte zece deodată, fulgerau, cu nevinovăţie, cerul plumburiu al acestei toamne. Pitiţi dindărătul zaplazului, căutam şi noi, vitele de povară, să zărim ceva printre crăpăturile scândurilor, dar nu văzurăm mai nimic.

Chiar de-a doua zi se spunea din gură-n gură că ibovnica stăpânului nostru era mândră ca una din cele trei sute de cadâne cari populează haremul sultanului.

Timp de trei zile îndrăgostiţii nu dădură nici un semn de viaţă. A patra zi, soare şi vreme rece de noiembrie. Poruncă să ne spălăm curat, să ne punem straiele de sărbătoare şi să ne adunăm, mari şi mici, în curtea de onoare. La nămiezi, ne înfăţişarăm cu toţii. În jurul meu, tăcere şi teamă. În afara pâlcului nostru, garda arvanită.

Un cavas deschise uşile. Arhontele, strălucitor de fericire, apare, susţinând braţul amantei lui, şi amândoi înaintează până la marginea pridvorului. El poartă o alagea de mătase albastră, brodată cu alagrecuri de aur la mâneci şi la poale. Dânsa, o hlamidă de ermelin, iar deasupra frunţii, o diademă de diamante. Părul ei e negru ca abanosul, precum şi sprâncenile, genele şi ochii; iar pielea, oacheşă şi catifelată.

Arhontele ne vorbeşte într-o românească stricată:

- Fromosa domniţa, che vedeţi lângă mine ieşte fidanţata mieo, soţia mieo peste ţinţisprezeţe zile, şi stipuna vostru cu înţepere de astăzi. Domnia-sa ieste pumunteanca; numele seo ieste Floriţica. Lingă domnia-sa, am sa uit naţia mieo, ca sa iubesco la dânsa. Am sa fio rumun. Haideţi, hodiniţi-vă trei zile, muncaţi bine şi beţi vin în sanatatea domnia-sa!

O grohăială de dobitoace, fără glas, umplu aerul cu strigătele: „Să vă trăiască domniţa!" „Să fiţi fericiţi!" „O să rugăm pe Domnul să vă dea sănătate!"

Câţiva se aruncasă cu faţa la pământ şi pupară ţărâna curţii. Alţii plângeau de bucurie, sărmanii. Şi turma se retrase în cocinele ei, ca să găsească nişte jgheaburi pline cu o bălăceală mai omenească, câte-un cinzec de rachiu împuţit şi câte-o oală de vin fără haz. Singură odihna fu mai de ispravă, dar şi ea folosi tot arhontelui, căci timp de trei zile robii săi vorbiră neîncetat de bunătatea stăpânului lor şi se rugară lui Dumnezeu pentru dânsul.

*

A doua zi după această milostivire domnească, târziu în noapte, cavasul veni să-mi spună că sunt chemat de stăpânul lui.

Într-o odaie mică şi joasă, cu duşumeaua şi zidurile în întregime acoperite cu scoarţe româneşti, arhontele şi Floricica mistuiau în tihnă, lungiţi pe două mari blăni de urs, ale căror capete se sprijineau pe suluri de catifea roşie. Patru lumânări de ceară ardeau tainic într-un sfeşnic de argint şi amestecau mirosul lor de miere, mirosurilor de cafea turcească şi de tutun macedonean. O sobă ţărănească, spoită cu var, încălzea încăperea.

Peste tot perne şi scăunaşe în neorânduială.

Fusei primit ca un om slobod. Fericita pereche sfârşise de fumat narghilelele şi când intrai mă întâmpină cu un:

- Bună seara, Irimio... aproape într-un glas. Floricica se rostea într-o grecească desăvârşită.

Frumuseţea ei mă înmărmuri. O floare de scaiete, în plină îmbobocire. Gingaş învăluită într-un halat de caşmir portocaliu, care lăsa să i se vadă glezna-i de căprioară, trupul ei era tolănit cu multă cuviinţă. Obrazul, lunguieţ, nu avea nici o urmă de sulemeneală, iar părul, pieptănat pe spate, nici o meşteşugite. Ea mă privi cu ciudăţenie, aproape mişcată. Mă simţii copleşit de ochii ei mari.

- Irimia, îmi zise arhontele, ai noroc; logodnica mea a aflat de povestea prinderii tale şi s-a înduioşat. Dânsa ar vrea să ştie dacă-ţi cunoşti mama. Răspunde-i şi fii cuviincios.

- Sunt fiul codrului... Nu cunosc nici mamă, nici tată... Cosma m-a crescut.

Floricica părea că luptă cu un nod în gât. Ea mă întrebă cu glas tremurător, dar gingaş şi armonios:

- Ştii tu, Irimia, cine te-a dat lui Cosma?

- Nu ştiu. El m-a găsit în pădure pe când aveam doi ani, m-a pus în dăsagă şi m-a hrănit cu must de carne...

La răspunsul acesta al meu, ceva neînţeles se petrecu: Floricica, dintr-o singură sucire a corpului ei de şarpe, se întoarse pe pântece, îşi înfundă faţa în pernă şi hohoti în plâns. Arhontele fu mişcat şi stingherit de întâmplarea asta:

- Ce e, draga mea? De ce plângi? Şi, întorcându-se spre mine: Poţi să te duci.

După două zile fusei chemat din nou, la aceleaşi ceasuri şi în aceeaşi odaie.

Floricica era cam ofilită şi îmi zâmbea drăguţ. Arhontele, mulţumit, se plimba cu mâinile în buzunarele unei haine largi, îmi zise:

- Iată, Irimio, logodnica mea vrea să te facă feciorul ei, numai pentru slujba ei.

- Da! Irimio, zise dânsa binevoitoare, dar serioasă; vrei să mă serveşti?

- Cocoană, strigai eu necăjit, am răspuns demult arhontelui că mai bine mor decât să mă fac feciorul cuiva, oricine ar fi!

- Dar te-am lua cu bunătate, ca pe un fiu al... codrului, făcu ea cu blândeţe.

- N-am nevoie de bunătatea voastră, şi dacă vreţi să ştiţi tot, ei bine, aflaţi că vă urăsc din suflet. Sunteţi vrăjmaşii mei.

Arhontele voi să vorbească, dar ea îl opri şi mă întrebă:

- Şi eu sunt vrăjmaşa ta, Irimio?

- Şi tu, da! Tu eşti femeia acelora care vor să omoare pe oamenii liberi! Cu ce drept mă ţineţi închis aci de mai bine de doi ani, când eu vreau să trăiesc aiurea, cu Cosma?

Dânsa plecă fruntea în pământ şi o sprijini în palmă. Arhontele strigă, cu vioiciune:

- Nu vreau să omor pe nimeni, dar Cosma şi banda lui sunt nişte hoţi!

- Tu numeşti „hoţi" pe oamenii care nu vor să fie slugile tale? Ori îţi închipui că pământul a fost făcut numai pentru gustul tău?

El se întoarse către amanta lui:

- Ţi-am spus, drăguţă, că nu-i nimic de făcut cu încăpăţânatul ăsta! Plecai. Şi aici se opriră încercările lor de a face din mine un slugoi.

Iarnă grea... Amorţire... Crăcile copacilor, chioşcurile se îndoiau sub povara chiciurei şi a zăpezii. Curtea era scufundată în tristeţe, dar tristeţea asta nu se datora numai cumplitei vremi. Credincioasele slugi ale arhontelui ne spuseră că viaţa acestuia devenise un iad, că Floricica îi făcea zile fripte şi că nu trecea zi fără certuri năprasnice. Ştirea asta lămuri lipsa oricărei petreceri şi amânarea la sfântu-aşteaptă a nunţii pe care toată lumea o credea apropiată.

Într-o seară, mă aflam în coliba mea, pe care crivăţul o zgâlţâia cu furie şi priveam la focul din vatră, cu o pătimaşă sete de deznădejde. Judecam, pe atunci, ca un om matur şi ştiam să cumpănesc viaţa şi oamenii cu o limpezime pe care încercările trăite mai târziu nu putură s-o întreacă.

Astfel, cu ochii ţintă în văpaia flăcărilor, mintea-mi cercetă cu răceală starea mea de fapt. Mă vedeam venit pe lume datorită unei plăceri trecătoare a lui Cosma, una dintr-o mie. Mă vedeam lâncezind printre dobitoace, datorită voinţei lui de-a da piept cu potera, când mult mai cuminte ar fi fost dacă am fi ascultat pe Ilie, care ne sfătuia să dăm dracului contrabanda şi să fugim prin bălţi. Acuma, un alt gând mă chinuia: bănuiala că Cosma nu suferea îndeajuns de robia mea, că îşi vedea de traiul lui slobod şi voios, sinchisindu-se prea puţin de soarta altora, apropriindu-şi tot ce-i poftea inima şi râzându-şi de viaţa lui, ca şi de-a acelora pe cari îi strivea în juru-i. Şi atunci prinsei pică pe Cosma, îl urâi ca pe un duşman.

Un dezgust amarnic mă sugrumă. Viaţa nu mai avu nici un rost. Închisoare ori codru liber, plăcere ori suferinţă mi se înfăţişară ca nişte lucruri deopotrivă de zadarnice.

Focul de crăngi se potolea cu încetul, ca şi dorul meu de-a trăi. În clipa asta, uşa colibei se deschise. Floricica apăru.

Era înfăşurată într-o lungă şubă de vulpe, cu gulerul ridicat deasupra unui şal care-i acoperea capul şi din care chipul reieşea ca o icoană de Sfântă Fecioară. Ochii, scufundaţi în orbite, şi faţa brăzdată de suferinţă, mă înduioşară. După ce se scutură de zăpadă, căzu sfârşită pe marginea patului meu netrebnic... Mă grăbii s-o poftesc pe scăunaş, lângă foc... Ea tăcu, ca şi cum n-aş fi spus nimic şi mă privi... O privii... Ne privirăm îndelung. .. Apoi, îi întorsei spatele şi n-o mai luai în seamă; o uitai. Ce e un frumos chip de Sfântă Fecioară, într-o şubă de vulpe, când ai cincisprezece ani şi lâncezeşti în robie?

Într-un târziu, două mâini, mai catifelate decât cea mai plăpândă catifea, îmi cuprinseră obrajii, pe la spate. Floricica se tângui cu cuvinte insuflate de Dumnezeu şi cu un glas care venea din cer:

- Fecioraş al codrului!... Fecioraş din dragoste! Tu eşti rodul închipuirii. Eşti frumos; eşti priceput; eşti mândru şi vrei mai curând moartea decât robia... Te veştejeşti într-o colibă ocolită de ziduri înalte, când tu ai drept la palatul fără stavilă, pe care tufele îl durează pe munţi... Ochii tăi se pironesc pe o ticăloasă văpaie de crăngi, când ar trebui să se oglindească în pojarurile codrilor... Şi de pe înălţimile unde plutesc vulturii, te-ai prăbuşit într-un grajd... Dar poate că e drept să fie aşa: copiii ispăşesc deseori păcatele părinţilor lor.

- Cine eşti tu, fermecătoareo, care crezi că copiii trebuie să ispăşească păcatele părinţilor lor?

- Eu sunt aceea care a căutat *fericirea întreagă,* care a voit să viseze cu ochii deschişi în soare şi care şi-a ars ochii!

O răsuflare parfumată îmi atinse obrazul; buze înfrigurate îmi sărutară fruntea şi Floricica dispăru aşa cum venise. Focul adormi... Coliba se întunecă.

*

Blând sfârşit de martie... Nevoie de-a te întinde, de a căsca şi de-a asculta ciocârlia. Dar nici fulg de ciocârlie la curtea arhontelui Samurakis. De la cele mai mici gângănii, care furnicau pe pământ, de la robi, cai şi arnăuţi, care pârţâiau de-a valma ori pe rând, şi până la arhontele însuşi şi la Floricica lui, toată lumea asta simţea trebuinţa de a ieşi din crăpăturile ei şi de-a se mişca afară.

Arhontele nu se mişca prea mult; în schimb slobozea neîncetate şi puternice râgâieli de porc ghiftuit cu porumb, căci stătea lungit pe o sofa pusă în pridvor şi mistuia la aer de primăvară. Ochii lui, pe jumătate închişi, se pironiseră pe intrarea cea mare, păzită de uriaşii săi armaţi. Mai la o parte, Floricica broda batiste, iar eu, între dânsa şi arhonte, le vorbeam de munţi, de şesuri, de codri, de tot ce îmbie la viaţă, căci tot rânind la băligar şi degerând într-o colibă, înţelesesem că e mai bine să ţii tovărăşie unei ibovnice de arhonte şi să te culci într-un palat. Da, mă învoisem; sfârşeşti mai totdeauna prin a te învoi, când ţi se freacă prea mult spinarea cu o ţesală.
Dar nu făceam nici o slujbă şi nimănui. Făceam pe micul arhonte, în necazul arnăuţilor şi spre uluiala robilor.

Boierul îmi asculta pălăvrăgeala şi era îngăduitor.

- Ia spune-mi, Irimio, Cosma n-are frică de potera mea?

- El îşi bate joc de potera ta.

- Dar tot o să-l prindem noi odată, şi atunci grozavul Cosma va avea să aleagă între ştreang şi slujba mea.

- Nu te va sluji; ştreangul îi va părea mai dulce.

- Ce gogoman! Şi de ce i-ar fi aşa de greu să slujească pe un domn ca mine? L-aş privi ca pe un om liber, numai ca să am pe Cosma la curtea mea.

- Arhonte, oamenii liberi n-au domni, şi domnii nu pot să aibă oameni liberi la curţile lor: e ca şi cum ai voi să vâri un pepene într-o sticlă.

- Ei bine, dacă e aşa, am să-l spânzur!

- Când l-ăi prinde...

Sub căldura soarelui, aburi se ridicară de pe pământul umed. În faţa porţii apărură doi oameni. Erau doi din acei călugări călători de la Ierusalim ori de la Sfântu Munte, foarte numeroşi în ţară, care cerşesc pentru mănăstirile lor. Înalţi şi voinici, ca arnăuţii, ei purtau plete şi bărbi lungi şi roşcate, aveau feţele arămii, sutanele în zdrenţe, cizme pline de noroi şi erau încărcaţi cu dăsage. Unul ţinea la subsuoară cutia de tinichea, pecetluită şi încuiată cu lacăt, în care se pun banii; celălalt, cel mai voinic, purta condica în care se înscriu obolurile şi numele celor cu inimă creştinească. Acesta din urmă strigă pe greceşte, cu glas puternic, de îndată ce zări pe arhonte în pridvor, şi graiul lui făcu pe Floricica să îngălbenească, iar eu recunoscui pe Cosma şi pe Ilie:

- Fericit fie multrenumitul prin mărinimia lui arhonte Samurakis! Fericită fie nobila lui soţie, cea mai virtuoasă femeie de pe pământul românesc! Ca nişte smeriţi slujitori ai Domnului, cum suntem, petrecându-ne toată viaţa în posturi şi rugăciuni pentru slava lui Dumnezeu şi odihna sufletelor, venim, cu frunţi plecate, să cerem marelui arhonte îngăduinţa de-a ne lăsa să-i sărutăm poala halatului, ştiind că niciodată om n-a bătut la uşa lui fără să iasă încărcat de daruri!

Străjerii, obişnuiţi cu asemenea musafiri, rămaseră nepăsători şi priviră statura uriaşă a vorbitorului. Arhontele se ridică, zâmbitor şi măgulit:

- Fiţi bineveniţi, cucernici călugări! Şi apropiaţi-vă!...

Cu o prefăcătorie de care nu i-aş fi crezut în stare, Cosma şi Ilie se aruncară la picioarele arhontelui. Îi privii de aproape: erau de nerecunoscut. Făcându-mi cu ochiul şi mişcând din mustaţă, Cosma adăugă:

- Cer cu umilinţă iertare iubitului domniilor-voastre fiu de a-l fi uitat să-l herestisesc; fericit fie şi dânsul şi să-i dea Domnul înţelepciunea tatălui, zile lungi şi moştenitori care să ducă în vecii vecilor numele de Samurakis!

- Vă mulţumesc, bravii mei, pentru bunele voastre urări. Fiţi, timp de trei zile, cinstiţii mei oaspeţi, găzduiţi şi slujiţi cu bunăvoinţă. Pentru care mănăstire strângeţi bani?

- Pentru mânăstirea Sfântu Gherasim de la Sfântu Munte, răspunse Cosma, mâncând din ochi pe Floricica, ce-şi întorcea privirea ca de la soare.

- Ciudat! făcu arhontele. N-am mai văzut călugări ca voi; n-ai zice că vă petreceţi zilele în posturi şi rugăciuni, ci mai curând s-ar zice că înghiţiţi boi întregi şi beţi râuri de vin!

- Sfântul Duh, de care suntem purtători, e cea mai bună hrană a noastră, arhonte!

- Minune adevărată! Nu ştiam că Sfântul Duh e aşa de hrănitor. La ce slujesc banii, atunci?

- O, arhonte! zbieră Cosma: cu banii noi durăm biserici Domnului şi le întreţinem, cumpărăm untdelemn pentru candele, lumânări, tămâie, precum şi vestminte în aur pentru mucenicii credinţei creştine... atâtea lucruri sfinte trebuincioase odihnei sufletului nostru!

- Ei bine, pentru odihna sufletului nostru vă dăruiesc patru galbeni împărăteşti.

Arhontele vârî banii în gaura cutiei, pe care o ţinea Ilie; apoi luând condica, îşi iscăli numele.

- Ia te uită! făcu el, citind iscăliturile celorlalţi donatori: aţi fost la cârc-serdarul Mavromihalis, la arhontele Cuţarida... Şi ei nu v-au dat decât zece zloţi de argint? Ce zgârcenie!

- Adevăr grăieşti, darnice arhonte! Fiecare îşi cumpără în cer locul ce-l crede de cuviinţă.

- Al lor n-are să fie prea cuviincios!

- Amin! Singur strălucitul nume la domniilor-voastre va fi săpat cu litere de aur pe marmora din altarul mănăstirii, unde se află icoana Sfântului Gherasim, împodobită cu vestminte de aur curat, cântărind treizeci de kilograme. Şi ca să vă dau o dovadă de recunoştinţa noastră, voi rosti un *Chririacodromion*[1].

Retrăgându-se trei paşi, cu pieptul scos afară, barbă şi sutană-n vânt, jeratic în ochi, Cosma tună:

- O singură dată trăieşte omul pe pământ! Şi pământul e al nostru. Pentru noi l-a făcut Domnul! Pentru noi, rodul arborelui şi umbra lui. Pentru noi, raza soarelui, zeama strugurelui şi carnea berbecului. Pentru noi, crângul cu pini şi mândrele ciobăncuţe, cu sânii împietriţi de vânturi, cu ochii cutezători şi cu dorinţele nemăsurate. Pentru noi, tot ce se înfăţişează vederii şi din toate trebuie să gustăm: Domnul a voit-o, şi omul are nevoie. Dar nenorocire ăluia care şi-o însuşi mai mult decât poate să muşte cu cele două rânduri de dinţi ai săi! Semenii săi vor fi lipsiţi de partea ce li se cuvine, şi Domnul se va mânia. Atunci El va trimite ciuma în palatele cu ziduri de cleştar; va slobozi pe întemniţaţii din fortăreţe, care vor pârjoli oraşele strălucitoare şi va face în miez de noapte să răsară bandiţii codrilor în odăile de culcare ale boierilor, păziţi de slugi armate până-n dinţi!...

- Opreşte! strigă arhontele, ridicându-se; nu-mi place cazania asta! Şi întorcându-se către mine: Du-te, Irimio, şi condu pe călugării ăştia la cazarmă. Să rostească mai bine o blagoslovenie deasupra armelor mele, pentru ca să iasă totdeauna învingătoare în lupta cu bandiţii!...

Coborâi scările, urmat de călugări, cu dăsagii în spinare. Arnăuţii se înşiruiră după noi. Şi de îndată ce ne aflarăm în cazarmă, slugărimea tăbărî pe ei, cu întrebările:

- Aveţi lucruri sfinte de la Muntele Athos? Cruciuliţe? Mătănii? Lemn sfânt?

- Avem de toate, zise Cosma, scotocind în dăsagi. Iată untdelemn care a ars în candelele Sfântului Gherasim şi care vindecă orice boală, numai cât ungi partea dureroasă. Iată mărgean găsit în maţele peştilor de mare; el face iubeaţă pe orice femeie care-l poartă în

[1] Cazanie de duminica (n.a.).

sân. Iată lemn sfânt, tăiat din crucea pe care a fost răstignit Mântuitorul; e cel mai bun talisman împotriva gloanţelor. În sfârşit, am buruieni de leac, cruci de sidef şi de fildeş.

Cu banii în mână, arnăuţii dădură buzna la cumpărat. Şi Cosma le împărţi cu dărnicie fleacurile făcătoare de minuni.

Ospăţul din seara aceea, la cazarmă, fu de pomină. Bine primit de arhonte, Cosma ştiu să câştige încrederea gărzii, cu vorba sa caldă, cu povestirile-i hazlii de la Sfântu Munte şi chiar cu glume dezvelite, care nu prea erau bisericeşti. Pentru întâia oară vedeam pe arnăuţi uitându-şi menirea lor ticăloasă şi devenind mai omenoşi; râdeau cu toţii de se prăpădeau.

Bucatele veneau cu nemiluita. Vinul curgea gârlă. Când fu în toiul veseliei, Cosma se încruntă deodată şi zise:

- Flăcăilor! înainte de-a merge mai departe, datoria mea e să vă amintesc că stăpânul m-a însărcinat să citesc o liturghie pentru izbânda armelor voastre împotriva bandiţilor. Pentru asta va trebui să le scoateţi pe toate afară şi să le îngrămădiţi sub ferestrele arhontelui; îndată ce va apare luna pe cer, le voi rosti binecuvântarea. Haideţi să ne descotorosim de corvoada asta. Pe urmă vă voi da să gustaţi din mastica mea de Hio.

Grecimea fu lovită de căpială:

- Mastică Hio? Aveţi mastică? O, *Hio! O, patrida lui Homiros! O,* mastică fără pereche! Ce chilipir pe gurile noastre!

În mai puţin timp decât ar trebui pentru ca să fumezi o ţigară, flinte, pistoale, iatagane fură puse claie peste grămadă sub ferestrele arhontelui. Atras de zgomot, stăpânul deschise şi întrebă:

- Ce e tărăboiul ăsta?

- Pregătim de blagoslovenie, arhonte, răspunse Cosma.

- Să vă ia dracii cu blagoslovenie cu tot! O să-mi sminţiţi cremenele şi cocoşii armelor!...

- Nu-i nimic, arhonte! O dată blagoslovite, flintele vor lua foc chiar dacă le-aţi încărca cu rumeguş de ferăstrău în loc de pulbere!

Năzbâtia asta făcu să râdă toată lumea.

Şi iată ce se petrecu apoi. Reintraţi în cazarmă, Cosma scoase din dăsagă două ploşci de câte trei oca fiecare.

- Băieţi! Mastica asta e lacrimă de Hio, dar de-abia ne vine câte o înghiţitură de om, căci Dumnezeu n-a voit să facă râuri de mastică în insula Hio. Haideţi, aduceţi gamelele!

Şi în fiecare gamelă el drămuia porţia cuvenită. Apoi, Cosma şi Ilie, cu ploscile în mâini, arnăuţimea cu gamelele, strigară cu toţii:

- Pentru ortodoxie! Pentru sănătatea arhontelui şi a gărzii lui! Pentru izbânda armelor lor, *eviva!*

- *Eviva!*

Băură.

- Acum ne ducem să dăm şi oamenilor de strajă, să guste din cea mai rămas în ploşci, zise Cosma.

Ieşiră afară. Cosma mă apucă de mână:

- Du-te şi adu două braţe de surcele, tot atâtea lemne şi o tinichea cu untdelemn -şi pune totul lângă grămada de arme!

- Dar...

- N-avea nici o grijă! S-a isprăvit. Nu mai avem de făcut decât partea uşoară.

Noapte de gheenă, noapte ucigătoare în plină revenire a firii... şaptezeci de oameni, voinici să sfarme pietre în mâini, se prăvăleau în dreapta şi în stânga, ca nişte trunchiuri retezate. Pe cele două nesfârşite paturi de scânduri, aşternute cu velinţi, care se întindeau de-a lungul pereţilor cazărmii, precum şi pe duşumea, trupuri omeneşti, menite să se bucure de viaţă, se zvârcoleau cu gurile încleştate şi pline de clăbuci, cu ochii ieşiţi afară din orbite, în

mijlocul rămăşiţelor respingătoare de bucate şi al vărsăturilor. Urletele lor ar fi deşteptat şi morţii. Plopii desfrunziţi şi umezi păreau că se cutremură de groază în tinda palatului, doi greci fioroşi, singurii care n-au voit să bea din mastica blestemată, zăceau în sângele lor, înjunghiaţi.

Cosma deşertă tinicheaua cu untdelemn peste vreascuri şi găteje şi dădu foc. Flăcările cuprinseră grămada de arme. Geamurile de la odaia stăpânului luciră. Şi pătrunserăm la arhonte.

El era în pat, alături de Floricica, care avea faţa albă ca varul. Văzându-ne drepţi, ca nişte judecători, arhontele se crezu în prada unui vis urât, sări în sus, frecându-se la ochi, şi întrebă:

- Ce este? Cum aţi intrat aici? şi de ce?

- Încă o minune a Sfântului Duh, arhonte; am venit să-ţi sfârşim cazania, răspunse Cosma scoţând pistoalele.

- Tâlharii!...

- Ţi-am spus: *...şi El va face, în miez de noapte, să răsară bandiţii codrilor în odaia de culcare a boierilor, păziţi de slugi armate până-n dinţi...* ţi-aminteşti arhonte?

- Hei! *Arvanitachia*[1]*!* La arme!

-*... Şi atunci, boierii zadarnic vor striga în ajutor! Atunci vor afla că tot ce vine prin puterea altora se duce odată cu puterea altora!*

- Cine eşti tu, călugăr blestemat? Banditul s-a făcut popă?

- Nu, arhonte! Popa a fost totdeauna bandit.

……………………………………………………………………………………

Pe drumurile lăturalnice, care taie de-a curmezişul spre şoseaua naţională a Călăraşilor, şi în noaptea aceea neagră ca păcura, caii noştri înaintau cu greu unul după altul. În frunte, Cosma spunea Florichii, care călărea lângă el:

- Sânii tăi se vor învârtoşa, biciuiţi de toate vânturile pământului. Trupul tău se va scălda în puhoaie, se va zbici la soare şi florile câmpiilor îl vor îmbiba cu mirodeniile lor... Şi vei fi iubită de Cosma...

Apoi, oprindu-se din mers, privi spre acareturile arhontelui Samurakis, învăluite de flăcări şi murmură cu cruzime:

- Un cuib de năpârci mai puţin...

*

Timp de-o săptămână întreagă coborârăm spre miazăzi, ferindu-ne de drumurile mari. Copitele cailor se înnămoleau în pământul desfundat al ţarinelor. Ploi mărunte ne sileau uneori să stăm, cu ceasurile, pitulaţi sub cele două corturi ale noastre. Atunci deveneam ursuzi. Dar soarele revenea - vânturile călduţe ale lui april ne umflau ghebele - şi iată-ne din nou voioşi.

Prefăcut în cioban, Ilie se ducea prin sate să cumpere vin şi pâine. Vânam iepuri. Noaptea, ascunşi prin crânguri ori prin stufişul bălţilor, făceam de strajă pe rând şi vedeam de focurile cari ardeau dinaintea conurilor.

În tot lungul călătoriei, Cosma nu-mi puse o singură întrebare asupra traiului meu la curtea arhontelui. El se ţinea numai de Floricica lui. Fusei jignit de purtarea asta. Într-o seară, în timpul unui popas în bălţi, întrebai pe Ilie:

- Făcutu-şi-a cel puţin sânge rău, în ăşti doi ani, gândindu-se la soarta mea?

- Nu prea.

---

[1] Arvaniţilor!

- Atunci n-are inimă!

- Ba da... Dar mărinimia lui e ca a vinului: ea nu încălzeşte decât pe cei de faţă. Încălzeşte şi îngheaţă: sunt cele două feţe ale lui Cosma.

Ilie părea sugrumat. De-abia îi auzeam glasul. Mai puţin stingherit decât al fratelui său, glasul lui Cosma se auzea din cortul lui:

- ... O, Floricico, tu ai să fii cea mai iubită!...

Ilie zâmbi cu amărăciune. Ochii săi luciră în întuneric, oglindindu-se în flăcările focului care ardea la picioarele noastre.

- Irimio! făcu el, ca într-un geamăt, apucându-mi o mână şi vârându-şi barba în pieptul meu: Irimio!... Cosma e un diavol! L-ai auzit tu ce spune femeii? Ei bine, nenumărate sunt femeile cărora l-am auzit spunându-le aceleaşi vorbe. Şi, Sfinte Dumnezeule, să mor dacă vreodată a fost drept cu ele! Da, cu toate a fost drăgăstos şi gingaş, ca un turturel; darnic ca ploaia care adapă ţarina arsă de soare. Şi cu toate a fost nemilostiv ca un cotoi; iar în faţa lacrimilor lor, nepăsător ca moartea.

Ascultă, Irimio, povestea pe care am să ţi-o istorisesc. Vei înţelege mai bine.

Cam la un an după ciocnirea cu potera, când fuseşi prins, ne-am dus departe în Moldova, să răzbunăm pe locuitorii unui ţinut îngrozit de un gospodar hain. Aşa cum făcea de obicei, Cosma se despărţi de tovarăşii noştri, şi numai noi doi, prefăcuţi în marchidani ceaprazari, pătrunserăm într-o seară în conacul despotului. Garda lui se dusese să îngroaşe rândurile unei potere trimise să dea goană unui haiduc viteaz, care semăna moartea printre gărzile ţării moldoveneşti. Răvaşul asupriţilor glăsuia: „Veţi găsi la curte vreo douăzeci de slugi fricoase, pe care vă vom ajuta să le legaţi fedeleş". Ceea ce şi găsirăm: cât de-a le lega, fu mai gata să se-ntâmple dimpotrivă, căci de cum lăsarăm jos samarele, o fată de cojan, cu inima în palmă şi cu ochii vrăjitori, veni să dea foc patimei lui Cosma şi să ne încurce iţele. Ducându-ne la o căpiţă de fân unde aveam să ne petrecem noaptea, ea zise lui Cosma:

- Marchidane[1] ceaprazar.
Cu iataganu-n pazar[2]...

... să nu-mi omori stăpânul, că mi-a făcut mult bine!

Cosma strigă:

- Spune-mi, fetişcană venită pe lume odată cu cireşile coapte, când poiana ne îmbie la tolăneală şi când păsărelele se prăsesc, spune-mi ce bine ţi-a făcut păgânul şi-oi uita numărul nelegiuirilor lui şi menirea mea răzbunătoare din noaptea asta.

- Da, Cosmo, să uiţi tot, căci stăpânul meu m-a scăpat din ghearele unui hultan şi m-a îngăduit la curtea lui, fără să mă atingă cu un deget: „Vei trăi aici în voia ta, vei îndrăgi pe cine ţi-o plăcea", mi-a zis el. Hulturul e logofătul lui; şi cum astă-seară e lună nouă, mâine în zori va veni pe drumul ce-l vezi în faţă ca să aducă stăpânului său dijmă şi plecăciune. El călăreşte totdeauna singur. Dute, ieşi-i în cale; şi zburătura pe care o meniseşi stăpânului, trimite-o în rărunchii slugii! şi ia-i aurul.. Şi cumpără cu el boi ţăranilor sărăciţi... Apoi, mă fac roaba ta.

În noaptea aceea, bând tutun şi cătând la stele, zisei lui Cosma:

- Ai să faci, Cosmo, aşa cum te povăţuieşte diavoliţa?

- Am să fac, Ilie, aşa cum mă povăţuieşte, căci mi-e dragă diavoliţa şi o vreau.

- Şi ai să urmezi deci nevrednicia...

- Am să urmez chiar şi pe dracu...

- Şi ai să-ţi pui viaţa în joc, ca să loveşti răul la picioare, în loc să-l loveşti la cap?... Cosmo, tu eşti voinic, dar n-ai dreptate!...

- Ilie, tu ai totdeauna dreptate, dar dreptatea ta mă plictiseşte: scoală-te în picioare!

---

[1] Jupân
[2] Bazar

Mă sculai. Cosma îmi sări în cârcă şi mă învârti în jurul căpiţei, până ce pierdui răsuflarea şi mă prăvălii. Atunci ne reluarăm locurile.

- Grăieşte-ţi acuma dreptatea ta, Ilie.

Zisei aşa, în vreme ce Cosma, tot ascultându-mă, se izbea năpraznic cu pumnii în piept:

- Cosmo, nu poţi fi viteaz numai pe jumătate... Tu treci drept un viteaz... Oamenii te sfinţesc... Dar tu nu eşti viteaz şi nu sfinţeşti nimic... Ori sfinţeşti prea multe locuri deodată. Iată un ţinut care va spune mâine, după plecarea noastră: „Cosma a venit să omoare balaurul ţinutului nostru şi n-a omorât decât un şarpe. Să fie oare din pricină că şarpele a voit să mănânce un viermuşor şi că viermuşorul plăcea lui Cosma?" Aşa va spune ţinutul... Şi va fi drept... Şi tu vei fi nedrept... Şi un viteaz nu trebuie să fie niciodată nedrept.

A doua zi, în zori, ne aflam ascunşi în dosul unei dracili de pe marginea drumului pe unde avea să treacă şarpele. Viermuşorul era cu noi. Cosma o alinta de zor şi îşi clefetea balele poftei, căci, vai, viermuşorul ăsta era rupt din soare, era scânteia de jăratic muieresc care dă foc pulberei bărbăteşti.

- Te visez, Cosmo, din pruncie!

- Şi eu te caut, flacără, de când lumea!

- Dar ai să-l ucizi pe omul ce ţi-l voi arăta acuşica?

- Am să-l ucid, da; căci îmi ard urechile şi-mi zvâcnesc tâmplele. .. Şi câtă vreme vei face să-mi ardă urechile şi să-mi zvâcnească tâmplele, voi ucide, vinovat şi nevinovat, tot ce-i pofti!

- Ce viteaz eşti, Cosmo!

- Viteaz, fetică, viteaz până la poalele tale!

Şi iată că un om trece călare, mergând la pas. La oblânc, o traistă; iar el, cu jiletcă şi cu capul gol, fluieră voios, voioşie de om mândru şi ţeapăn. Deodată, tresare, se opreşte, întoarce capul în toate părţile şi duce mâna la pistoale; auzise o sforăială a cailor noştri, ascunşi în crângul vecin.

Dar neliniştea lui e de scurtă durată, căci fetica închide ochii şi îşi acoperă faţa cu şorţul, pe când Cosma ia pe călăreţ la ochi şi îl fulgeră de la doi paşi.

Omul se prăbuşeşte, calul o ia la goană... Pe drumul poleit de răsăritul soarelui, dobitocul aleargă înspăimântat, târând cu el trupul stăpânului său, al cărui picior e prins în scară, în vreme ce capul, sfărâmat, mătură ţărâna.

Cosma se înfăţişează diavoliţei:

- Eşti mulţumită, codano? Ce mai vrei? Vrei să-mi ucid fratele? Vrei să-mi ucid calul, care mă aşteaptă nerăbdător? spune-mi ce vrei?

- Te vreau pe tine, Cosmo...

- Mă vei avea, veşnicie. Mă vei avea, câtă vreme urechile îmi vor arde şi tâmplele îmi vor zvâcni!

Un ţăran bătrân ne aduce caii. Cosma îi dădu patru pungi cu galbeni:

- Asta-i tot, Cosmo?

- Deocamdată tot, prietene!

- Crezi că ţi-ai făcut toată datoria?

- N-am nici o datorie: mărinimoşii nu datoresc nimic şi nimănui.

Încălecarăm... Cosma călărea în frunte, purtând pe grumajii calului veşnicia lui de-o zi. La vreo douăzeci de paşi în urmă, veneam şi eu, tăcut, gândindu-mă la pustiul omenesc.

………………………………………………………………………………………

Pe drumuri de pădure, pietroase şi neumblate, când ramurile scuturau mari picături de ploaie peste capetele noastre, precum şi de-a lungul nesfârşitei câmpii, când dobitoacele spintecau aerul, coboram neîncetat spre vărsătura Siretului.

Într-o seară tăbărârăm la marginea unui codru, bunget fioros, pe care nu trebuia să-l înfruntăm noaptea. La poalele lui, hăt în urma noastră, neţărmurit şes ţelinos, în care Dumnezeu sădise cele mai gingaşe floricele de dragul fluturaşilor săi recunoscători. Şi pe când ne odihneam trupurile ostenite, iată că luna plină se înalţă pe bolta cerească, umple codrul de taine, câmpia de greieri şi sufletul lui Cosma de nelegiuire.

Da, în seara aceea Cosma fu nelegiuit cu mine, crud ca un duşman, căci îmi ceru să cânt din fluier pentru diavoliţa lui, când ştia bine că nu cântam decât pentru Dumnezeul meu şi pentru libertatea noastră.

Ea zisese:

- Dacă un bucium ar răsuna în ceasul ăsta, cerurile s-ar deschide şi îngerii Domnului s-ar coborî să cânte slavă!

Cosma tresări şi îmi înfăţişă obrazu-i luminat de lună: era un obraz roşu şi buhăit, ca şi cum ar fi suflat multă vreme în foc. Înţelesei apriga-i rugă, dar lăsai ochii în jos şi tăcui, căci îmi fierbea sângele.

- Cântă, Ilie!

- Pentru cine să cânt?

- Cântă pentru veşnicie!

- E cam scurtă veşnicia ta, Cosmo...

- Scurtă, Ilie, dar iute ca fulgerul care pârjoleşte pământul.

Scosei buciumul de la cingătoare; îi umezii găurile; cântai...

Şi de îndată ce întâiele sunete înfiorară întunericul nopţii, cerul se deschise, îngerii cântară slavă, căci glasul diavoliţei izbucni ca un zăngănit de arămuri, mai duios decât glasul privighetorii. Părul mi se zbârli sub căciulă; degetele-mi alergară drăceşte de-a lungul buciumului; iar biata mea minte crezu cu tot dinadinsul că iadul trebuie să fie mai dumnezeiesc decât raiul şi că un diavol ce cântă e mai cucernic decât un înger ce se roagă.

Sunt crăiasa din poveste.
Sunt cu dat, nu cu luat.
Dumnezeu despot nu este,
Sufletu-mi nu-i cu păcat...

Astfel cântă diavoliţa... Şi viersul ei înăbuşi freamătul codrului şi ţârâitul greierilor. Atunci îmi uitai legea, trădai pe Domnul meu şi cântai cu turbare. Cântai până când şiroaiele de năduşeală sărată veniră să-mi ardă ochii. Apoi, când încetai din cânt şi-mi ştersei faţa asudată, văzui că nu mai era nici urmă de Cosma, nici urmă de diavoliţă şi că mă aflam singur, învăluit în noapte şi în tăcere, singur, cum suntem toţi pe pământ.

……………………………………………………………………………………

Ne urmarăm calea pe neîndurată vreme ploioasă. Oameni şi dobitoace eram înmuiaţi ca nişte şobolani ieşiţi din apă. Ca să-şi ocrotească odorul, Cosma se lăsă în jiletcă şi aruncă pe dânsa toate vestmintele sale. Noaptea o petreceam prin peşteri. Atunci Cosma era de o sârguinţă fără margini. Alerga după uscături, aprindea focuri straşnice, fierbea ceaiuri de izmă cu miere sălbatică, usca straiele ude leoarcă şi, gol până la brâu, se punea să frece armele şi să le încarce cu fultuială proaspătă.

În sfârşit, ajunserăm la ţintă, vărsătura Siretului, locul blestemat unde, cu un an în urmă, a trebuit să ne răfuim cu potera din nelegiuirea podarului. Acum venise ceasul ca nemernicul să ne plătească pâra-i.

Socoteala lui fu regulată la iuţeală; dar lucrurile se încurcară, datorită iţelor încâlcite ale soartei, şi nenorocirea fu îndoită.

Pitulaţi câteşitrei într-o groapă din preajma podului umblător, Cosma pândea, cu arma gata, ivirea trădătorului, pe când caii păşeau într-un frunziş vecin. Femeia, a cărei stea pătimaşă avea să apună în ziua aceea, întrebă:

- Ce facem aici, Cosmo?

- Ai să vezi numaidecât; am o datorie de plătit.

- Ai obiceiul să-ţi plăteşti datoriile?

- Uneori, da...

Podarul apăru, cu mâinile în buzunare, se cârmi într-o parte, se cârmi într-alta, apoi veni drept spre puşca lui Cosma, ca să se îndeplinească ce-i era scris în frunte. Dar în clipa însăşi când Cosma îl luă la ochi, femeia îngălbeni, îi apucă braţul şi strigă:

- Nu trage! E frate-meu!

Vânăt de mânie, Cosma o răsturnă cu patul armei.

- Frate-tău? O fi! Dar, duşmanul meu!

Şi trânti pe podar, care prinsese de veste prea târziu. Soră-sa îi alergă în ajutor când el nu mai avea nici o nevoie, se aruncă pe trupul lui şi boci. L-a apropierea noastră se sculă dreaptă, în faţa lui Cosma:

- Mi-ai ucis frăţiorul!

- Am ucis un spion! şi ce credeai tu? Că n-am să mai ucid decât logofeţi?

- El m-a scăpat din ghearele logofătului... Mi-a făcut cel mai mare bine!...

-Ş i mie, el mi-a făcut cel mai mare rău, m-a dat pe mâna poterei!

Nenorocita îngenunche lângă fratele neînsufleţit şi se rugă. Ne duserăm să ne luăm caii. Când furăm înapoi, Cosma depuse lângă ea o pungă de galbeni şi zise veşniciei lui de-o săptămână:

- După ce vei sfârşi de rugat, îngroapă-ţi fratele; apoi du-te şi îngroapă-te tu însăţi într-o chilie, şi acolo continuă a ruga pe Dumnezeu, care-ţi va face pe plac, fără trudă şi fără pagubă, căci el are fraţi ca al tău şi nu se teme de spioni.

Puţin în urmă, pe când ne depărtam în goana cailor, Cosma îmi zicea cu încredinţare:

- Femeia e făcută să întoarcă soarta omului pe dos!...

*

Ilie tăcu. Faţa lui, slab luminată de vâlvătaia în descreştere, mărturisea o uimire copilărească:

- Cugetă, Irimio, la toate întortocherile astea ale vieţei... îmi zise el, drept încheiere.

Şi înfăşurându-se în ghebă, se trânti pe un maldăr de papură.

Rămăsei singur sub cortul pe care un vânt uşor îl făcea să plescăiască întocmai ca valurile. Nu-mi era somn. Mintea mi se ducea la toate câte trăisem, pe când auzul se trudea să prindă vreo vorbă în cortul vecin, dar n-auzii decât foşnetul pustietăţii.

Turburat, ieşii să fac câţiva paşi pe-afară şi atunci mi se păru că timpul se oprise din mers.

Vrajă... Pace veşnică... Împărăţia stufului şi a paparei, a murelor, a puzderiei de broaşte pitite pe foi de nufăr; a nagâţelor dormitând cu un ochi deschis; împărăţia senină a ţânţarilor, neturburată în clipa aceea de către om, gusta din fericirea noptatică a dăinuirii. Auzii un peşte zbătându-se la suprafaţa apei. Un cocor clămpăni prelung din plisc, pe când un uliu sfâşia întunericul cu puternica-i batere din aripi. Şi sub dulcea adiere a unui vânt uşor, nenumăratele spice flocoase ale pipirigului semeţ se plecau într-o parte şi într-alta, mulţumind Domnului în tăcere.

Judecata îmi amorţi... Devenii una cu pustiul...

…………………………………………………………………………………………

O mână grea, ca plumbul, mi se puse pe umăr şi făcu să mă cutremur: Cosma era dinainte-mi, grozavă namilă neagră. Bogata-i chică se odihnea în neorânduială pe grumaji. Mustăţile şi barba, încâlcite, obrazul păros, precum şi sprâncenele-i stufoase îi acopereau

aproape toată faţa. Nu-i vedeam decât nasul cărnos şi doi ochi mari, care îmi părură buni şi mulţumitori. El îmi zise, cu un grai adânc şi mlădios:

- Bună vremea, Irimio, flăcăule, slobod?... Veghezi, veghezi la fericirea lui Cosma, ceea ce e bine; dar ceasul odihnei tale a sunat... Hai, du-te! Cosma te înlocuieşte.

- Te înşeli, Cosmo; nu veghez la fericirea ta, ci trăiesc cu balta.

El făcu un pas înapoi:

- Asta-i şi mai bine; întâi *tu,* şi apoi *eu;* e scris în lege!... dar ia spune-mi: nu cumva îmi porţi vo pică?

- Da, îţi cam port.

Cosma căscă şi se întinse. Sub larga desfăşurare a braţelor sale, pământul păru să se micşoreze.

- Când ai ciudă pe o fiinţă dragă, cel mai bun lucru, ca să te descotoroseşti de mica duşmănie şi să treci repede la dragoste, e să-i tragi pe loc o bătaie, căci mânia care roade cu încetul e mai dăunătoare decât lovitura de pumn dată cu iubire. Iată un piept plin de atâta voioşie, că nici cu ciocanul nu l-ai sfărâma: izbeşte, Irimio!

Îi pălii una din toate puterile. Cosma nu crâcni.

- Loveşte tare!

Lovii, roşu de mânie.

- Şi mai!

Ridicai pumnul... Dar faţa asta bucuroasă, pieptul ăsta de urs... Şi mai ales braţele astea întinse ca nişte aripi, gata să-mi cuprindă trupul... Nu!

Mă zvârlii la pieptul lui şi-mi ascunsei obrazul în blana-i de peri cari miroseau a sudoare bărbătească. Cosma mă strânse cu drag şi-mi dezmierdă capul.

- Ce ai tu, Irimio? Ce ţi-am făcut?

- Eşti prea fericit, Cosmo, şi fericirea ta mă lasă prea singur.

El nu răspunse numaidecât. Simţii braţele alunecându-i de-a lungul corpului, pe când îi ascultam inima, bătând ca nişte ciocane. Apoi, aşezându-se turceşte, mă pofti lângă el, îşi aprinse luleaua şi-mi spuse cam următoarele:

- Fericirea lui Cosma, dragul meu, nu poate să lase pe ceilalţi decât singuri şi deşerţi. Ea e ca vijelia care ciopârţeşte arborii îmbobociţi; spulberă florile pline de gingăşie, împotmoleşte scurgerea lină a râului voios de albia lui înfiorată de şoapte; omoară dobitoacele... Înghite totul... Tot ce e viu. Apoi se duce să-şi frângă gâtul undeva, fie că se lasă prinsă de stânci, fie că se scufundă într-un pântec de pământ plin cu apă şi cu ceruri nesfârşite. Dar, în acelaşi timp, vitejia e mărinimoasă, căci după trecerea ei viaţa renaşte cu mai multă putere. Eu sunt ca ea. Poate, ceva mai nedrept, ceva mai nevrednic. Află că numai simţirile de rând pot fi împărtăşite şi trăite laolaltă. De îndată ce omul e prea fericit, el rămâne singur; şi tot singur rămâne când e prea nefericit. I-aşa: în groapa mică oricine poate să sară cu tine, dar nimeni nu te urmează în prăpastie. Fericirea întreagă e şi ca un fel de prăpastie; nu visai tu oare, adineauri, cu atât avânt, încât ai uitat de primejdie şi te-ai lăsat prins de mine pe nesimţite? Care dintre tovarăşii noştri de libertate te-ar fi urmat până acolo? Cine m-a urmat pe mine în capcana arhontelui Samurakis, când, deunăzi, îmi veni poftă să te scap pe loc? Ilie! Ilie m-a urmat. Dar Ilie e îngerul meu păzitor, pe care nu-l ascult niciodată. El mă urmează totdeauna şi împotriva lui însuşi. Asta trebuie să fie din pricina că tatăl nostru, ţapul, şi-a pus în cap, când ne-a zămislit, să nu aibă în haremul lui decât pleduri de-ale nebuniei, de-ale tuturor nebuniilor şi astfel avu: pe mine, Cosma, sau nebunia amoroasă; pe Ilie, sau nebunia cuminte; pe sora noastră, o Chiră, sau nebunia gătelii şi, în sfârşit, pe fratele nostru mezinul, care fu nebun sadea şi se spânzură, neştiind poate ce să facă cu viaţa. De altfel, e cu putinţă să mă-nşel, căci bietului băiat îi plăcea aşa de nebuneşte cozonacul cu nuci, încât urla de poftă de câte ori îl vedea ieşind din cuptor şi se poate să se fi spânzurat cu gura plină de cozonac. Trebuie să ştii să mori pentru nebunia ta. Dar să nu te amesteci niciodată în nebunia altuia.

Zicând acestea, Cosma ţinti o căutătură de nebun asupra cortului său; luna plină, de miez de noapte, se ridicase de trei suliţi şi înfăţişa taleru-i de jăratic posomorât Floricichii, care sta dreaptă în uşa cortului, cu braţele încrucişate la piept şi privea nemişcată. Pe umerii ei, înfăşuraţi într-un halat de mătase albă, păru-i despletit curgea ca nişte valuri de păcură.

Dinaintea acestei frumoase vedenii, Cosma îngenunche cu faţa la pământ, cu mâinile înainte ca un musulman, în timp de rugăciune şi stătu aşa îndelung. Apoi, se ridică cu împovărare şi întinse spre cer braţele-i goale şi muşchiuloase, care ar fi putut fi luate drept nişte pulpe. Atunci Floricica îmi păru mai puţin impunătoare, iar Ilie, care tocmai ieşea din cort, căscând, un biet om într-o biată ghebă.

Îi priveam câteşitrei şi cred că şi ceilalţi gândeau ca mine, anume că Cosma ar fi putut să ne stâlcească numai trântindu-se peste noi; dar nu ne temeam de dânsul.

El se duse s-o ia pe Floricica de mijloc. Ea se lăsă purtată ca un fulg. Pantofiorii ei de-abia atingeau covorul moale de păpuriş uscat, şi împreună făcură câţiva paşi într-o singură măsură. Totuşi, văzând pe şubreda castelană alături de sălbaticul contrabandist, ai fi zis: o zână ademenită de un zmeu.

În clipa aceea, apăsându-şi pieptul cu palmele şi întorcându-se cu faţa spre lună, Cosma îşi strigă culmea fericirii lui; grăi cu un glas de clopot care făcu pe cai să ciulească urechile:

- De ce inima asta vrea să-şi rupă băierile? De ce coşul îi pare strâmt? De ce sângele o înăbuşă?

Luând mâna dragei lui, el îşi mărturisi teama:

- Floricico! Tu eşti prăpastia care înghite dorinţa omului! ştii tu cel puţin ce e statornicia? Vom porni numaidecât pe lumină de lună şi mâine în zori ne vom afla în lagărul nostru. Treizeci de voinici ne aşteaptă acolo, nerăbdători! Toţi sunt oameni scoşi de sub scutul legilor şi care nu se tem de moarte. Drept orice lege, ei nu cunosc decât una: să-şi îndeplinească dorinţele, cel mai înalt scop al vieţii! Orice lege care se împotriveşte acestui scop, ei o înfruntă cu preţul vieţii însăşi. Iată de ce eu îi numesc viteji. Ei par şi mai viteji în ochii femeii, cu privirile lor de tauri întărâtaţi, ce farmecă, cu mustăţile lor răsucite, cari împung de departe, cu bărbile lor unduioase, cari dezmiardă puful, cu iţarii întinşi pe coapsă şi acea blestemată pungă cu sămânţă nepotolită.

Şi Cosma ceru ce nu se poate:

Floricică, floare mică.
Tot voinicul te ridică...

... dar tu să nu te laşi ridicată!... Nu sunt stăpânul acelor oameni, sunt Dumnezeul lor; dar dinaintea femeii, nici un Dumnezeu nu poate să stea în picioare! şi eu vreau să rămân Cosma, vreau să mor Cosma. Jură-mi, Floricico, jură-mi credinţă!

Floricica izbucni într-un râs de aprigă biruinţă, asemănător zornăitului de clopoţei când trec sănii iarna; acestui râset, luna îi răspunse gătindu-şi chipul cu un văl de argint care înveseli cuprinsul bălţilor.

- *Cosma, Cosma, cu braţ tare.*
Ce lupţi pe nouă hotare...

... tu ceri tunetului să bubuie într-o căldare? Tu ceri stejarului să crească sub pat? Tu ceri ţarinei să se împotrivească plugului care o spintecă? Să respingă sămânţa care o face să rodească? Ha!... Ha!... Ha!...

Întinzând braţele cu mâneci largi, întocmai ca o lebădă ce-şi ia zborul, Floricica alergă spre cort şi dispăru înăuntru, pe când Cosma, palid, cu mersul greoi, se duse drept la Ilie şi-l întrebă, cu voce domoală:

- Ce zici, tu, Ilie, de răspunsul ce-mi dădu femeia asta?

Ilie lungi gâtul şi faţa:

- Eu zic că femeia are dreptate; că răspunsul ei e drept şi meritat.

- Să te ia dracu, cu dreptatea ta cu tot! Nu asta vreau să ştiu!

- Atunci, ce? făcu Ilie, liniştit.

Cosma se plecă spre urechea lui, de-abia stăpânindu-şi mânia:

- Nu crezi tu, Ilie, că femeia asta e ciobăncuţa din pădurea de pini, de acum şaptesprezece ani?

- Se prea poate, Cosmo... Se poate să fie ea... Dar nu sunt încredinţat... Şi apoi, ce foloseşti s-o ştii? Dacă ea e ciobăncuţa din pădurea de pini, adu-ţi aminte de mândria ta din noaptea aceea. Şi dacă tu o găseşti mai bună astăzi, la o depărtare de şaptesprezece ani, decât atunci, asta înseamnă că femeia e la fel cu calul: cu cât goneşte mai mult, cu atât devine mai bună.

Cosma căzu pe gânduri, cu luleaua uitată în colţul gurii.

Şi când luna fu deasupra capetelor noastre, părăsisem acest din urmă popas, tăindu-ne drum prin desişul de stuf şi papură, cu foile lipicioase care ne umpleau de bale.

Nimeni nu vorbea.

*

Nimeni nu vorbea, Dumnezeii crivăţului!... Şi mare nevoie ar fi fost! Ce? Să vorbim? Nu! Ci să urlăm, să batem, să snopim, să sfărâmăm! Ne-ar fi trebuit în ceasurile acelea un cutremur de pământ care să deschidă crăpături grozave; ori o grindină, ca oul de bibilică, să ne umple capetele de cucuie; ori o bătaie nepotrivită cu potera, care să ne pună pe fugă, plini de răni; ori nişte trăsnete, ori o ciumă sau orice altă năpastă, care să împiedice tăcerea asta, în a cărei vreme capul lui Cosma se pusese să-şi zămislească pierzarea.

Eu nu bănuiam nimic, bineînţeles. Ilie poate că ştia ceva; de asemenea şi Floricica. Dar o ştiurăm cu toţii, de-a binelea, îndată ce întunericul se duse şi zorile aruncară linţoliul lor alb pe feţele noastre şi peste pământ.

Străbăteam atunci un câmp pustiu şi înaintam într-un singur rând, la pasul cailor, urmând un drum întortocheat. Floricica, ghemuită în braţele lui Cosma, care o purta pe grumajii calului său, dormita, zgribulită de răcoarea dimineţii şi legănată de cal; iar Cosma, cu privirea rătăcită, cu faţa unsuroasă şi părând să nu mai ştie nimic de lume, îşi iscodea comoara cu un ochi încruntat. Ochiul acesta de fiară sângeroasă se oprea, când pe obrazul ei liniştit de fecioară, împodobit cu un frumos năsuc de cumetriţă îndrăcită, când pe pântecele-i drăguţ, înfăşurat în haina de mătase şi unduiat de mişcările legănării.

Şi iată că, fără veste, Cosma opreşte calul şi dă drumul preţioasei sarcini; Floricica se lasă îndoită ca un sul pe genunchii iubitului. Ochii-i surâd. Părul se revarsă spre pământ. Umeri, sâni şi coapse alcătuiesc o satanică vrajă.

Cosma priveşte toată această bogăţie şi strigă:

- Cum? Asta e o ţarină care s-a lăsat arată de toate plugurile? Rodnicită de toate seminţele? Şi eu, Cosma, care o vream întreagă numai pentru mine singur, eu trebuie să aud toate astea fără să mă duc, pe loc, să tai mâinile care mi-au pângărit bunul?

Floricica înnodă mâinile sub cap şi zise, cu un dispreţ iertător:

- Da, Cosmo... Tu trebuie să auzi toate astea şi încă ceva, anume: că pe ţarina înţelenită nimeni nu dă o para, nici chiar tu.

Şi dintr-o zvârcolire a trupului ei de şerpoaică, sări la pământ. O urmarăm eu şi Ilie.

Cosma nu se mişcă, dar sângele i se urca la cap; răspunsul Floricichii nimerise bine. Aşa ceva nu putea fi îndurat de el fără o strivire a mâniei; şi cum umerii femeii erau prea slabi ca să-l poată duce în cârcă, el se întoarse împotriva lui însuşi. Înainte ca noi să ne fi putut da seama despre ce era vorba, el alunecă de pe cal, se întinse cu faţa în sus sub

pântecele dobitocului şi, luându-i o copită de dinainte, o aşeză pe pieptul său; în aceeaşi clipă dădu o lovitură de picior în burta animalului, care, neobişnuit cu asemenea încercări, necheză şi sări peste trupul stăpânului său.

Îngroziţi, alergarăm câteşitrei în ajutor. Cosma avea un obraz de ceară şi vărsa sânge pe gură şi pe nas. Dar căutătura îi era bună, potolită. La ţipetele Floricichii, el voi să răspundă ceva; un val de sânge îl înăbuşi; închise încet pleoapele şi leşină.

Îl crezurăm mort şi-l duserăm în câmp, unde văzurăm că răsufla. Floricica îi spălă faţa însângerată şi-l readuse la viaţă, apoi îi aşeză capul pe genunchii ei, îi înlătură părul lipit pe obraz, îl sărută cu gingăşie şi-i zise:

- Dragul meu... drag prieten... Fii bun! Nu fi nedrept! şi nu cere vieţii ceea ce nu poate să ne dea.

Cosma mormăi cu glas hârâit:

- Îmi bat joc de ce e drept... Şi de ce e nedrept... Şi de ce viaţa dă... Şi de ce nu dă. Pieptul meu e toată viaţa. Ce vrea el, o vreau cu preţul vieţii! şi acum vreau să tai mâinile care mi-au murdărit bunul... Şi le voi tăia!

La aceste din urmă cuvinte, faţa lui palidă se coloră din nou. Ea se înflăcără, ca arma frecată, sub ţâşnitura de raze roşiatice pe care soarele, răsărind în zare, i-o trimise din plin pe obraz.

Cosma deschise larg ochii asupra sfertului de disc învăpăiat care se înălţa cu repeziciune drept dinaintea lui, în nesfârşitul depărtării. Atunci, cu o sforţare de om greu rănit, el îşi avântă pieptul înainte şi zvârli astrului un mare scuipat de sânge, rostind cu turbare aceste cuvinte:

- Na!... Pentru ăla care te-a făcut pe tine... Şi pe mine... Şi pământul... Şi ...

Se opri, cu gura închisă, ca şi cum ar fi tras cu urechea la ceva, dar sângele îl năvăli deodată şi-i umplu pieptul. El recăzu pe genunchii femeii, ţinând ochii mereu deschişi, nişte ochi care îşi răcneau toată ura lor împotriva vieţii. Nimeni nu îndrăzni să-i vină în ajutor.

Ilie mă luă de mână şi mă duse cu el pe câmpia ţelinoasă.

*

- Mă-ndepărtezi ca să nu-l văd murind? întrebai pe Ilie, ceva mai încolo.

El urmărea cu ochii un stol de corbi.

- Nu cred că are să moară de răul ce şi-a făcut acum; Cosma e un om cu şapte suflete. Dar cred că are să moară: mâine, peste o săptămână, ori peste o lună, căci are o doagă de prisos în hârca lui, şi sminteala asta are să-l prăpădească... E o boală care nu iartă. Am să-ţi spun ce e. În inima fiecărui om doarme un vierme care începe să roadă năprasnic, de îndată ce se trezeşte. La omul moale, viermele ăsta nu se deşteaptă niciodată sau rareori, şi atunci e drept ca să caşte şi să adoarmă din nou; ăsta e omul care se împiedică de zece ori pe zi de acelaşi pietroi, se supără, înjură, dar nu urneşte piatra din loc; sau, când îi scârţâie uşa, se mulţumeşte să spună: „blestemată uşă!", dar n-o unge ca să nu mai scârţâie. E omul pe care Dumnezeu l-a făcut, nu ştiu de ce, la sfârşitul săptămânii, când avea creierul obosit de-atâtea minunăţii înfăptuite până atunci. Dar Demonul, care nu făcuse decât să trândăvească şi să sâcâie pe Creator toată săptămâna se folosi de ziua de duminică şi adăugă tigvei omeneşti o doagă a lui, doaga satanică, aceea care face pe om să turbeze de îndată ce un lucru nu-i e pe plac. Bineînţeles, în timpul nopţii care trecuse, omul de rând avusese tot răgazul să populeze tot pământul cu proşti, şi iată de ce se văd aşa de puţini oameni cari îşi fac sânge rău. Totuşi, oamenii cu doaga de prisos se iviră destul de numeroşi pentru ca să răvăşească pământul şi să tulbure pacea divină atât de aprig, încât Sfântu Petru veni într-o zi să se plângă Creatorului: „Doamne, zise el, ciobanul meu nu e ca al tău: liniştit, cuminte, supus, băiat bun; dacă o oaie se rătăceşte, el pleacă cu toţi câinii în căutarea ei, lăsând turma pradă lupilor; dacă brânza e cam râncedă, el mi-o aruncă în nas; şi pentru un purice care îl pişcă noaptea, vântură toată

casa şi mă împiedică să dorm. Doamne, tare-s necăjit!" Creatorul îşi luă toiagul şi plecă îndată cu sfetnicul său. La sosirea lor în păşune, ciobanul Prea Sfântului dormea cu gura căscată. Se trezi şi făcu o plecăciune. Domnul îi dădu binecuvântarea sa. Ciobanul lui Sfintu Petru sta pe o movilă şi cânta aşa de duios din caval, că Dumnezeu însuşi trebui să-l asculte, apoi îl bătu pe umăr: „Ia spune-mi, prietene, de ce părăseşti turma şi alergi după o oaie care se rătăceşte?" „Fiindcă se rătăcesc tot dintre acelea care îmi sunt dragi mie!" răspunse ciobanul, fără să facă vreo închinăciune, fapt care displăcu Domnului... ""Ascultă, băiete, tu eşti pus aici ca să slujeşti. A îndrăgi ori a duşmăni, astea nu-s treburi de slujitor!" Celuilalt îi sări ţandăra: „Şi cum adică? Nu-s eu om, înainte de toate?" Văzându-l obraznic. Domnul îl copleşi cu un somn adânc, îi cercetă capul şi strigă: „Bănuiam că Demonul şi-a vârât coada şi aici; tigva asta are o doagă de prisos!" şi i-o scoase. Ciobanul se trezi liniştit, cuminte, supus, băiat bun. Ceru iertare musafirilor că l-au găsit dormind, se închină până la pământ, nu se mai gândi la fluier şi nu mai avu dragoste, nici duşmănie decât tocmai cât îi trebuie unui slujitor. Doaga de prisos a lui Cosma e toată viaţa lui. Dumnezeu să fiu, şi încă nu i-aş scoate-o. Dar el va muri... Viermele lui, trezit de femeia asta, va sfârşi prin a-l ucide. Şi dacă n-ar fi decât să tăiem cele două mâini boiereşti care i-au pângărit bunul, pentru ca să-l scăpăm de la pierzare, bucuros l-aş ajuta.

Ilie păstră pentru sine urmarea gândirii. Nu ştiam ce să mai cred... ştiam numai că Cosma era scrântit rău şi că avea să moară. Fusei tare mâhnit.

*

Ne aflam prin pământurile care se întind între Cernavodă şi Călăraşi, la o mică leghe depărtare de bungetul unde se aflau tăbărâţi vitejii noştri tovarăşi. Ei aşteptau cu nerăbdare pe căpeteniile lor, plecate să mă scape de la robie. Ei nu ştiau dacă suntem vii sau morţi; şi fără neaşteptata mânie a lui Cosma, care ne pironi pe câmpia asta deschisă, ar fi trebuit să ne aflăm de mult în lagărul prietenilor.

Acum, ce aveam să devenim? Ţinutul era primejdios. Nu departe de noi trecea un drum mare, bătut de tot felul de lume, căci podul umblător de la Cernavodă era în apropiere.

Neliniştea mă sugrumă... Privii la Ilie: el cugeta. Fruntea lui, de obicei senină, era întunecată. Paşii săi, cu voinţă măsuraţi, păreau să cugete ei înşişi. Totul cugeta. Gheba-i lungă până la glezne îi dădea înfăţişarea aspră a unui călugăr cucernic. Şi în văzduhul mut, nici o pasăre... Ţeliniş tăcut ca nişte morminte... Doar câţiva scaieţi, cari îşi legănau trist capetele, şi ici-colo câte o movilă nisipoasă, care veghea de când lumea peste câmpie, mai îmblânzeau uscăciunea acestui pustiu.

Ilie îndreptă sumbru-i umblet către una din aceste movile, pe care ne urcarăm. Acolo, cu ochii ţintă spre Cosma şi Floricica, ce de-abia se zăreau, stând unde îi lăsasem, el scoase flinta de sub ghebă şi zise:

- Vom vedea noi acuşi cât e de bolnav Cosma.

Şi pe loc slobozi arma. Numaidecât Cosma fu în picioare, cu faţa spre noi, cu amândouă mâinile ridicate către cer, ceea ce însemna: *„E vo primejdie? "*

Ilie luă flinta de ţeavă şi o învârti de câteva ori pe deasupra capului, semn că *„Nici o teamă!"*

Apoi, descreţind fruntea:

- Ha! Bun lucru, dacă picioarele-i ţin trupul!

Coborârăm. El îmi arăta pe jos vechi băligar de oaie.

- Trebuie să se afle undeva pe aci turme.

Într-adevăr, pe lunca Dunării, nu departe de muchea pe care ne găseam, o întinsă pajişte, semănată cu tufişuri de sălcioară, hrănea nenumărate oi. La apropierea noastră, dulăi

furioşi alergară să ne sfâşie. Cu un singur strigăt, ciobanul îi aduse, supuşi, la picioarele sale. Omul era de statura unui pitic. Oacheş, păros, cu căciula pe sprâncene, cu sarica până-n pământ, el ne aştepta în picioare, cu bărbia sprijinită pe pumnii reuniţi deasupra bâtei. Nu ştiam dacă era armat ori nu, dar tăria acelui chip brăzdat de cunoştinţa vieţii, liniştea trupului şi mai ales acel ochi mic şi negru care ne sfredelea de departe impuneau oricărui om care se sfieşte de nemernicie.

Când furăm la zece paşi de dânsul, Ilie se opri:

- Bună vremea, ciobane; din parte-ne, oameni binevoitori.

- Fiţi bineveniţi, drumeţilor, şi să vă fie gândul ca vorba.

- Gândul nostru, mai întâi, e ăsta: eşti stăpânul ori sluga turmei tale?

- Sunt stăpân pe vrerea mea. Turma mă face să trăiesc slobod.

- Dacă-i aşa, spune câţi sfanţi vrei pe un miel, bun să potolească foamea la patru oameni sănătoşi?

- Sfanţii, dragii mei, nu fac omenia. Alegeţi. Fiindcă e vorba numai de potolit foamea, luaţi pe cel care e cu blana mai urâtă. Şi mâncaţi-l sănătoşi, mulţumindu-mi în gând.

Soarele făcuse mai mult de un sfert din drumul lui pe bolta cerului când, cu mielul sub braţul lui Ilie, ne întoarserăm unde se aflau Cosma şi Floricica. Ei întinseră un cort şi stăteau lungiţi la umbră, tăcuţi. Caii, descărcaţi de buclucurile noastre, păşteau prinprejur. O mulţime de muşte verzi se ospătau din sângele răspândit de Cosma. Ilie aruncă ţărâna deasupra, apoi, fără să spună un cuvânt, se duse departe într-un mărăciniş şi reveni mai târziu cu mielul fript, plin de cărbuni şi cenuşă.

Nu mai aveam pâine. Vin, de-abia o jumătate de ploscă, Ilie întinse o pânză pe iarbă şi sfârtecă mielul. Floricica luă loc turceşte, vădit flămândă. Cosma se apropie şi el, dar fără chef, nici poftă, cu gândul aiurea: nu se afla printre noi. Ilie îl aduse.

Descoprindu-se, cu faţa-i lungă şi plină de apostolicească credinţă, el zise:

- Să ne supunem, prieteni, legilor ce nu-s făcute de mâna omului...

Cosma se răsti:

- Nu mă supun!

... şi să le primim ca fiind neclintite...

- Nu primesc nimic!

Ilie rămase nedumerit. Plin de îndurare, el nu voi să-l întărâte mai mult şi începu să mănânce. Dar noi sfârşisem cu masa, când Cosma nu dusese trei dumicaţi la gură şi nu gustase de trei ori din vin. El fu cel dintâi a se îngrijora de acest fapt:

- Frate Ilie, am intrat în anul morţii... De când mă ştiu pe lume, niciodată mânia nu mi-a tăiat pofta de mâncare... Frate Ilie, ce zici tu de asta?

Ilie îl privi drept în ochi:

- Bade Cosmo, eu zic c-ai să mori...

La rândul lui, Cosma rămase uluit, dar se însufleţi deodată:

- Nu-i aşa Ilie, c-am să mor? Şi Floricica o să mă omoare!..

- Nu vorbi aşa, Cosmo! Tu-mi eşti drag... Mi-ai fost întotdeauna drag...

Cosma îngână:

- Ţi-am fost totdeauna drag... Şi-mi vii vinovată!...

- Ce-ai făcut, Cosmo, cu acelea cari ţi-au venit nevinovate?

- Le-am uitat de-a doua zi, dar asta nu-i treaba mea, asta-i treaba Domnului: n-are decât să lămurească el nedreptăţile omului, de vreme ce l-a dăruit cu o traistă care crapă de pofte şi cu dorinţa de a se adăpa mereu la fântâni cu apă neîncepută.

Ilie zgâi ochii şi încuviinţă:

- Adevăr grăieşti, Cosmo... Dacă Dumnezeu ar fi drept, el s-ar găsi încurcat de treaba asta. Te îngădui cu nebunia ta cu tot! Şi dacă o răzbunare, chiar una nedemnă de noi, îţi ajunge ca să te scăpăm de la moarte, sunt gata să te ajut. Spune, pe cine duşmăneşti?

- Pe Dumnezeu!... Pământul tot !...

- Nu ne putem bate cu Dumnezeu şi cu tot pământul; iar dacă răul îţi vine de la Floricica, ea n-are nici o vină.

- Eu n-am făcut nici un rău lui Cosma, se plânse femeia. Altora da, le-am făcut, ca arhontelui Samurakis, ars de viu de noi!...

- Aşa i-a trebuit! scrâşni Cosma.

- ... sau ca paşei din Silistra...

- Paşei din Silistra?!... Ai fost pângărită de câinele ăla? Şi eu stau aici să mănânc miel, în loc să mă duc pe loc să-i mănânc urechile?!

Cu aceste cuvinte, Cosma sări în picioare, şi atunci se petrecu ceva ce fu în ochii mei ca o scăpărare de lumină.

Eram toţi în picioare. Cosma, galben, îmi puse o mână pe umăr şi-mi zise:

- Irimio, mi-e rău!... sunt jignit... sufăr de durerea omului care şi-a pierdut avutul la joc şi ajunge pe drumuri. Eşti tu mărinimos? Vrei tu, ca Ilie, să-mi ajuţi la o faptă josnică? Ea e josnică, dragul meu, dar poate c-o să-mi aducă uşurare; vreau să vărs plumb topit pe gâtul paşei din Silistra! Ajută-mi! eşti fiul meu; îmi datoreşti viaţa şi libertatea.

Atunci Floricica sări între noi ca o tigroaică şi ne despărţi:

- Minciuni!... strigă ea cu aprindere. Minciuni!... Nu ţie, ci mie îmi datoreşte viaţa şi libertatea. El e rodul închipuirii şi trebuie să-şi jertfească viaţa unui vis: sunt mama lui!

Ca şi când am fi fost respinşi de aceeaşi mână, noi sărirăm câteşitrei un pas înapoi, pe când ea se ţinea dreaptă ca o judecătoare. ..

Trecându-şi mâna pe obraz, Cosma o întrebă cu avânt:

- Cine eşti tu, femeie ciudată? Nu cumva eşti ciobăncuţa din pădurea de pini?... Sau eşti poate aceea care s-a ivit cu pruncul în braţe, l-a depus pe marginea drumului şi-a fugit?

Floricica îşi încrucişă braţele la piept şi răspunse cu o voce înecată de lacrimi, care îmi sfâşie inima şi-mi aminti de ivirea ei, în puterea nopţii, în trista mea colibă, la arhonte:

- Sunt aceea care a dorit *toată fericirea,* care a voit să viseze cu ochii deschişi în soare şi care şi-a ars ochii! Tu, Cosmo, fuseşi soarele meu de-o clipă, într-o noapte de vis, tu m-ai învăţat să văd limpede în viaţă.

De atunci, mi-am urcat calvarul, am aflat multe, şi-ţi viu mai curată ca oricând: nu mai vreau *toată fericirea* pentru mine singură. Dar tu, Cosmo, tu ai mers pe alt drum, tu nu cunoşti mila. Nedreptatea te răzvrăteşte numai când te loveşte pe tine, şi ca să-ţi îndeplineşti una din poftele tale, ai prăpădi pământul... Cu toate astea, am să-ţi dovedesc cât îmi eşti de scump: tu speri că o josnică răzbunare îţi va uşura inima de pizma care o roade şi vrei să pui o ruşinoasă pată de sânge pe mâinile tale, menite să rupă lanţuri, ba vrei chiar să faci din Irimia un răzbunător mârşav, când tânăra lui inimă nu trebuie să cunoască decât zbuciumul dreptei răzvrătiri. Ei bine, sunt gata să vă călăuzesc, eu însămi, la paşa din Silistra, dar mai-nainte îţi cer ascultare: jură-mi supunere!

- Supunere?! strigă Cosma şi plecând capul: da, Floricico, te voi asculta, eu care n-am ascultat până azi decât voinţa mea, dar asta dovedeşte şi mai bine că am intrat în anul morţii. Cosma nu mai e Cosma, odată ce se supune!

*

Femeia trebuie să ascundă în fustele ei ceva din taina care a purtat de grijă în facerea lumii.

Ideia asta îmi trecu prin cap privind pe Floricica cum călărea alături de Cosma, pe când eu cu Ilie îi urmam. Ea călărea bărbăteşte. Larga-i fustă n-o stingherea deloc pe o şa de om, dar pulpele picioarelor în ciorapi de borangic se vedeau până la genunchi, nişte pulpe care ar fi putut să scoată din minţi şi pe un pustnic scârbit de viaţă.

Boiul ei, drept şi în voie, în polca-i fără mâneci, se legăna gingaş la pasul calului, pe când capul se sucea neîncetat, ca într-un şurub, cercetând zarea cu ochii.

Şi-atunci, ştiind că-i făgăduisem ascultare, m-am întrebat unde sălăşluia voinţa aceea care se impunea nouă: în căpşorul acela şubred, ori în fustele acelea tainice care acopereau tot dosul armăsarului?

Lângă dânsa, Cosma lipsit de căpetenie îmi părea o huidumă. Ilie... El nu pierduse nimic şi nu câştigase nimic. Dar era ciudat lucru să vezi pe femeia asta care avusese deodată voinţa lui Cosma şi judecata lui Ilie!

Şi ea zicea că mi-e mamă, iar Cosma tată!... Şi amândoi aveau să se ducă acum să descopere o daraveră pe care n-o prea înţelegeam: să ceară socoteală paşei din Silistra de-a fi iubit pe Floricica înaintea lui Cosma, ori după Cosma, habar n-aveam! Unde era vina acestui paşă? Şi unde dreptul lui Cosma? Şi de ce lăsam baltă pe tovarăşii noştri, cari ne aşteptau cu înfrigurare?

Ce de lucruri întunecate!

Totuşi, eram mai liniştit de când îl ştiam pe Cosma supus, căci începuse să mă înspăimânte. Ilie părea şi el mulţumit. Întreprinderea noastră n-avea să fie, prin urmare, prea năprasnică, şi făceam haz, gândindu-mă că am să dau ochii cu un paşă adevărat, după ce o sfeclisem cu un arhonte.

Ca să ne ducem la Silistra, trebuia să trecem Dunărea pe un pod umblător. Floricica o cârmi de-a dreptul spre şoseaua naţională. Ilie în loc s-o ia prin răzoare, şi cum Cosma îi atrăgea luarea-aminte că drumul mare ne-ar putea fi primejdios, comandirul nostru cu fustă răspunse cu o şagă:

- Da, cuminte ar fi să apucăm pe căi ferite; dar, pe muchea asta dezvelită, ai putea să vezi de la o leghe un poponete răsucindu-şi mustaţa şi-ar fi să dăm patrulelor de înţeles că suntem cu musca pe căciulă. Mai bine deci s-o luăm pe calea oamenilor ce se cred fără pată şi să ne bizuim pe „dramul de noroc" care uneori face minuni. Cunoaşteţi povestea?

- N-o cunoaştem.

- Se vede bine, zise ea, că n-aţi umblat la şcoală. Să v-o spun: Doi oameni mergeau odată printre nişte semănături. Unul avea un car de minte; celălalt, un dram de noroc. Apucându-i noaptea între două sate, ei hotărâră să se culce unde se aflau. Fără să stea prea mult pe gânduri, cel cu dramul de noroc îşi aruncă gheba pe cap şi se trânti în mijlocul drumului. Cel cu minte multă îşi zise: „se poate să treacă o căruţă şi să mă calce". Şi se întinse pă iarbă, lângă drum. Târziu, în noapte, trecu un faiton. Ajunşi în faţa mogâldeţei negre din mijlocul drumului, caii se speriată, săriră în lături şi călcară pe cel care dormea lângă drum: „Decât un car de minte, mai bine un dram de noroc", zice vorba românească. Pe norocul ăsta trebuie să ne bizuim şi noi, ca să ajungem la pod. Şi dacă el nu vrea să ne ajute, atunci, ca totdeauna, ne rămân plumbii flintelor noastre şi picioarele telegarilor.

Din fericire pentru noi, nu avurăm nevoie nici de una, nici de alta, căci nu păţirăm nimic, dar eu mă răzvrătii împotriva unei nesocotinţi care putea să ne dea peşcheş în gheara duşmanului şi într-un ţinut atât de neprielnic. Şi - Doamne sfinte! -pentru ce toată istoria asta? Cosma era iubit de noi toţi; ce dracu avea în burtă acum cu ăst paşă?

Îl întrebai pe Ilie. El îmi răspunse:

- Cosma a intrat în anul morţii. El vrea să ceară soarelui să meargă de-a-ndoaselea şi să desfacă ce-a făcut. Asta nu se poate. Şi va muri. Dar noi avem datoria să-l susţinem până la capăt, cu preţul vieţii şi chiar pentru o nebunie, căci să ştii, Irimio, nebunia ţine în viaţă un loc mai mare decât înţelepciunea.

Nu fusei deloc mulţumit de răspunsul lui Ilie şi nu mai făcui nici un haz la gândul să văd un paşă adevărat, dacă era vorba să înfruntăm patrule. De-abia scăpasem de o robie şi poate c-o altă robie mă aştepta dincolo de Dunăre; poate chiar moartea.

Mă bosumflai. Cosma băgă de seamă, ghici pricina şi fu bun, generos, viteaz. Oprindu-se, el se apropie de mine şi-mi zise, cu o seninătate care îmi îngheţă sângele:

- Nu mai departe decât noaptea trecută, ţi-am lămurit cum, în marile bucurii, ca şi în marile nefericiri, rămânem singuri, nimeni nu ne urmează. Vezi deci c-aveam dreptate: iată-mă lovit de un mare rău şi iată-mă singur. Ei bine, dragii mei: nu silesc pe nimeni să mă urmeze în nebunia mea.

Duceţi-vă la lagăr; Ilie cunoaşte drumul... Eu... mă voi duce singur acolo unde mă împinge nenorocirea, singur cu calul meu, cu cele două flinte ale mele, cu cele patru pistoale, cu iataganul meu, cu cămaşa mea şi cu soarta mea...

Nu-l lăsai să continue; îi sării de gât şi-l sărutai. El rămase rece, nepăsător la toate încredinţările noastre că nu-l vom lăsa singur. Dar nu ne părăsi. Şi ne reluarăm drumul.

Deodată, apropiindu-se de marginea muchii, Dunărea apăru, cu întinsele ei bălţi, jos de tot, departe de tot, cenuşie, stufoasă, singuratică şi bună prietenă a omului liber.

La vederea ei, Cosma se înălţă în scări şi începu să cânte cu glasul lui bărbat şi mlădios, dar frânt de suferinţă, acest cântec al haiducului:

Foaie verde de ghindar:
Trage podu, măi podar,
Să trec la cel gospodar,
Că e putred de bogat!
El îi singur ca un cuc,
Neica-i tânăr şi haiduc!
Trage podu mai la vale,
Să nu-ţi trag v-un glonţ în şale!

………………………………………………………………………………………

Abia îşi sfârşi versul, că o caleaşcă se ivi din umbra unei vâlcele şi începu să urce coasta pe care noi o scoboram. Dintru-ntâi ne îngrijorarăm, dar numaidecât văzurăm că trăsura era condusă de un om singur, un boier pământean, îmbrăcat în felul cum se poartă în ţările dinspre soare-apune: pălărie înaltă, guler tare, înnodat cu o legătură, surtuc, nădragi şi cizmuliţe. Avea mustaţa rasă şi purta favorite.

Floricica râse:

- Nu vă temeţi, îl cunosc, e un prieten...

Cosma sări ars:

- Ce? Un prieten al tău, maimuţoiul ăsta?!

Boierul se apropie, scoase pălăria de la o poştă, se opri şi heretisi pe Floricica într-o românească apelpisită:

- Prezint omagiile mele cele mai respectuoase jupâniţei Floricica!

Şi cum dânsa îi întindea mâna, secătura i-o sărută, ceea ce făcu pe Cosma să înfigă aşa de tare scările în coastele calului, încât îl ridică în două picioare.

- De mult v-aţi întors de la Constantinopole? Aţi fost foarte regretată!

- Da?! făcu ea cu ifos. Şi de ce? Duceaţi lipsa femeilor?

- A femeilor nu, desigur, ci a cucoanelor cu ighemonicon! Apoi, aruncând asupra noastră o căutătură de stăpân, întrebă: Ce-i cu cârdăşia asta?

- Nişte pădurari, pe cari i-am tocmit acuşi.

- Hm!... Curat bandiţi!

- Apoi de!... Pădurarii, ca şi bandiţii, sunt bărboşi, au de-a face cu armele şi se spală rar.

- Apropo de bandiţi: aţi auzit de isprăvile haiducului Cosma? E grozav, dar şi *ai noştri* fac rău că jefuiesc ca în codru.

Zicând acestea, sărută din nou mâna Floricichii, făcu o plecăciune până la pământ şi-o porni în pasul calului.

Cosma nu se urni din loc. Atunci văzurăm că în timpul acestei scurte convorbiri îşi rosese o parte a mustăţii. Şi nu ştiam ce-i cu el; sta liniştit şi trăgea cu coada ochiului la boier, care se depărta, dar o ştiurăm numaidecât, căci îndată ce gospodarul se afla la vreo cincizeci de paşi, el întinse flinta şi-l împuşcă pe la spate, mai repede decât te-ai şterge la ochi. Omul se răsturnă de pe capră; caleaşca o luă razna pe câmp.

Şi Cosma încheie:

- Asta o să te înveţe minte, scârnăvie, să mai săruţi mâinile femeilor pe care le vezi în cârdăşia oamenilor care se *spală rar*... Apoi către Floricica: Şi cu momâia asta te-ai culcat? Vai de păcatele mele, dacă trebuie să mă duc la Stambul ca să-i caut pe toţi şi să-i omor!... Întorcându-se către mine: Du-te, Irimio, şi vezi dacă mai suflă, isprăveşte-l cu pistolul.

Dădui fuga şi mă-ntorsei: era mort, cu capul sfărâmat.

Floricica zise:

- Nu te mai cinstesc, Cosmo, deşi mi-eşti drag; mi-ai făgăduit ascultare şi...

- Şi eu am uitat, din neobişnuinţă...

- Ei bine, ai ucis unul dintre cei mai buni oameni din câţi cunosc şi care n-avea decât un beteşug: acela de a fi venit pe lume bogat, precum şi de-a crede, împreună cu toţi bogaţii din vremea lui, că Dumnezeu însuşi a voit să facă pe oameni nedeopotrivă. Dar în deosebire de ceilalţi, el a desfiinţat robia de pe pământurile sale şi a zidit spitaluri.

Cosma o reteză scurt:

- Da, i-a luat omului pielea şi i-a dăruit o cămaşe!... Şi-apoi... atâta pagubă!... Nu asta mă sâcâie pe mine acuma... După o lungă şi silnică tăcere, adăugă cu glas stins: Nu ne mai ducem la paşa din Silistra, voiam să-l pedepsesc, crezându-l singurul tău amant. Dar tu ai avut cu nemiluita... Şi până la Ţarigrad. Atunci? Prinde orbul şi scoate-i ochii! Nu. Haideţi mai bine în lagăr... Acolo, voi vedea... Adică n-am nimic de văzut, ci mă voi lăsa în voia nodului ce-mi astupă răsuflarea.

*

Sosirăm în zăvoi odată cu seara şi pe loc uitai: şi de Cosma, şi de nodul lui, şi de pizma mea, pentru ca să m-arunc nebuneşte în sânul unei măreţe firi, pe care omul n-o pângărise încă. Unele sălcii erau groase ca nişte butoaie, şi în scorburile lor ar fi putut să se adăpostească doi oameni în picioare. Nenumărate pâraie şi pârâiaşe, vine mărinimoase ale darnicei Dunări, ţeseau o pânză de păianjen care uda neîncetat sute de pogoane de pământ roditor, dar băltăreţ, pe care nimeni nu-l voia şi care făcea fericirea ierburilor ţifoaie de mâzgă. Peştii, păsările sălbatice, gângăniile, laolaltă cu lupul şi cu vulpea, se desfătau de viaţă, trăiau mai în pace şi-şi făceau mai puţin rău, decât noi, oamenii.

Singur omul, cel mai fioros dintre toate dobitoacele pământului, seamănă moartea, sărăcia, robia acolo unde, cu atât de puţină osteneală, cu şi mai puţine nelegiuiri, atâtea bucurii ne-ar aştepta!

Găsii pe tovarăşii noştri ceva mai îmbătrâniţi de cum îi lăsasem; iar ei mă găsiră voinic şi mândru.

În mijlocul unui mare ostrov, pierdut la şase ceasuri depărtare de cea din urmă locuinţă omenească, ei alcătuiseră un mic cătun. Sosirea noastră fiindu-le vestită de către străjeri, ei ne primiră cu trei salve de câte zece focuri de flintă fiecare şi cu strigătele de: „Trăiască viteazul nostru căpitan şi mândra lui tovarăşă!"... „Trăiască înţeleptul Ilie, precum şi bravul Irimia, pe care-l credeam mort!"

Hărmălaia asta de heretiseli, deşi mai sinceră, mă cam făcu să râd, căci ea semăna ca două picături de apă cu aceea care avusese loc în curtea arhontelui, la sosirea sa de la Constantinopole cu Floricica. Îmi zisei în gând:

„Liberi ori sclavi, oamenii au cam aceleaşi obiceiuri şi simţiri. Să-i ia dracu pe toţi!"

Şi începui pe loc să alerg ca un viţel şi să mă dau de-a tumba. Aveam şi de ce!

Pe o arie ceva mai ridicată şi curăţită, corturi şi iar corturi, fiecare cu culcuşul lui de stuf, papură uscată şi fân, velinţa pe deasupra. Armele şi calabalâcul se aflau prin scorburile sălciilor, ca în nişte dulapuri, tot haiducul cu salcia şi cu catrafusele lui. Ibovnice, de asemenea, tot voinicul cu a lui, tinere, zvânturatice, robotind după treburile gospodăriei haiduceşti şi urzicate de ţânţari pe mâini şi pe picioarele goale.

Fiind vremea cinei, ele dădeau în vânt cu gătitul bucatelor, în câteva căldări fierbea mămăliga, care răspândea plăcutu-i miros de mălai şi stropea cu terci pe bucătărese; în altele se pregătea ciorba de ştiucă cu ceapă, mărar, pătrunjel şi leuştean. Crapi mari de câte zece oca, presăraţi cu piper roşu, se zbăteau încă în proţapii lor înfipţi în pământ deasupra jăraticului. Vreo duzină de raţe şi gâşte sălbatice, împănate cu usturoi şi slănină afumată, se prăjeau şi ele mai la o parte. Şi atât de aţâţător era mirosul cu care aceste fripturi umpleau zăvoiul, că lupii ei înşişi urlau de poftă.

Dar trebuia băutură pentru toate aceste bucate, peste care aveau să se repeadă vreo şaizeci de guri şi se ştie că apa de baltă face broaşte în burtă. Ei bine, nici băutura nu lipsea, şi încă ce băutură!

Pitit într-o glugă de papură verde care-l ţinea rece, un boloboc de-o sută de vedre, cu un vin ce-ţi spărgea cerul gurii.

Semăna cu o tainică bisericuţă; pe când în vecinătatea lui se smerea, ca un biet paraclis, un butoiaş de vreo douăzeci de vedre cu sfântul duh al unei sfinte ţuici care ar fi trezit şi pe morţi din mormintele lor, dacă s-ar fi aflat prin împrejurimi!

Din fericire, nu se aflau ca să ne plictisească cu veşnica lor mărturie a zădărniciei de-a bea şi de-a mânca. Însuşi Cosma, care avea moartea în suflet, o uită în seara aceea, făcu ca toată lumea şi - ca un viteaz căpitan ce era - dădu semnalul bătăliei.

Toţi mesenii înşiruiţi în forma unei potcoave, fiecare ins se putea duce să-şi taie mămăligă şi să-şi umple troaca cu bucatele din care îi poftea inima, apoi să se aşeze turceşte şi să mănânce pe genunchi, slujindu-se de leoşcă[1] pentru ciorbă şi de degete pentru fripturi. Cât despre băutură, cofiţele se duceau goale şi reveneau pline, într-un şirag nesfârşit, întocmai ca hagiii la Sfântul Mormânt.

Începutul ospăţului îl făcu ţuica, după cum se şi cuvine. Cosma ridică cel dintâi bărdăcuţa. Comesenii îl urmară. Şi cu faţa aprinsă ca un miez de pepene roşu, căpitanul rosti:

- Prieteni!... Viaţa şi moartea sunt cele două veşnice isprăvi ale iepei Domnului!... Ea este aceea care, cu nările sale, însufleţeşte vieţi pe pământ şi le stinge. Noi n-am cerut să venim pe lume, deci nu datorăm nimănui nimic. O singură datorie avem: aceea de-a fi sănătoşi; şi ca să fim sănătoşi, trei lucruri bune trebuie să facem: să mâncăm bine, să bem bine şi să pârţâim bine. Începem prin a mânca şi a bea. Pe urmă vom pârţâi sub cort.

Hohote de râs acoperită cuvintele vorbitorului. Bărdacele se dădură de-a duşca; ţuiculiţa se duse să biciuiască pofta de mâncare; apoi, patruzeci de nebuni se băteau la gura fiecăruia! Dumicaţii de mămăligă, după ce erau frământaţi în mână la repezeală, zburau ca nişte vrăbii drept unde le era locul. Leoştele se goleau înainte de-a atinge buzele. Şi când ştiuca şi crapul dădeau prea mult de furcă cu oasele lot vreunui mâncător, toată umplutura gurii era suflată la spate. Capetele întârziau în cofele cu vin până ce gâturile se umflau, învineţindu-se. Atunci băutorul avea un singur gând: să mustre pe Dumnezeu că răsuflarea omului e aşa de scurtă, iar locul în pântece, atât de măsurat. Pentru ca să îndrepte, oarecum, această greşeală cerească, meseanul care se credea nedreptăţit în socoteala lui se scula copăcel şi-i trăgea un joc pe săltatelea, urseşte, ca să mai îndese ale bucate, apoi se aşeza din

---

[1] Lingură de lemn

nou şi-o lua de la-nceput. Unii se mulţumeau cu câteva râgâieli zdravene, dar treaba asta era cu belea, căci de se-ntâmpla ca râgâiala să-l picnească pe om când se afla cu gura plină, toată fultuiala era împinsă în cap şi împroşcată pe nări.

Pe la sfârşitul ospăţului, un om ne strică cheful. El sta într-un capăt al potcoavei. Vătaful cetei, care şedea la dreapta lui, se ridică, îl arătă lui Cosma şi zise:

- Căpitane, poate că ai băgat de seamă că un strein se află printre noi: e călugărul ăsta. El s-a înfăţişat într-o zi unei străji şi i-a cerut să fie îngăduit în rândurile noastre, până la întoarcerea ta. Judecându-l răzvrătit, credincios şi brav, l-am primit. Acuma el vrea să bea în sănătatea ta.

Atunci văzurăm sculându-se un om de statură mijlocie, ţeapăn la trup şi tânăr încă. Barbă şi mustăţi roşiatice, bine pieptănate. Obraz, spălat cu îngrijire. Fruntea, ieşită în afară ca un pepene, era prelungită de pleşuvie până spre creştetul capului şi luminată de ochi mari, cenuşii, cu căutătura deschisă. Comănacu-i castaniu, jerpelit şi pipernicit, îi cădea până la glezne şi-l acoperea de tristeţe.

Cu grai limpede, el zise cam cele ce urmează:

- Da, Cosmo... Beau în sănătatea ta şi-a tuturor celor de faţă. Dar îngăduie-mi să-ţi spun că cuvintele tale de adineauri m-au cam mâhnit. Cum? Viaţa şi moartea sunt isprăvile unei iepe? fie această iapă călărită chiar şi de Domnul, nu, asta nu se poate... Viaţa şi moartea sunt fâpturile lui Dumnezeu, nu ale iepei lui, presupunând că are una. Apoi ceastălaltă jignire, adusă omului, care, după tine, n-are decât datoria de-a mânca, de-a bea şi de-a pârţâi!... Datorie de porc! Sunt mâhnit. Norodul vede în voi pe mântuitorii lui; şi dacă nu sunteţi puşi în furci dintr-o zi pe alta, asta se datoreşte ajutorului său prietenesc. El nu vă opreşte nici să mâncaţi, nici să beţi ca nişte viteji, dar dacă e numai ca să pârţâiţi sub cort, zău mă-ndoiesc că sunteţi altceva decât nişte boieri. Nu pot să vă spun astă-seară cine sunt şi ce drum am făcut pentru ca s-ajung aici. Vă spun numai atât: fiţi mântuitori vrednici şi vă voi ajuta!...

De-abia rostise vorba din urmă, că pe loc Floricica sări de lângă Cosma, zbură la călugăr şi-i sărută fruntea:

- Sărut cugetul meu!... zise ea.

Ibovnicele tovarăşilor noştri se porniră pe râs, căci la ibovnice râsul ţine loc de gândire. Haiducii, văzând pe Cosma posomorât de întâmplarea asta, se simţiră strâmtoraţi.

Ilie părea mulţumit. Cosma îl întrebă:

- Ce zici tu, Ilie, de călugărul ăsta ciudat?

Ilie dădu din umeri şi cătă la faţa lui bosumflată:

- Eu zic, Cosmo, că tot călugărul îşi are cazania lui... care place femeilor... Îţi aminteşti de izbânda cazaniei tale la arhonte?

....

Se întunecase de-a binelea. Oamenii deveniseră nişte umbre negre. Atunci, fiecare pereche se îndreptă spre culcuşul său. Şi în noaptea aceea, din pricina prea marei ghiftuieli, auzii tot felul de gemete ieşind de prin corturi.

*

Iată acum sfârşitul acestei poveşti: Cosma se sculă a doua zi, rău ca râia şi strigă din uşa cortului:

- Dac-om duce-o aşa încă o bucată de vreme, o s-avem pe curând nevoie de vreo jumătate duzină de moaşe! Haideţi, muierilor, cărăbăniţi-vă şi fătaţi pe la mamele voastre!... Iar noi: la calabalâc!... pe cai!... Şi la drum!...

- Dar eu? întrebă Floricica.

- Tu... tu nu eşti o muiere, ci un bărbat, un haiduc! Soarta te trimete ca să-mi iei locul şi să faci mai bine de cum n-am făcut eu, în ziua când voi muri; ziua asta e apropiată, as'noapte am visat că cel dintâi foc de flintă ce-l voi trage asupra duşmanului va da greş pe lună plină. Focul ăsta va fi atunci al treilea, în viaţa mea, care nu nimereşte pe lună plină şi ursitele mele au hotărât să fiu ucis de mâna ăstuia din urmă duşman. Aşa va fi. Şi va fi bine. Cosma a trăit...

Oamenii se puseră pe făcut legături, în vreme ce drăguţele lor, tot pregătind masa din urmă, plângeau cu fruntea sprijinindu-se de-o salcie ori de umărul iubitului care pleca.

Floricica, deşi femeie, avu o inimă de piatră, inimă de adevărat haiduc, aşa cum o judecase Cosma. Ea zise celor care se văicăreau:

- Bineînţeles, sunteţi nefericite, dar vina e a voastră!... Aţi uitat că voinicii ăştia sunt prigoniţi de ocârmuire, că trebuie să doarmă călare şi să sărute femeia în goana calului. Ibovnica aci are o singură menire: să încarce flinta pe care omul o descarcă. Dacă aţi fi fost lăsate în pace, puţin v-ar fi lipsit ca să zidiţi o biserică, să faceţi primărie, s-aduceţi un zapciu şi să ridicaţi o temniţă. Şi întorcându-se către oameni: Ia te uită, Doamne, la negustorii ăştia de telalâc! Voi, haiduci!?... zău, îmi vine să râd! Broderii, mărgele, cârpe cu farafastâc, junghiuri fără tăiş, pistoale cu găteli, un întreg bucluc la fel ca boarfele şi tinichelele care încurcă drumurile mahalalelor din Stambul! Ha!... ha!... ha!... Apoi, către Cosma: Tu eşti „căpitanul" acestui bazar?

La cuvintele astea, călugărul se repezi la Floricica:

- Lasă-mă femeie, să-ţi pup fruntea, care ascunde gândul meu!...

Floricica îi întinse fruntea.

Cosma privi înlemnit la fapta asta cu neputinţă, începu să fluiere a pagubă şi-o porni singur în desişul de trestie şi papură, de unde făcu să răsune jalnicul cântec al lui Iancu Jianu:

Floricica bobului:
Pe malul Siretului
Paşte calul Iancului!
Calul paşte şi-mi nechează,
Iancu doarme şi-mi visează,
Visează de-o amurează;
Amureaza dracului
Ţese pânza Iancului,
Pe valea Gândacului!
Dar nu-i pânză, nici urzeală
De cămăşi, de primineală;
Ci un giulgiu de-acoperit
Doi ochi negri ce-au iubit!

………………………………………………………………………………………

Cântecul amuţi în depărtare. Fusei cuprins de-o sfâşietoare milă şi plecai în urmărirea lui, luându-mă după dâra paşilor săi, dar cu băgare de seamă ca să nu mă simtă. După un ceas de alergătură, tot străbătând desişuri şi luminişuri, crezui că i-am pierdut urma şi mă urcai într-o salcie, ca să văd în ce parte se mişca tufişul pe unde trecea. Dar el nu mai era în tufiş, ci pe malul unui lac limpede, la vreo douăzeci de paşi de copacul în care mă aflam, şi atunci văzui şi auzii lucruri de necrezut!

Cosma îngenunchiase şi se ruga. O biată bucată de vreme nu făcu decât să bată mătănii cu fruntea de pământ, apoi, un glas de geamăt se auzi:

- Ei bine, Doamne! Să fim drepţi, dacă vrei dreptate! Abătutu-m-am eu măcar cu un singur deget de la porunca pe care ai sădit-o în pieptul meu? Eram un băieţel când m-ai făcut să simt scârbă de tot ce e câştig murdar şi silnicie, şi atunci am jefuit pe tata şi am împărţit cu

săracii. Apoi, am fugit în codru şi-am trăit din nelegiuiri şi hoţii. Da, din nelegiuiri şi hoţii, după pilda boierilor şi ocârmuitorilor care trăiesc din jafuri, care îşi zidesc biserici ca să te ridice în slavă şi pe care tu nu vrei să-i trăsneşti. Peste ei m-am năpustit eu, nu peste săraci. Şi dacă uneori, gâtuit de mânie, am sărit în cârca lui Ilie şi l-am smintit, a fost din pricină că avea prea multă dreptate. Dar tu nu faci la fel? Nu sminteşti tu şi mai rău pe săracul care-ţi impută nedreptăţile tale? Şi dacă-i aşa, te încumeţi tu să mă dobori cu aste dureri care-mi sfâşie maţele?... Ptiu!

Şi Cosma scuipă în lac. Apoi se lungi pe spate.

După puţin, o femeie care aducea o vacă la adăpat se ivi din tufiş. Pe când vita bea apă, ţăranca dădu bună ziua lui Cosma, numindu-l „creştin", oftă din adâncul inimii şi-l privi. Cosma n-o luă în seamă. Femeia, cu o nuieluşă în mână, încrucişă braţele la piept şi zise:

- Ei... apăi ştiu eu că tu eşti Cosma... Şi că trăieşti cu soţii tăi p-aici, pân preajma noastră, pe pământul sălbatic, ca şi bieţii de noi... Eh!... Să te ocrotească Dumnezeu puternicu!... Da' aibi milă şi de noi, oropsiţii de soartă. Suntem nişte sărmani... Boierii ne iau până şi cămaşa. De! ce să-i faci? Aşa vrea Domnu... ca să ne pedepsească de păcatele noastre!

Cosma, fără să se mişte, răcni la ea:

- Cară-te de-aici!... Scârba dracului!... Îngânând-o; *Sun-tem-niş-te săr-mani!...* Sunteţi nişte nemernici!... *Aşa vrea Domnu!...* Dracu să-l ia pe Domnul vostru!...

Şi sărind în picioare, plecă.

Femeia-şi făcu cruce şi se rugă:

- Iartă-l Dumnezeule drăguţ, că nu ştie ce spune şi tare-i asuprit !...

……………………………………………………………………………………

Timp de două luni ne târârăm ca nişte osândiţi la moarte, urcând Dobrogea spre Munţii Măcinului. Nu trăsesem nici un alt foc de puşcă, decât ca să vânăm. Cosma ne urgisise cu totul; se ţinea la o parte. De-abia mai schimba câte-o vorbă cu Ilie şi cu mine; cu Floricica, deloc, deşi biata femeie făcuse totul ca să-l mângâie.

Oamenii, lăsaţi pe mâna vătafului, se dădură la prădăciuni nevrednice, pe care le dispreţuise totdeauna.

Şi iată-ne din nou în faţa Brăilei, paragini prielnice traiului slobod, pline de ascunzători temute de poteraşi.

Aci, de-abia sosiţi, Cosma şi Ilie ne părăsiră într-o seară în chip tainic, trecură Dunărea şi întârziară cinci zile. Când se-napoiară, Cosma strigă dintr-o dată:

- Am tras al treilea foc de flintă pe lună şi mi-am scăpat duşmanul! De-acuma să nu mă mai socotiţi printre cei vii!...

Şi aruncând jos toate armele de pe dânsul, sări de pe cal şi-o luă la pas. Mă luai după el, alături de Ilie. Aceeaşi pază i-o făcurăm şi în zilele următoare, căci ne temeam că vrea să-şi pună capăt vieţii, dar curând ne încredinţarăm că bănuiala noastră n-avea temei. De altfel, nu se ducea departe; dădea târcoale în jurul lagărului, venea, mânca la nevreme şi pleca iar. Era cu toane: nici trist, nici vesel, dar la toate întrebările noastre răspundea ridicând din umeri. Uneori, mângâia capul Floricichii, care plângea, îi săruta mâinile şi încerca să-l încredinţeze de dragostea ei. El zâmbea. Şi uitându-te la Cosma, despuiat de toate armele, ai fi zis că este o namilă de porcar.

O, grozavele mândre zile din anotimpul acela!... Vara era pe ducă, vremea când răsăriturile şi apusurile de soare în bălţi fac să ţipe de bucurie până şi cele mai neînsemnate gângănii. Ouatul şi clocitul zburătoarelor sunt sfârşite... Tineretul păsăresc - raţe şi gâşte sălbatice, lişiţe, nagâţe - se avântă în văzduhul limpede ca nişte nori de stoluri şi la înălţimi ce înciudează pe vânător. Pe puii de lup şi de vulpe, cari dau târcoale în preajma târlelor, îi recunoşti după sfiala cu care se furişează şi după blănile lor desăvârşite. Bondarii, cărăbuşii şi

alte vietăţi zboară ca nişte zăpăciţi, izbindu-se de copaci. Ierburile se opresc din crescut, se odihnesc şi se bucură. E izbânda vieţii asupra morţii.

Era tocmai dimpotrivă în lagărul nostru.

Răzbunarea săvârşită de Cosma şi Ilie la Brăila, care făcuse pe cel dintâi să dea greş, pusese în picioare ocârmuirea. Spionii noştri ne vesteau zilnic că potera e pe urmele noastre. Îndoirăm straja lagărului. Dormeam cu un ochi deschis şi schimbam mereu de culcuş.

Faptul acesta sfârşi prin a întărâta pe toată lumea, afară de Cosma, care-şi vedea de hoinăreală, ca în cea mai liniştită dintre vieţi!

Într-o după-nămiezi, de îndată ce isprăvirăm cu masa, el se ridică s-o ia razna, aşa cum obişnuise.

Ilie, răsturnat într-o rână, încercă să-l oprească, cântând cu un glas adânc, ce părea că vine dintr-un mormânt:

Bade Cosma, nu pleca,
Că iaca viinee poteraaa!...

Cosma întoarse capul o clipă şi răspunse cântând, cu un glas şi mai adânc:

Lasă viee, hăt-o-n cruceee.
Că cum viine-aşa s-o duceee!...

Şi sări pe cal.

Încălecarăm şi noi şi ne ţinurăm ca la treizeci de paşi în urma lui.

Ne aflam prin împrejurimile Isaccei... Drumul singuratic, pustiu... În dreapta şi-n stânga, bălării şi dracilă.

Şi deodată, sub ochii noştri, două ţevi de flinte se ivesc dintr-un tufiş şi se întind asupra lui Cosma, care ridică braţele şi strigă:

- N-am arme!

- Cu atât mai bine! i se răspunse.

Şi două focuri trăsniră în acelaşi timp. De-abia apucarăm să răspundem prin aprige împuşcături de flinte şi pistoale împotriva tufişului; apoi, văzând pe Cosma că se pleacă pe gâtul calului, îi înlănţuie grumajii şi fuge ca o săgeată, îl crezurăm scăpat.

Nu era deloc, căci, în plină goană, trupul i se prăvăli de pe cal, ca un sac umplut cu pământ, pe când dobitocul îşi urma fuga.

(Traducere făcută la Masevaux, între 2-30 iunie 1925)

ŢAŢA MINCA

I. VĂRSĂTURA SIRETULUI

Când Siretul soseşte în preajma locului unde trebuie să-şi dăruiască sufletul lacomei Dunări, albia lui se schimbă într-o luncă roditoare ce se întinde între Brăila şi Galaţi. Ca s-o taie în toată lărgimea ei, locuitorii acestei lunci, care îşi zic „cei de pe Vărsătură", nu pot s-o facă în mai puţin de două ceasuri, cu căruţa. Atât e de vastă.

Dimensiunile neobişnuite ale acestei albii, cât şi mărinimia ei, bătrânii pământului le tălmăcesc în felul lor. Ei spun că Siretul, la început, avea suflet, la fel cu noi oamenii, un suflet ambiţios. După plecarea lui din Bucovina, ademenind în drum o frumoasă fată de care se îndrăgostise, trufaşul Siret hotărî s-o conducă, numai cu puterile lui, până la Marea Neagră şi chiar mai departe, cu gândul să-i arate ţinuturi unde cresc portocale şi rodii, cari sunt tot ce poate fi mai mândru pe pământ, dar cari ar îngălbeni de gelozie în faţa mândreţilor iubitei lui, al cărei nume e Bistriţa.

Bistriţa, copilă vijelioasă, nechibzuită, consimţi la planul amantului ei, se uni cu acesta şi, împreună, se rostogoliră până prin locurile noastre, când, deodată. Dunărea le strigă: „Ei! Numai drumurile pot să se încrucişeze, niciodată apele. Cu atât mai puţin îndrăzni-va un râu să taie corpul unui mare fluviu!"

Şi Dunărea le închise drumul, după cum se vede.

Atunci, furios, Siretul se apucă să-şi lărgească albia. El o ajunse pe aceea a Dunării, o întrecu chiar - în dorinţa lui de a-şi duce dorul de-a dreptul la acea mare care scaldă ţărmuri împodobite cu fructe de aur.

Dar lupta era prea nepotrivită, prea uriaşă talia bătrânului fluviu. Siret şi Bistriţă, deşi uniţi într-un singur trup, fură învinşi. Dunărea îi înghiţi pe amândoi.

Totuşi, datorită pătimaşelor lor zvârcoliri, noi, „cei de pe Vărsătură", ne bucurăm azi de un pământ cum puţine se văd, căci în locurile astea s-au iubit ei mai mult ca oriunde, înainte de-a-şi dărui tinerele suflete, morocănoasei Dunări care suflă tot ce întâlneşte în drumul ei.

E drept, uneori plătim scump belşugul pe care ni l-au lăsat moştenire. Cei doi amanţi, tot nu s-au resemnat la o renunţare definitivă. Şi, o dată la zece ani, ei îşi amintesc de visul lor de demult, se dezlănţuiesc neîmblânziţi, ca un potop pe care nimic nu-l poate reţine. Atunci suntem măturaţi, ca nişte derbedei, cu tot ce avem: ţoale, vite, găini, căţel, purcel şi întreaga sărăcie. Din recoltele noastre, nici urmă! De la case, doar acoperişurile se mai văd. „Vărsătura" dispare sub o apărie care se întinde de la muchea Galaţilor până la aceea a Brăilei deasupra căreia ne ducem să tăbărâm cu colibele, aşteptând ca mânia îndrăgostiţilor noştri să se potolească.

Apoi, când totul a reintrat în ordine, totul nu mai e decât prăpăd. Dar, de asemenea, totul e mai nou, mult mai nou decât înainte, căci mânia dragostei e veşnic roditoare.

*

De la platoul Brăilei până la acela al Galaţilor, lunca Siretului îţi umple sufletul de dorinţi. E un pântec de pământ, pe care elemente pătimaşe l-au arat cu corpul lor şi l-au fecundat cu doruri. Ele au făgăduit omului totul şi nu i-au garantat nimic, afară de dorinţă,

această putere care îngăduie inimii noastre să ţină piept existenţei, micşorând satisfacţia şi combătând restriştea.

Când rapidul „Bucureşti-Dunărea" intră pe nesfârşitul dig care leagă aceste două platouri, dominând „Vărsătura", un vag presentiment de veşnicie nesocotită îţi umflă pieptul. E ca chemarea unei iubiri, mult timp desconsiderată.

O lumină difuză, care umple un mare gol, te trezeşte din nepăsarea ucigaşă. Nu e nimic de văzut pe fereastră, afară doar de o pasăre de baltă care, zburând de-a lungul trenului, inspectează cu o privire curioasă interiorul compartimentelor; ori, în momentul trecerii unei barieri, vreun ţăran bătrân care scoate căciula şi salută tot trenul, de frica autorităţilor. Din depărtare în depărtare, îngrămădiri de căsuţe, arbitrar presărate, ies din pământ, ca tot atâtea sfidări aruncate fericirii uşoare. Se mai pot vedea, după anotimp, oameni şi vite care se confundă cu ţarina. Asta-i tot. Nici un fel de fire orbitoare. Nici o civilizaţie.

Pe „Vărsătură", pământul n-are alt scop decât să împingă pe om să se măsoare cu Dumnezeu. El se oferă lui, bogat de sevă, îl face să-şi pună în joc toată sudoarea, dar când e vorba să recolteze, o mână nevăzută cântăreşte rezultatul într-un chip, pe cât de plin de făgăduieli pe atât de ameninţător. Aici, Dumnezeu zâmbeşte omului cu o gură de căpcăun: „Iată, îi spune el, un pământ pe care n-ai decât să-l zgârii uşor, ca să trăieşti în belşug. Pentru asta te-am pus la cheremul a doi titani. Siretul şi Dunărea, aşa ca valurile unuia, ale celuilalt, ori ale amândurora împreună, să te trăsnească tocmai în clipa când, nemaitemându-te de secetă, tu începi a te prea îngrăşa. Astfel, îţi vei aminti de mine prin puterea cea mai dragă mie: Dorinţa".

Dorinţa pentru oamenii de pe „Vărsătură" e o nevoie neclintită de-a crede în mai bine, în ciuda nesiguranţei cu care îi copleşeşte adâncătura băltoasă unde trăiesc. Ei simt o bucurie, ştiind că pământul lor a fost furat Siretului. Primăvara şi toamna, îi vezi cu ochii ţintă în zare la apa care vine; şi, i-ai crede fericiţi, când îi auzi cu câtă patimă se întreabă dacă potopul va năvăli ori nu peste sărmanele lor căsuţe. Ca şi cum n-ar fi vorba de soarta lor.

Ştiind din tată în fiu că ţarina lor e binecuvântată, că „se face mult, când se face", ei seamănă pe spetite, împingând brazda până sub nasul Siretului, dar, adesea, n-o fac decât ca să abandoneze acestuia mai mult de jumătatea recoltei. Ba, uneori, i-o lasă chiar toată, mai dându-i şi gospodăriile lor pe deasupra, ca s-o ia la goană şi să-şi ridice colibe pe muche.

Cam acelaşi lucru se petrece cu vitele şi cu păsările. Fiecare creşte cât mai multe, fiindcă, spun ei, „iarba şi apa sunt la un pas: cresc singure". Asta e adevărat. Numai atât că o mare parte din această crescătorie se duce tot pe apa Sâmbetei, căci la o bătaie de puşcă de casele lor se întind mii de hectare de baltă, unde stau la pândă: hoţul, lupul, vulpea, uliul, iar aceştia se servesc din grămadă ca din propriul lor avut.

Nu-i nimic. „Omul e făcut pentru necazuri", spune ţăranul nostru. În ochii lui, siguranţa unui venit fiind de neconceput, puţinul pe care-l recoltă îl consideră ca o favoare căzută din cer. El e încredinţat că nimic nu-i aparţine pe deplin, de la bucata de pământ, al cărei adevărat stăpân e Siretul, până la bietele sale dobitoace, cari reprezintă toată averea lui, dar pe cari, totuşi, el le încredinţează unei păşune, de unde adesea nu se mai întorc.

Să lupţi cu pământul, să-i ceri cât mai mult şi să nădăjduieşti că-l vei avea, dar, să nu obţii decât necesarul, adesea mai puţin decât necesarul, şi uneori nimic, iată ce umanizează pe omul de la gura Siretului - acest ţinut al României unde gospodăriile nu sunt împrejmuite decât doar ca să fie apărate de năvala vitelor; unde lacătul de la poartă nu slujeşte decât ca să spună vizitatorului că stăpânul nu e acasă; unde fata de măritat încrustează mii de ceasuri din apriga ei singurătate iernatică, într-o cămaşă de noapte pe care o brodează ca s-o dăruiască în ziua nunţii celui mai iubit dintre comeseni.

Acolo, orizontul e mai aproape de om: bolta cerească, mai sus şi mai balonată. Şi, ori în ce parte ar întoarce privirea, peste tot făgăduiala îşi dă cot cu primejdia. Asta şi

îndreptăţeşte expresia, comună ţăranului de pe „Vărsătură": „Când nu mai ştiu unde să dau cu capul, ridic braţele la cer şi mă gândesc la altceva".

Nu e vorba de disperare. E prompta deşteptare a dorinţei, care vine să strige omului: *Totul e pentru tine. Nicăieri nu stă scris că ceva poate să ţi se refuze.*

În felul acesta, el ajunge să înţeleagă că *posesia* nu stă în *saturaţie;* că ea se află puţin în vibranta satisfacţie pentru care ai combătut voiniceşte, dar că ea stă toată, toată, în plină dorinţă, această mare chemare a vieţii.

În dimineaţa unei zile de aprilie, când soarele se înalţă şi îţi scaldă faţa cu o lumină nouă, arăturile, acoperite de o verdeaţă dreaptă ca peria, umflă pieptul ţăranului de-o bucurie nemărginită. În picioare, în căruţa lui, omul îşi contemplă semănăturile şi strigă tare: „Doamne, cât sunt de frumoase!"...

Acela, şi nu altul, e momentul care-l răsplăteşte de toată truda. Şi chiar, săptămâni de-a rândul, el înghite bucuros şi mistuie bine, reaua lui mămăligă de orz ori de porumb.

Pentru locuitorul de pe „Vărsătură", tot ce urmează clipelor sale de arzătoare dorinţă este fericire banală ori eroism pasionat.

Primul caz e când îi „cade din cer un an de belşug". Atunci el îşi cumpără un porc, îl îngraşă şi îl mănâncă la Crăciun - ospăţ care îi îngreunează corpul şi-i adoarme spiritul, dar asta nu durează decât cinci ori şase săptămâni; el mai profită de prilejul acesta ca să căsătorească vreunul dintre copiii lui, împrejurare care-l împinge la îndrăzneli cam caraghioase şi îl face să spună mai multe nerozii decât de obicei. Atunci, el nu mai are nici o dorinţă şi-i prost.

Al doilea caz e chiar acela care-i umple trei sferturi din viaţă: lipsa, parţială ori totală, sărăcia, înotul voinicesc împotriva valurilor ameninţătoare. Şi, cu cât el se vede mai respins, mai dat înapoi, cu atât dorinţa i se îndreaptă, uriaşă, şi-l aţâţă împotriva nenorocirii.

Întorcându-se acasă, de la semănăturile lui înecate ori pârjolite, el se opreşte în mijlocul ogrăzii - ca o locomotivă gata să plesnească - şi strigă la ai lui:

- Să nu mai guste nimeni nici o picătură de lapte! Să-l duceţi, tot la târg!

Acest „tot", de-abia se ridică la trei litri.

Cât despre „picătura" de care el vrea să priveze pe viitor gurile mici, bietul om bate câmpii, căci, de mult, singur cel mai mic dintre copii se mai bucura de câte o înghiţitură, seara, după muls, şi nu ca să se hrănească, ci ca să înceteze din plâns şi să nu se mai ţină de fusta mă-si.

- Să-l duceţi, tot, la târg... Şi Rada să nu mai cumpere pâine. Să aducă toţi banii de pe lapte!

Ce mai daraveră şi cu „pâinea" asta! Ca să potolească pe cei mai pofticioşi, Rada, ducându-se în fiecare zi la Brăila să vândă laptele, sacrifica un litru de lapte, unui kilogram de bună pâine neagră, din care distribuia preţioase felii la întreaga hărmălaie de frăţiori şi surioare. Adevărat cozonac!

Acum, nimeni nu va mai gusta nici pâinea.

Şi, dintr-o dată, toate privirile se ţintuiesc drept înainte, spre acea linie verzuie care astupă tot orizontul de la miazănoapte. Acolo e scăparea: acolo e balta, cu miile ei de hectare de papură, această plantă generoasă pe care Domnul nostru. Siretul, o face să crească fără ajutorul omului. Ea e bună ca să faci dintr-însa rogojini şi coşniţi frumoase. O mai vinzi şi aşa cum e, cu maldărul ori cu căruţa, ca şi pe stuf, acest frate al papurii, bun la învelişuri şi împrejmuiri.

Balta e sânul hrănitor al ţăranului de pe „Vărsătură". Iată de ce, în ceasurile de restrişte, toate privirile se îndreaptă spre ea. Tot la baltă se gândeşte omul acelui ţinut, când vorbeşte de mărinimia luncii lui.

Balta nu-i a nimănui. Nimeni n-o cultivă. Nimeni n-are dreptul să se proclame stăpânul ei, afară doar Siretul, care a creat-o. Ea nu cere nici o supraveghere, nici o menajare. Ea nu se teme nici de om, nici de Dumnezeu. Când o devastează, ea e ca stejarul care a pierdut o frunză.

De-acolo vine vorba românească, aplicată dezbaterilor lipsite de înţelegere: *„Hai s-o lăsăm baltă"!*

Căci balta e necunoscutul, nepătrunsul, nesfârşitul.

Intri într-însa pe unde pofteşti, ca pasărea care-şi ia zborul încotro vrea. Şi, de îndată ce-ai înaintat puţin, tot una e dacă faci o sută de paşi ori o sută de mii: papura, stuful şi acest hermafrodit de pipirig, bun de nimic, înşfacă omul ca într-un cleşte, dublându-l în înălţime.

Îl înşfacă, dar frăţeşte. Ei ştiu că dacă frăţânul lor e acolo, e fiindcă bietul om trebuie să fie tare nenorocit; că, în satele de unde vine, lucrurile stau prost de tot.

De altfel, n-ai decât să-l priveşti pe acest frăţân, ca să te încredinţezi, din cap până în picioare: e ca şi cum şi-ar fi petrecut toată viaţa pe un maidan cu gunoi, când îi vezi acea căciulă ciuruită, din care ies smocuri mânioase de păr; acel ibirboc în zdrenţe, care abia se ţine pe el: acei nădragi răspeticiţi şi hărtăniţi, oferind spectacolul coapselor sale păroase, al genunchilor săi osoşi şi al dindărătului său puţin convenabil; acel maldăr de obiele cari îi fac nişte pulpe asemănătoare unor trunchiuri de copaci; acele opinci, în sfârşit, cari nu-i mai protejează picioarele, fiindcă sunt în bucăţi.

Trebuie să-l judeci după acest echipament. Nu trebuie să te încrezi vioiciunii lui bărbăteşti, aerului lui şăgalnic. Căci, nătărăul, ars fiind de dorinţi, mai găseşte cu cale să-şi bată joc de el însuşi. Privindu-se ca un păun, el se strică de râs, se învârteşte într-un picior, pocneşte din degete, se dă de-a tumba şi cântă celebra arie glumeaţă:

Să dai fata după mine,
părinte Ichime!
Şi studia după porci,
părinte Ichime!

E vorba de un popă de ţară, care are o fată de măritat. Bine înzestrată, popa aspiră la un ginere „demn": un notar, cel puţin. Or, iată că cel mai nemernic dintre haimanalele satului vine, faţă de toată lumea, să-i ceară mâna fetei. E un găligan zdrenţuros, el însuşi convins de reputaţia de care se bucură. Asta nu-l împiedică să fie vesel şi să râdă de el, dar şi de popă, cerându-i fata şi bătându-şi joc de „studia" preoţească.

Popa e furios. Satul petrece. Iar haimanaua câştigă astfel încă un titlu în umana simpatie a oamenilor, de care el are atâta nevoie.

Aceeaşi umană nevoie simte inima, încărcată de dorinţi, care pătrunde în nestrămutata baltă, ca să-i ceară ceea ce pământul şi văzduhul îi refuză cu atâta îndârjire. Şi, măsurându-se în pumn cu propria lui soartă, el se îndreaptă spre ultimul mijloc de scăpare - balta - glumind pe propria-i socoteală:

Să dai fata după mine...

Dar acolo, în bungetul stufişului, nu este ochi uman care să vadă pe acest om, nici ureche umană care să-i audă voiosul geamăt. Acolo e imperiul naturalei Nepăsări. Frăţia papurei, a stufului te pătrunde de groază: totul e rece, lipicios, şi îmbrăţişările lor îţi zgârie mâinile şi faţa.

Nu simţi decât umezeală, nu vezi decât ostilitate şi nu ştii ce se petrece dincolo de o lungime de târpan. Dobori, înaintezi, faci goluri şi maldări, în vreme ce piciorul, trosnind, se scufundă în mâzga bogată de sânge vegetal, în vreme ce mii de ierburi cărnoase, reci, ca nişte şerpi lătăreţi şi vâscoşi, se strecoară între piele şi ibirboc.

Apoi, te rătăceşti, dacă cerul e înnourat şi nu mai ştii încotro e satul. Căci pământul se învârteşte mai ales în jurul omului, al omului pustiit, îndeosebi, ca să-şi dea şi mai bine seama de pustiul lui. Dar omul e mai tare ca pământul şi ca pustietatea. El vine mai de departe şi de

mai sus. Şi el are amintirea acelei veşnicii, care se rosteşte într-însul prin zvâcneli asemănătoare acelora care, sub imboldul sevei, fac să crească nebună imensitatea vegetală din jurul lui.

Singur, stând pe un maldăr, el răsuceşte atunci o ţigară şi se gândeşte acasă, Ia ai lui, care îl aşteaptă ca să-l dezbrace de zdrenţele ude, să-i spele picioarele şi să-i spună că vaca a fătat un drăguţ de viţel. Asta îl face, pe loc, să regăsească drumul spre sat.

Nu, nu eşti pierdut pe pământ. Eşti încă şi mai puţin pe lunca Siretului, unde trăieşte o lume căreia îi place dorinţa şi o baltă plină de poveşti, care le-o întreţine.

II. S-A PIERDUT NOATENUL

Deşi toamnă înaintată, o noapte călduţă domnea peste toată lunca, în momentul în care micul Zamfir sosi acasă, scăldat în sudori, ca să spună tatălui său că noatenul lor s-a pierdut de-a binelea.

Era vorba de un frumos noaten, pe care Zamfir îl avea în paza lui. Dar, să ai în paza ta un dobitoc, când ziua întreagă trebuie să tai stuf, pierdut în pustiul bălţii, nu-i oare asta o nedreptate? Iată ce se întreba Zamfir, cu o licărire de speranţă în suflet şi cu privirea spânzurată de ochii, calmi numai în aparenţă, ai tatălui său. „Poate că va înţelege şi el că nu pot să dobor atâta stuf şi să ştiu, totodată, ce face noatenul pe suhat".

Nu, tată-său nu voia să ştie nimic. Pironit în mijlocul ogrăzii, cu dinţii strânşi, cu pumnii vârâţi în fundul buzunarelor de la pantaloni, cu faţa slab luminată de un felinar chior, el repetă:

- Aşadar, mi-ai pierdut cel mai frumos noaten pe care l-am crescut vreodată!

Băiatul sufla din greu, rupt de oboseală şi mut de disperare. El era, de sus până jos, plin de balele lipicioase ale papurei pe care o tăiase. Ca să-l scape de-o bătaie sigură, mama lui se apropie de el, cu un lighean de apă caldă:

- Dezbracă-te, scârbosule, ca să te spăl!

Şi ea voi să pună ligheanul jos, dar bărbatu-său, cu un singur pumn, o făcu să se rostogolească de trei ori la pământ, cu lighean cu tot.

- Ia te uită la dumneaei, ce mai fandoseli!

Zamfir începu să tremure din toate mădularele-i plăpânde. Tată-său îi arătă cu degetul poarta:

- Pleacă din nou după noaten. Şi, până nu vei afla ce-a devenit, să nu te întorci. Aleargă!

Cătunul adormea în lătratul, slab ca un suspin, al căţeilor care se resemnaseră şi în noaptea aceea să se culce flămânzi, şi tot fără să înţeleagă de ce trebuie să le fie lor atâta foame, mereu foame. Dulăii cei bătrâni, gravi, aşa cum gravă este toată fiinţa părăsită în soarta ei, se culcaseră de mult prin căpiţe, cu un pumn de porumb în stomac. Ei înţelegeau bine suspinele celor mici, dar nu puteau să le spună: „Duceţi-vă de furaţi un ştiulete de porumb şi înşelaţi-vă şi voi foamea". Şi apoi, mai trebuie să ai măsele destul de tari, ca să poţi măcina porumb uscat. Această înţelepciune, ca şi măselele tari, n-aveau să vină decât după multe luni de dureri ale foamei.

Zamfir, alergând cât îl ţineau picioarele, se gândea la aceşti căţeluşi. Ca şi lor, îi era şi lui foame; el mai avea, pe deasupra, răspunderea noatenului. Adierea vântului îi usca, pe mâini şi pe feţă, cleiul de care se mânjise tăind papură şi stuf Ca să mai scape de pojghiţa care i se întărea pe piele, el scuipa din când în când în mâini şi îşi freca obrazul. Atunci, el se oprea şi se întreba: „Unde să mă duc?" Neputându-şi răspunde, se grăbea să asculte supus, de ordinul tatălui său: "Aleargă"!

El alergă în noapte, mereu şi mereu.

Vastul dreptunghi al „Vărsăturii", cu cele patru cătune ale lui, cu bălţile, păşunele şi ţarinele lui, se aflau acum pe de-a-ntregul băgat în micuţul trup al lui Zamfir, dar noatenul nu era nicăieri. El se aruncă, cu faţa în sus, pe un purcoi de buruieni cosite, şi văzu luna, frumoasă cum n-o văzuse niciodată. Privind-o, i se păru că el nu mai era Zamfir: devenise „Vărsătura" însăşi. Corpul îi era plin de orăcăitul broaştelor; de suspinele căţeilor flămânzi; de lungile drumuri bătute şi de garduri care se învârteau ca o morişcă; de locuinţe care îşi stingeau luminile, una după alta; de puţuri care îşi ridicau braţele la cer. Şi, aşa cum se afla acolo, întins pe fân, i se părea că e străbătut de calea ferată dintre Brăila şi Galaţi. În loc de suflet, nu mai simţea decât un miros: răsuflarea noatenului, care-i era familiară, de-atâta cât sărutase botul animalului.

Zamfir continuă să privească discul lunar. El văzu desemnându-se încet un cap cu nişte mustăţi mari şi un păr ciufulit şi cu ochii limpezi, tare deschişi; cu gura cărnoasă, gata să împroaşte trăsnete; cu nasul gros şi cam pocit. Era chipul tatălui său: -"Aleargă!"

El voi să se ridice şi s-o ia din nou la goană, dar trupul nu i se mişcă din loc, întocmai ca pământul luncii. Nu-şi mai făcu sânge rău. Închise ochii şi, deodată, toată fiinţa lui fu încălzită de ivirea unei voinice şi frumoase fete, care-i zâmbea voios, cu un aer glumeţ. Avea părul desfăcut, obrajii aprinşi, îmbrăcămintea în neorânduială şi părea obosită, ca după o mare alergătură la „de-a ascunselea". Zamfir întinse spre ea braţele şi gemu încetişor:

- Ţaţă... Ţăţică... Ţaţă Mincă... Ajută-mă să găsesc noatenul.

Era imaginea sorei lui mai mari, Minca.

Un nour ascundea pe jumătate discul faimoasei luni, în vreme ce Zamfir, ca o arătare, dădea târcoale şanţurilor, cu care orice gospodărie este împrejmuită. Îşi zicea, bietul băiat, că se putea ca noatenul să fi căzut în vreun şanţ şi să nu mai fi putut ieşi.

Zadarnică speranţă. El făcu înconjurul tuturor proprietăţilor: nimic. Abătut, se aşeză pe un trunchi de copac, cu gândul furat de uruitul primelor căruţe, încărcate cu struguri, cari se duceau la târgul din Brăila. Toţi cocoşii satelor vesteau sfârşitul nopţii. Ţărani, al căror glas Zamfir îl cunoştea, îşi înjurau femeile şi vitele, cari, deopotrivă, nu se grăbeau cum trebuia. Apoi, paşi grei făcură să trosnească nişte vreascuri prin preajma lui. El voi să fugă, dar vocea simpatică a unui sătean cu care era prieten, îl opri:

- Cine-i acolo?

- Eu, Zamfir.

- A , tu eşti? Bietul de tine! Tot mai cauţi noatenul?

- De!... Tată-tău ştie bine că ţinuturile noastre nu-s făcute pentru creşterea cailor. Trebuie să te descotoroseşti de dobitoc, de îndată ce-l fată mă-sa. Uite, aşa cum fac eu acuma. Priveşte!

Sub ochii nicidecum miraţi ai lui Zamfir, ţăranul legă o funie de craca unui cireş, îi făcu un ochi şi, ridicând de jos un mânzişor, călduţ încă de sângele mamei lui, îl spânzură. Gingaşul dobitoc n-avu nici puterea de-a se zbate. El rămase suspendat, moale ca o cârpă, cu copitele lui de zgârci şi cu căpăţâna-i cam mare. Totuşi, călăul avu bunul-simţ de-a ascunde copilului hidoasa scenă a unei posibile zvârcoliri a animalului, aşezându-se între Zamfir şi cel executat. Apoi, îşi şterse mâinile pe pantaloni, aprinse o ţigară şi grăi, ca pentru el însuşi:

- Aşa-i la noi. Nu poţi să-ţi pierzi vremea cu creşterea cailor. Nu numai fiindcă ţi-i mănâncă lupul ori ţi-i fură ţiganii. Mai e şi asta, că un mânz îţi ţine iapa în loc, te încurcă la treabă. Cum beleaua cade plocon, mai totdeauna, în vremea muncilor mari, nu-ţi rămâne nimic de făcut: trebuie să-l omori, ori să-l lepezi la marginea bălţii, ca să-l mănânce lupii. Aşa că tată-tău ar fi trebuit să facă la fel ca mai toată lumea.

- Noi l-am împiedicat, eu şi ţaţa Minca, murmură Zamfir. Era aşa de mare şi frumos, mânzul ăsta, din ziua întâi!

Expresul de ora patru dimineaţa trecu, zgâlţâind satul. Zamfir îl privi buimac, orbit de luminile lui. Luna se ascunsese acum cu totul în nori, noaptea era neagră. Copilul se simţi scufundându-se ca într-un abis. Friguri reci îi furnicau prin tot trupul. El începu să meargă, curajos, de-a lungul căii ferate, gemând: „Ţăţică... Ţaţă Minco..."

Nu se mai gândea la noaten. Se gândea la soră-sa, pe care o adora şi care îl adora: să se arunce la pieptul ei; să-i abandoneze ei corpul acela de plumb, pe care-l târa în noapte şi deznădejde. Dar unde era ţaţa Minca?

Cu câteva zile în urmă, tată-său o bătuse groaznic şi o gonise de-acasă. Ea trebuie să fi fugit la vreuna din mătuşile lor, la Chiscani ori la Cazasu. Ba, se prea putea că se afla chiar la Mincu, prietenul lor, al ei şi al lui.

Un tren de marfă îl ajunse din urmă, încetinindu-şi mersul la urcarea grelei coaste brăilene. Zamfir se opri, năuc. Lungul şir de vagoane negre de-abia se mişca. Locomotiva, asemănătoare unei fiinţe omeneşti, înainta scuipându-şi plămânii. Copilul avu numaidecât milă de ea şi voi să-i vină în ajutor. Dar cum să ajuţi o locomotivă?

El îşi îndreptă toată dragostea asupra celor doi maşinişti, cari, roşii la faţă, scotoceau cu un fier lung în pântecul căldării. Zamfir merse alături de locomotivă, stăpânindu-şi cu greu nevoia de-a o atinge, de-a o dezmierda. Mecanicul îl luă la goană:

- Cară-te de-aici! O să te opărească aburul!

El nu se îndepărtă şi văzu pe cei doi oameni smulgând din cuptor şi aruncând afară bucăţi enorme de zgură topită. În momentul acela, pe când maşiniştii zvârleau cu lopeţile cărbuni în vatră, maşina începu să urle năprasnic, scuipând pe coş foc şi aburi. Şi trenul se opri.

Zamfir o rupse atunci de-a goana peste câmpie, răcnind ca o vită înjunghiată.

- Ajutor! Ajutor!

Alergă, astfel, strigând, până la malul celei mai sălbatice bălţi, unde căzu leşinat.

În lunca Siretului, toamna, zorile sunt uneori de jăratec. O astfel de auroră se ridică, în ziua aceea, peste Zamfir, leşinat la marginea bălţii, şi peste miriadele de spice flocoase ale stufişului. Un vântuleţ de la apus înclina spre răsărit toate acele milioane şi milioane de caiere roşiatice, pe care focul ceresc le aurea. Nenumărate stoluri de raţe şi gâşte sălbatice îşi luau zborul din tufişul băltos şi umpleau văzduhul incendiat.

Zamfir deschise ochii, se întoarse pe spate şi, aspirând cu lăcomie aerul, gândi: „Nu-i ţară mai frumoasă ca lunca noastră". El se simţea liniştit, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Totuşi, în faţa frumoasei singurătăţi ce-l înconjura, lacrimile îl năpădiră. El gemu iarăşi: „Ţăţică... Ţaţă Mincă... Unde eşti?"

Atunci, minunata luncă dădu frăţiorului pe surioara lui. I-o dădu chiar însoţită de Mincu, bunul lor prieten Mincu. Păşind înaintea calului, care târa din greu căruţa încărcată cu stuf, ei apărură deodată, cu două păsări sălbatice, în margine de stufiş.

Ei nu văzură băiatul, fiindcă erau prea fericiţi. Cu feţele aprinse de auroră, cu trupurile înclinate spre spate, ei se ţineau de mijloc şi cântau:

Şapte gâşte potcovite,
Leleo draga mea
Au plecat să se mărite.
Leleo draga mea

Se vedea, numaidecât, că erau făcuţi unul pentru altul; că inimile lor unite trecuseră prin multe încercări; că erau gata să mai treacă prin o sută altele şi nimic nu le-ar zdruncina.

Voinici amândoi, la trup şi la suflet, sănătoşi şi hotărâţi. El, cam de douăzeci şi cinci de ani; destul de înalt, ca şi ea; faţă fără frumuseţe, fără caracter, dar bărbătească şi deschisă. Ea, de vreo douăzeci şi doi de ani; tot aşa de bine zidită; ţărancă, s-o dai de mal. Totuşi, frumosul ei chip reflecta un suflet bogat de visări.

- Ţăţica!... Nenica!...

Aceste ţipete ale copilului smulseră pe Minca de lângă iubitul ei şi-o făcură să alerge cu braţele deschise la Zamfir, care se lăsă dus, plângând cu sughiţuri.

- S-a pierdut noatenul nostru, de-aseară, şi eu îl mai caut şi acuma. Tata mi-a spus să nu mă întorc fără el.

Fata îşi încălzi frăţiorul, strângându-l la pieptul ei, pe când privirea i se încrucişa, plină de nelinişte, cu a voinicului:

- Bănuieşti tu unde e noatenul?

Mincu era tot atât de sigur ca şi dânsa de locul unde se afla noatenul, şi răspunse, abătut:

- La curte.

„La curte", era la moşierul luncii, tânărul boiernaş Mândrescu, care, şi el, o iubea pe Minca. Dar asta e o altă poveste.

Un boier poate să aibă o inimă iubitoare, ca orice vită umană, dar el mai are, în acelaşi timp, mult mai mult pământ decât îi trebuie ca să trăiască omeneşte. Rezultă din asta, că

inima boierului pierde din curăţenia ei, în măsura în care o mulţime de ţărani sunt lipsiţi de pâinea lor zilnică.

Era tocmai cazul lui Mândrescu şi al ţăranilor de pe „Vărsătură", pe la sfârşitul veacului trecut.

Omul nu era rău. El nu făcuse decât să primească ceea ce un tată lacom strânsese şi-i lăsase moştenire. Cu restul, se însărcinau legile ţării. Şi, între alte lucruri, aceste legi spuneau că atunci când dobitoacele ţăranilor intră în holdele boierului şi fac stricăciuni, vita trebuie dusă la curte şi ţinută zălog până la plata unei amenzi, potrivit pagubelor suferite.

Mândrescu n-abuza de acest drept pe care i-l conferea legea. Adesea, „ierta". Alteori era de-o mare severitate, mai ales când se întâmpla ca vitele zălogite să fie, în chip misterios, numai de-ale ţăranilor celor mai incapabili să plătească despăgubirea. Nu le mai rămânea atunci nenorociţilor decât să trimeată un copilaş, să roage pe frumoasa ţaţa Minca de-a interveni pe lângă boier, cerându-i iertarea, care era totdeauna acordată. Se ştia prin toate satele că tânăra fată avea o inimă de aur pentru cei nevoiaşi, printre cari se socotea şi familia ei.

De astă dată, Mândrescu o lovea direct, zălogindu-i noatenul care-i era atât de drag. Nu mai era nici o îndoială; mânzul se afla la curte.

Stăpânindu-şi necazul, Mincu zise iubitei lui:

- Aşa că, iar trebuie să te duci la câinele acela...

Ea îl învălui cu o privire înflăcărată:

- Trebuie!

- Şi nu-ţi pasă nimic? Nu suferi?

- Ţi-am mai spus-o: degeaba am merge împotriva vântului. Mai bine să ne plecăm capetele. Tu ştii că sunt a ta pentru totdeauna, dar soarta noastră e în mâinile altora.

………………………………………………………………………………………

Soarele era sus de tot, când Minca şi cei doi mânji ai ei se întorceau la casa părintească.

III. ŢAŢA MINCA SE „GREŞISE"

La o săptămână după întâmplarea cu noatenul, părinţii Mincăi, care se numeau Vădinoi, ţineau sfat de familie.

Foarte numeroşi pe „Vărsătură", alde Vădinoi străluceau toţi prin trufie şi sărăcie. Ei admiteau să fie săraci, ca mai toţi ţăranii din partea locului, pe cari structura oligarhică a ţării îi ţinea într-o jumătate robie. Ei n-admiteau ca sărăcia lor să fie pătată de-o „ruşine".

- Vreau să sfârşesc cu ruşinea asta! repeta înăbuşit Alexe Vădinoi, tatăl Mincăi, şi al lui Zamfir, adresându-se sorei sale Caterina.

Aceasta îl asculta de-o jumătate de ceas şi tăcea ca un butuc. Tăcerea ei era explicabilă.

Caterina, cu treizeci de ani mai tânără decât frate-său Alexe, comisese ea însăşi o „ruşine", şi încă mult mai „gravă". După ce a părăsit comuna pe la începutul adolescenţei, ea s-a dus la Bucureşti, s-a făcut cusutoreasă, apoi, la etatea de optsprezece ani, a dat naştere unui copil „nelegitim", pe care-l adora. Dacă, în ciuda acestei „ruşini" şi a celor douăzeci şi nouă de ani pe care de-abia îi împlinise, ea se bucura de mult respect şi era mult ascultată de familie, Caterina o datora numai tăriei sale de caracter şi faptului că n-avusese nevoie de nimeni. Ea ştiuse să-şi croiască singură drum în viaţă. Din cauza asta, situaţia ei de arbitru, în momentul de faţă, o cam încurca.

Bătrânul Alexe căută să-i vie în ajutor şi s-o câştige de partea lui:

- Da, Catincuţo, ştiu: şi tu ai „greşit", dar nu la noi! Acolo, în oraşele mari, tu ai putut să faci ce ţi-a plăcut. Aci, nimeni nu s-a mai ocupat de viaţa ta, nimeni n-a ştiut nimic. Tu eşti moartă pentru lumea noastră.

Tânăra femeie se ridică, liniştită dar fermă:

- Aşadar, ceea ce dumneata numeşti o „ruşine", nu e decât fiindcă o ştie toată lumea. Altfel n-ar mai fi o „ruşine". De-asta m-ai chemat de la Brăila, ca să-mi spui fleacuri ţărăneşti? Haide, nene Alexe... Lasă pe Minca să trăiască cu alesul inimei sale, ba chiar să fie drăguţă şi cu boierul, dacă-i place. Bucureşti ori aici, tot treaba aia este! Suntem ce suntem!

Mama Vădinoi clătina capul, parcă s-ar fi văitat, neîndrăznind să spună nici da, nici nu. Bărbatu-său dădu cu pumnul în masă:

- Ei bine, nu! Ori o mărit cu Sima, ori o gonesc din casa mea!

- Sima? Cine-i ăsta? întrebă Caterina.

- Un văduv. Ai să-l vezi azi după-prânz. Nu-i cine ştie ce bărbat chipeş, dar, om de treabă şi „cu situaţie" la Brăila. De un an mi-o tot cere pe Minca. Şi o vrea *aşa cum este.* Dacă nu-l ia, să plece din sat!

Tudorel, băiatul Caterinei, era fericit că mă-sa îl adusese cu ea, în ziua aceea, la ţară. El ura Brăila şi-i plăcea lunca, unde îşi petrecea, în fiecare an, toate vacanţele şcolare. Bun prieten cu Zamfir, ei aveau aceeaşi vârstă şi iubeau aceleaşi jocuri. Dânşii se folosiră şi de astă dată, ca să alerge la jocul lor preferat: vânătoarea păianjenilor de câmp.

Lungiţi pe burtă, cu capetele lipite uneori, ei vârau într-o gaură o gămălie de ceară spânzurată de-o aţă. Apoi, aşteptare nesfârşită. Adesea, păianjenul le scăpa chiar de la gura găurii. Atunci, o luau de la capăt, răbdători, cu spinarea în soare, cu nasul în pământ.

În jurul lor, pustiu tomnatic. Nici o barză, nici o rândunică. Pământul, secătuit de om şi de vită, părea şi el obosit, somnoros. Pe aici, pe colo, câte-o oaie singuratică păscând, ai fi zis că-l răneşte. Soarele însuşi îl lăsa rece...

*

Tudorel întrebă pe prietenul lui:

- Ce mai nou pe la voi? Ţaţa Minca trebuie să fie acum măritată, nu-i aşa?

Zamfir sări ars, ca şi cum cineva l-ar fi plesnit cu biciul peste rinichi. O clipă, el îşi pierdu răsuflarea. Reluându-şi jocul, murmură, cu faţa lipită de pământ:

- Tăţica s-a „greşit".

La rândul lui, Tudorel sări în sus:

- Ţaţa Minca s-a „greşit"?

- Aşa se spune...

- Prin urmare, nu-i nimic sigur. N-a mărturisit.

- Tata o bate adesea, ca s-o facă să spună tot, dar ce vrei să mărturisească?

Într-adevăr, Tudorel se gândi şi îşi dădu seama că n-ar fi putut spune de ce fel de mărturisiri era vorba.

- Dar tu nu ştii care e „greşeala" ei?

Zamfir părăsi jocul, se întoarse pe spate şi îşi acoperi faţa cu amândouă mâinile:

- Nimic, nimic! gemu el, sugrumat. Atât ştiu, că ţăţica iubeşte pe Mincu, feciorul lui moş Andrei, şi că el o iubeşte la fel: adică, îi văd şi eu, ca toată lumea, că se duc totdeauna împreună să taie papură. Asta se cheamă să „greşeşti"?

Că o fi fost „asta" ori altceva, răul era acelaşi: un altul îi furase inima ţaţii Minca.

- Nu te mai ia cu dânsa la „tăiat". Nu te mai iubeşte?

- Ba da! Mă ia şi acuma şi mă iubeşte, dar, ai să vezi şi tu, că nu mai e ca înainte. *Ea s-a schimbat!*

Zicând acestea. Zamfir începu să plângă, ţinându-şi mereu faţa acoperită cu mâinile. Ca să-l mângâie, Tudorel zise:

- Ei lasă! Aşa sunt fetele; într-o zi trebuie să se mărite.

- Dar să *greşeşti,* nu e să te *măriţi,* ţipă Zamfir.

- Şi Mincu n-a cerut-o în căsătorie?

Zamfir îşi privi prietenul, printre lacrimi:

- De ce vorbeşti de-a surda? Tu ştii bine că Mincu nu *cere* nimic. El *ia.* El a luat-o pe ţăţica.

- Atunci, îl urăşti!

Încheierea asta, făcu pe ţărănuş să surâdă cu tristeţe.

- Ai cam uitat lucrurile din lunca noastră. Cum să-l urăşti pe Mincu? Nu-ţi mai aduci aminte de el?

- Ba îmi aduc. Numai că, el ne face rău, acuma.

- Şi Siretul ne face rău, când ne îneacă: ei, poţi să-l urăşti?

Cei doi copii tăcură câtva timp, apoi Zamfir reluă:

- De altfel, lucrurile s-au înrăutăţit mult, pe „Vărsătură".

- Ce „lucruri"? Siretul?

- Nu, Siretul. El a rămas cum îl ştii: vine, se duce, ne face şi rău şi bine. Dar acuma, ca să „tai", trebuie să ai un *permis.*

- Un permis?! De când asta?

- De doi ani încoace.

- Şi cine a născocit aşa ceva? Balta nu e a nimănui!

Zamfir se gheboşi ca un moşneag. Mâna lui dreaptă descrise mai multe cercuri în aer, ca şi cum ţi-ar fi spus că ai rămas în urmă cu lecţia.

- „Balta nu e a nimănui"... Asta a fost odată! Astăzi, balta este a aceluia care poate să plătească doisprezece lei pentru *permis.* Aşa că, nu mai avem baltă, noi ăştia, săracii. Şi - tu ştii, că fără baltă, nimeni nu poate să trăiască pe „Vărsătură".

- E mult doisprezece lei? întrebă Tudorel.

- E o pereche de cizme! şopti Zamfir, scânteind de duşmănie. Dar cine poate să-şi cumpere cizme, la noi, cine? De unde să iei doisprezece lei? Poţi răscoli trei sferturi din sat, şi tot n-ai să-i găseşti.

- Atunci, cum aţi făcut?

- Cum am făcut? Ei!... La început, fiecare şi-a tăiat stuful şi papura, ca mai înainte. Apoi, a ieşit jitarul. (Avem acum un jitar pentru baltă, ca pentru recolte, un jitar turc cu o puşcă.) şi turcul ne-a luat pe toţi şi ne-a dus la curte. Acolo, boierul ne-a zis: „De ce-aţi tăiat fără *premis?"* Nimeni n-a înţeles nimic. Ai noştri, se zgâiau la el, se uita unul la altul şi învârteau căciulele, mai prostiţi ca niciodată. Atunci, boierul a bătut din picior: „Ori sunteţi surzi? Vă întreb: de ce aţi tăiat stuful meu, papura mea, fără *premis?"* „Stuful *lui*! Papura *lui!"* Asta-i tot ce-au putut să spună ai noştri. Şi încă ei au spus-o pe şoptite, dar ciocoiul i-a auzit şi, pe loc, s-a năpustit cu biciul asupra noastră: „Da, stuful *meu!* Da, papura *mea!"* Aşa ne-a gonit pe toţi. Cai şi căruţe au rămas la el. „O să vă puteţi ridica buclucul de-aici, când veţi plăti fiecare câte doisprezece lei!" ne-a mai zis el.

Zamfir suspină adânc:

- Nimeni, afară de-o duzină de lăptari înstăriţi, n-a putut plăti. Tu ştii că noi trăim fără bani, cum trăim fără pâine. Mâncăm mămăligă. Şi muncim numai pentru gurile noastre şi ale vitelor. Iar când ţi se întâmplă să rotunjeşti un duplan de cinci lei, nu ştii ce să faci cu el mai întâi: să-ţi iei o căciulă; să repari o roată; să-l dai pe-o sculă; ori, mai degrabă, să-ţi plăteşti din datorii, din biruri, sau să strângi mai departe cu nouă noduri, ca să poţi, într-o zi, să-ţi cumperi un porc, o vacă, un cal. Aşa că, nici gând nu era să putem plăti cei doisprezece lei pentru *premis.* Ai noştri îşi încrucişau braţele şi se uitau la cer. Satul părea un bâlci: toţi cojanii stăteau grămadă, vorbeau şi înjurau. Nimeni nu voia să creadă aşa ceva: auzi, stuful lui! papura lui! Dar, ce a arat el balta? A semănat-o el?

După vreo trei zile, un om de ispravă de la curte veni să ne spună pe ascuns că vitele noastre crăpau de foame şi de sete. „Să crape, răspunseră ţăranii. Şi noi crăpăm!"

Vestea că bietele dobitoace nu erau nici hrănite, nici măcar adăpate, sfâşie inima ţăţichii. Ea se ascunse şi boci, ca şi cum careva dintre noi ar fi murit. A patra zi de la întâmplarea asta, ţaţa Minca se găti ca de sărbătoare şi plecă în taină la curte. Şi, chiar în seara aceea, toată lumea a văzut-o cum se întorcea în sat, aducând după dânsa, pe drumul mare, şirul celor douăzeci şi şapte de căruţe zălogite.

Cum o fi făcut ea, ca să le scoată din mâna ciocoiului? Nimeni nu ştie. Astea se petreceau acum doi ani.

Deşi bucuroşi că au scăpat, de data asta, fără să plătească un ban, cojanii au început, totuşi, să trăncănească pe socoteala ţăţichii, mai ales femeile şi flăcăii. Într-o zi, o cumătră i-a spus: „Ştii ceva, Minca? Tu eşti prea frumoasă ca să tai papură în baltă. Dacă ai vrea să-i ţii de urât boierului, noi n-am mai avea nevoie de *premis,* nici frică de turc, şi am tăia şi partea ta de papură."

Ţăţica n-a răspuns nimic, şi iar s-a pus pe plâns. Pe zi ce trecea, o vedeai tot mai tristă, apoi, deodată s-a înveselit. Asta s-a petrecut în ziua când Mincu i-a scris că se liberează din armată. El s-a întors şi a fost bun cu noi şi cu alţii. Căci el s-a dus cu o sticlă de rachiu la jitar în baltă, au băut-o amândoi, şi atunci Mincu i-a spus turcului că el ştie ce este o puşcă şi că nu-i e frică de ea. Jitarul a înţeles şi s-a purtat mai omeneşte.

Dar tot nu mai e cum a fost. Altădată, balta era a tuturora şi a nimănui. Astăzi, dacă vrei să ai stuf ori papură, trebuie să le şterpeleşti. Şi, ca să le şterpeleşti, trebuie să faci un înconjur de trei ceasuri depărtare, să omori vite şi să te omori şi tu, pe câtă vreme balta e la nasul nostru. Dar toate drumurile bune sunt acuma păzite de-o puşcă nevăzută, care iese deodată ca din pământ.

Dacă ai şti ce ciudat e asta! E ca şi cum cineva ar păzi cerul cu o puşcă, pentru ca nimeni să nu ridice capul să-l privească.

Sima, negustor de grâne mare comerciant la Brăila, sosi în după-amiaza aceea într-un docar pompos şi cam cârpăcit.

Un omuşor de treizeci şi cinci de ani, slab, pipernicit, dar vioi ca o veveriţă şi foarte guraliv. El purta un gheroc mătăsos, cizme de lac şi căciulă ţuguiată, de astrahan adevărat.

Oprind în mijlocul curţii, cu aere de boier mare, el voi să sară din docar, ca un flăcău, dar îi căzu căciula la pământ. Nimeni nu îndrăzni să facă haz. Sima se plecă s-o ia de jos, şi atunci toată fiinţa lui se reduse la dimensiunile unui copil. Aceeaşi impresie o avură toţi ai casei, când, din îngâmfare, el voi să dezmierde capul frumosului său cal: n-ajunse decât cu vârful degetelor.

- Bună ziua la toată lumea! făcu el înclinându-se de departe, ca un poponeţe, şi zâmbind cu faţa-i zbârcită, dar simpatică.

Această „toată lumea" - care-l aştepta în pragul casei - se mărginea la soţii Vădinoi, sora Caterina, Minca şi cei doi băieţi, Zamfir şi Tudorel.

Fu condus în „casa mare", cu consideraţia ce fiecare o datora averei şi gândului ce-l adusese acolo, pe când Minca se făcea nevăzută, un moment, aşa cum e obiceiul şi ca să pregătească musafirului băuturile tradiţionale. Casa, proaspăt văruită, era gătită de sărbătoare: scoarţe, plăpumi, cearceafuri de zi, lungi ştergare de perete, feţe de mese - toate lucrate de mână, unele numai horbotă şi broderie - erau întinse în văzul tuturor, în cele două încăperi. Sima le privi cu un aer superior şi zise:

- Din toate astea, *ea* va găsi la mine de zece ori mai multe decât aci, ca să nu mai vorbim *de rest.*

Soţii Vădinoi îl priveau cu respect, iar Caterina, încremenită, îşi ascundea cu îndemânare adevăratele ei sentimente. Copiii erau la bucătărie, unde, în faţa scumpei lor ţaţa Minca, Zamfir explica lui Tudorel, cine-i acest om.

- Ştii, îl cheamă *Sima,* dar toată lumea îi zice, pe la spate, *Curjos* şi *Besencizmă,* fiindcă are turul aproape de carâmbul cizmei şi de pământ.

Minca aduse, pe-o tavă mare, dulceaţă, rachiu şi cafele. Ea servi întâi pe pretendentul ei, apoi pe ceilalţi. Nimic pentru dânsa, după cum e obiceiul. La urmă, tot după cum e obiceiul ea se aşeză, cuminte, lângă mamă-sa, de unde chipul ei strălucea de mânie reţinută. Asta se numea o *vedere.* Minca ştia că nu trebuia să stea decât un minut şi apoi să se retragă.

Sima se folosi, ca s-o ia repede:

- Ei bine, scumpă domnişoară, tot ce pot să-ţi spun e că un cămin bogat şi o inimă simţitoare te aşteaptă, ca să le fii stăpână!

Minca îl privi drept în albul ochilor.

- Vorbeşte cu părinţii mei, domnule, răspunse dânsa şi ieşi cu serviciul.

Sima vorbi pe loc:

- Da, înţeleg turburarea ei: biata fată s-a „greşit". Ei bine, eu nu ţiu la lucrurile astea: v-o cer aşa cum este. Chiar vă rog să hotărâţi ziua logodnei. Înţelegeţi graba mea; am o gospodărie mare, care n-are stăpână; eu sunt mereu absent, din cauza afacerilor mele de cereale; mă fură fără ruşine, de la tejghetar până la cel din urmă băiat de prăvălie. Trebuie să se sfârşească odată! Cred că nu-i nevoie să vă mai spun că va fi fericită, căci fericirea nu stă în dragoste, ci în bunăstare. Şi, din această bunăstare, vă veţi înfrupta şi dumneavoastră. Haide, tată Alexe, bate mâna cu mine şi făgăduieşte-mi că Minca va fi curând soţia mea.

Moş Alexe luă mâna pe care i-o întinse Sima şi o strânse voiniceşte.

- Ţi-o făgăduiesc. Sima!

Caterina fulgeră pe frate-său şi alergă la bucătărie.

- Minca! Fugi! Fugi chiar în noaptea asta! Du-te în lume!

Minca se aruncă la pieptul tinerei sale mătuşe şi plânse cu hohote.

IV. "LA JAPŞA ROŞIE"

La *Japşa Roşie,* bălţile sunt, totodată, mărinimoase şi crude, ca tot ce e forţă inconştientă pe pământ.

Aici, Siretul tună, ameninţă, distruge şi creează, fără preget: aici izbeşte el, cu toată dragostea şi cu toată mânia lui. *Japşa Roşie* este lăcaşul unde el mai continuă să ardă untdelemnul sfânt al patimei lui contrariate. Cine vrea să-i violeze acest refugiu, e mai dinainte juruit pierzării.

Aci, bungetul stufos e des ca o perie şi înalt de cinci metri. Solul e trădător. Megieşia, mai mult decât primejdioasă. Căruţa, vita nu pătrund. Omul, această vită care intră peste tot, pătrunde, dar nu fără să iasă măcar cu o zgârietură otrăvită, pe care o va păstra toată viaţa.

Lupul e totdeauna prezent şi gata să te sfâşie. Înţepătura ţânţarului îţi aruncă trupul în flăcări. Chiar şi lipitoarea, atât de binefăcătoare în medicină, îţi sare în obraz şi te orbeşte. Ţânţari şi lipitori formează, în aer şi în apă, o puzderie compactă. Lupii, strânşi în haite, îşi deschid drum, suferind şi ei aproape cât omul.

Asta e latura mortală a *Japşei Roşii.* Mai e una care te înnebuneşte.

De-abia a trecut o jumătate de ceas de când te afli în acest desiş, doborând cu târpanul o papură cum nu întâlneşti nicăieri.

Şi iată că o umezeală arzătoare îţi taie răsuflarea, îţi întunecă mintea şi te face să-ţi sfâşii vestmintele, să te laşi gol. Şerpi de apă, inofensivi, ţi se caţără până la gât, îl înconjură o clipă, zburdalnici, apoi săr în toate părţile ca nişte ţâşnituri de apă neagră. Atingerea lor e mai dureroasă decât o descărcătură electrică.

În vremea asta, mii de aţişoare vâscoase, subţiri şi dese ca o casă de păianjen, îţi imobilizează pielea mâinilor şi a feţei, într-un ceas, te pomeneşti cu ochii lipiţi. Dacă aştepţi momentul acela, nu mai ştii pe unde să fugi, nici să-ţi găseşti căruţa şi drumul spre casă.

Şi, cu toate astea, aci, la *Japşa Roşie,* bătrânul Andrei Ortopan, tatăl lui Mincu, a găsit cu cale să-şi ridice o mândră colibă, să-şi facă rost de muncă rodnică şi să vieţuiască.

Moş Andrei fusese, în tinereţea lui, popă. Din aprigă chemare; el slăvea pe Domnul şi voia să slujească pe oameni. Dar, vai! El nu slăvea numai pe Domnul, ci *toată viaţa* cu care Creatorul îndoapă uneori anumite din făpturile sale umane. Şi atunci, nu mai fu cu putinţă

părintelui Andrei să slujească pe oameni, nici să slăvească pe Dumnezeul vlădicii lui, care-l goni din sfântul lăcaş.

Greşeala părintelui Andrei Ortopan fu gravă, chiar de la începutul apostolatului său: însurat şi preot, el nu fu omul femeii lui decât o noapte, întâia din scurta lor existenţă comună. Apoi, bărbat frumos, el îşi pustii parohia şi chiar judeţul. Popa Andrei fu zeul trupesc al tuturor zeiţelor patimei trupeşti. Blesteme şi binecuvântări se abătură, deopotrivă, deasupra capului său. În sfârşit, i se luă darul şi fu împins în braţele satanei.

El avea atunci treizeci de ani, multă vlagă de cheltuit şi nici un ban în buzunar. Andrei Ortopan dispăru în lume şi fu uitat. După treizeci şi cinci de ani, oamenii bătrâni din luncă recunoscură pe fostul preot, în persoana unui chipeş moşneag, cam zdrenţăros, dar plin de vioiciune, plin de viaţă, mulţumit de toate şi gata să vină în ajutorul celor învinşi. Moş Andrei nu era singur. Un flăcău de şaptesprezece ani îl însoţea peste tot: era Mincu, fiu-său. Nu-i vedeai niciodată pe unul fără celălalt.

Acestea se petreceau într-o vreme de vară. Tatăl şi fiul, lipsiţi de adăpost, mânau pe unde îi apuca noaptea, roboteau oriunde era o pâine de câştigat, se hrăneau numai cu zarzavaturi şi nu făceau nimănui nici un rău, dimpotrivă.

Unii încercară să le dezlege limbile, dar nu obţinură nimic precis, fiul fiind prea tânăr ca să poată şti ceva, iar tatăl, cu toată firea lui deschisă, ştiind totdeauna să opună o tăcere înţeleaptă, curiozităţii săteşti. La urmă, fură lăsaţi în pace. Apoi, nimeni nu-i mai luă în seamă.

Dar, într-una din zilele anului următor, cojanii văzură că cele mai frumoase coşniţe şi rogojini ieşeau de la *Japşa Roşie,* purtate de spatele lui Mincu, care le ducea la târgul din Brăila.

Cum era cu putinţă?! Căci, să trăieşti la *Japşa Roşie,* e ca şi cum ai trăi în iad!

Şi totuşi...

Pe un grind, ceva mai ridicat deasupra nivelului mijlociu ai apelor, moş Andrei îngrămădise câteva mii de maldăre de stuf, pe care le înţepeni, cum putu mai bine, cu lut şi pari. Astfel, bătătura micii lui gospodării fu înălţată cu un metru, dar asta nu ajungea, ca să-l pună la adăpostul inundaţiei. Iată de ce el o înconjură de un parapet larg şi înalt de doi metri, adevărat zid de fortăreaţă, făcut din două împrejmuiri de sălcii împletite şi umplute între ele cu pământ. Salcia, găsindu-se în elementul ei, crescu de pretutindeni şi cimentă cu rădăcinile ei parapetul.

„Acuma, frate Siretule, pofteşte de dă năvală!" îşi zise moş Andrei.

Siretul încercă, bineînţeles, şi nu putu nimic împotriva lui Ortopan, căci îl vedem mereu ţinându-se ţeapăn în cetatea lui de la *Japşa Roşie.*

Afară de fiu-său, care-l ajuta în toate, moş Andrei n-are în preajma lui alte fiinţe decât un câine şi două capre. Nici pasăre. Nici porc, nici vacă, nici cal, ca la orice gospodărie ţărănească. Căsuţa - două încăperi strâmte - e toată numai din lut, stuf şi lemn de salcie. Într-una din odăi stă, impunător ca stăpânul lui, războiul de ţesut rogojini şi coşuri. În cealaltă, un pat de scânduri şi soba. Ordine şi curăţenie, ori încotro ai întoarce privirea. Totul e aspru, băţos, monahal. Zidurile sunt văruite.

Nu vezi decât puţine lucruri de gospodărie: o masă rotundă, joasă, trei scăunaşe, o putinică pentru apă de băut, străchini, linguri de lemn, un ceaun pentru mămăligă şi o oală de pământ. O ploscă şi o puşcă cu două ţevi sunt spânzurate în cui. Într-un colţ, o ladă cu mălai, în alt colţ, un sunduc conţinând vestmintele şi rufăria sihastrului.

În atelier, frumoase caiere de tei şi papură cojită, atârnă pe pereţi. Ele se torc la cicârâc, ca să slujească de urzeală şi bătaie rogojinilor. Să le dezmierzi, e o plăcere. Să le torci, îţi amorţesc mâinile. Caierele astea răspândesc un plăcut miros de fân cosit. Pe o gaură din tavan, te urci în pod, care e plin cu rogojini şi coşniţe.

Această liniştită locuinţă, ocupând o mică suprafaţă, e împrejmuită de-o adevărată pădure de sălcii, care, crescând chiar în parapet, constituie o puternică apărare naturală împotriva înecului.

Operă de titan.

Pătrunzi înăuntru, pe un fel de urcuş care se opreşte la nivelul bătăturii, deasupra căreia se înalţă căsuţa şi împrejmuirea de sălcii. O tăietură, numai cât corpul unui om şi uşor de astupat, deschide în parapet o trecere puţin comodă. Ea n-are poartă. Dar, de îndată ce intri, câinele latră furios. Un cap de patriarh umple cadrul interior al unei ferestre dinspre curte: o faţă arămie, jupuită, păroasă, cu o mare barbă cenuşie; doi ochi, cu privirea pătrunzătoare, dar blândă, te fixează, ca şi cum ar voi să-ţi spună: *Pace vouă !*

Moş Andrei e foarte înalt şi drept ca stuful, care-l ascunde de ochii lumii. Lunga-i chică o are toată trasă pe spate şi adunată în coc, aşa cum o purtau altădată preoţii noştri. Corpu-i, pe care-l ghiceşti, după mişcări, mlădios şi tare, este, de la gât până la glezne, învăluit într-o sutană de postav cenuşiu. Picioarele goale în galenţi. Mers de hoinar. Voce bogată de toate gamele bărbăteşti.

*

Era aproape de miezul nopţii, când, în ziua aceea hotărâtoare pentru soarta Mincăi, moş Andrei îşi văzu feciorul sosind ca o furtună şi, fără să rostească un cuvânt, aruncându-se cu faţa la pământ, la picioarele sale, unde de-abia mai sufla.

Spectacolul ce-l oferă străzile unui oraş în care holera secetă oameni cu duzinile deodată, e mai puţin dureros decât acela pe care-l oferă o singură fiinţă umană, a cărei inimă e devastată de gelozia patimei trupeşti. E fiindcă, suferinţei celor dintâi, moartea ajunge. Suferinţei celui din urmă, moartea nu e de-ajuns, căci aceasta se teme să nu ducă chiar şi în mormânt amintirea fiinţei iubite, pe care o abandonează dezmierdărilor altor mâini.

Andrei Ortopan nu cunoscuse niciodată acest martiriu, dar fiu-său era propriul lui sânge, şi el încercă să-i vie în ajutor. Sforţările lui nu reuşiră nici măcar să-l facă să rostească un cuvânt, ori să ridice un braţ. El se resemnă să-l vegheze, şezând pe un scăunel şi privind trupul cuprins de convulsiuni al fiului său. Nu pentru întâia oară, moş Andrei îşi vedea băiatul chinuit de această durere, pe care el o ignora: de câte ori Minca se ducea la curte ca să intervie pe lângă boier, pentru o nevoie ori pentru alta, de-atâtea ori lungi ceasuri de suferinţe pustiau sufletul lui Mincu. Dar, într-un asemenea hal, el nu-l văzuse încă.

Bietul băiat, nu voia să supere pe bătrân, mărturisindu-i tot ce-i rodea inima. De altfel, neavând curajul să cerceteze mai de aproape, el nu ştia dacă relaţiile iubitei lui cu Mândrescu erau vinovate, ori numai prieteneşti. Totuşi, de la ivirea lui Sima, el spuse tatălui său că, dacă cineva îi ia cu sila iubita, el va face moarte de om.

Moş Andrei luă încetişor puşca din cui şi se duse s-o ascundă între nişte maldăre de stuf, în dosul casei. El îşi zise: „Aşadar, prietenul meu Alexe vrea să vândă pe fiică-sa lui Sima. Dumnezeu să-l pedepsească! Şi, până la Dumnezeu, Mincu e în stare să-şi facă dreptate singur".

Afară, cerul înstelat şi liniştea firii îl îmbiată la o scurtă preumblare. El dădu drumul câinelui şi plecă, în voioasa lui tovărăşie, să hoinărească prin preajma locuinţei de-a lungul Siretului.

Noaptea, sălbăticia locului şi propria lui nelinişte îi prinseră inima ca într-un cleşte. Andrei Ortopan îndoi genunchiul la pământ:

- Doamne! Doamne! de ce ales-ai tu făptura ta cea mai plăpândă, ca s-o striveşti în chinuri pe care nu le cunosc fiinţe mult mai tari ca omul? Nevrednicul tău servitor îţi mulţumeşte pentru toate patimele cu cari i-ai umplut inima, dar iată ziua plăţii din urmă: tu loveşti în fiul meu şi îmi întristezi bătrâneţile! Trebuie, oare, să plătim mereu? Şi de ce? Care e rostul zidirilor tale? La ce bun atâta simţire, dacă, cu cât te ridici mai sus deasupra

animalităţii, cu atât trebuie să-ţi răscumperi bucuriile, prin crâncene suferinţi? Dumnezeule mare! Iartă pe păcătosul tău! Uşurează-mi fiul!

Dumnezeu, care e neînţeles, iertă pe Andrei Ortopan şi îi uşură pe loc fiul, trimiţându-i pe iubita lui Minca.

Ea se strecură ca o umbră, cu un pachet la subsuoară, pe când Ortopan se ruga, cu câinele lângă el, care-l privea nedumerit. Bătrânul, ca şi tovarăşul său, habar n-aveau. După ce închise câinele într-o cuşcă cu gratii, care-l apăra împotriva unui posibil atac nocturn al lupilor şi-i îngăduia să vegheze asupra locuinţei, moş Andrei intră în casă. Mare îi fu mirarea, când văzu că Mincu nu se mai afla în locul unde-l lăsase:

- Lăudat fie numele Domnului! strigă fostul preot. Tot a putut să se scoale şi să se urce în pod. Asta-i o minune!

Ortopan stinse lampa şi se lungi pe patul lui de scânduri, mulţumind din inimă lui Dumnezeu. Dar, curând, nişte şoapte ce veneau din pod, îl făcură să strige din nou:

- A! Minca a făcut minunea! Ei, oricum Domnul rămâie lăudat.

Şi bătrânul adormi.

Cu un ceas înainte de-a se crăpa de ziuă, moş Andrei aprindea lampa şi se aşeza la război. Cu braţele goale până la umeri, mâinile de oţel înşfăcau cu dragoste vatalele şi trânteau voiniceşte spata peste ţesutul vegetal, care sporea văzând cu ochii. Toată casa era zgâlţâită. După fiecare bătaie, ca şi cum ar fi voit să şteargă un praf inexistent, mâinile i se plimbau într-o largă dezmierdare peste toată suprafaţa nouă a rogojinii. Apoi, degetele lui alergau printre frânghiuţele de tei, introducând, din ambele părţi deodată, fire moi de papură cojită.

Andrei Ortopan încheiase o rogojină şi se pregătea s-o scoată din război, când, odată cu ivirea zorilor, un lătrat aprig îl făcu să tresară. El alergă la poartă.

Alexe Vădinoi sta ţeapăn, cu puşca la spinare, galben ca ceara.

- Andrei! Dă-mi fata!

- Alexe! Fiica ta e a fiului meu! Cu voia lui Dumnezeu şi a ei!

- Nu vreau să am un ginere, fecior de rogojinar!

Ortopan încrucişă braţele pe piept, plin de dispreţ.

- Ai voi poate să-l ai de ginere pe Mândrescu! Ah, sufleţelul curat al ţăranilor noştri! Nu se află unul singur printre voi, care să nu vrea să fie în locul boierului şi, ca el, să jupoaie pe aproapele lui! „Fecior de rogojinar"! Sărmane Alexe, care n-ai cu ce-ţi cumpăra o cămaşă!

- Ajunge! Am venit să-mi iau fata!

- N-ai s-o iei, decât trecând peste trupul meu!

- Atunci, vino!

Amândoi bătrânii coborâră colina şi se opriră pe un mic platou dezvelit, deasupra Siretului.

- Cum vrei să ne luptăm? întrebă Ortopan.

- După moda veche, socot eu: luptă dreaptă, până ce unul din noi va rămâne la pământ...

- ... Ori va fi prăvălit în Siret! completă rogojinarul.

- Cum vei voi...

Ei se dezbrăcară în izmene, goi până la buric. Şi, pe loc, cele două trupuri se înlănţuită într-o izbitură înăbuşită.

Cu toată diferenţa de vârstă, partida era perfect egală.

Lupta, fără preget, dura de-un ceas, când soarele, ridicându-se deasupra pădurii de sălcii, împroşcă cu flăcările lui trupurile asudate ale celor doi potrivnici.

În clipa aceea, două voci - una de bărbat şi alta de femeie - răsunară dedesubtul platoului. Minca şi Mincu, înlănţuiţi de gât, cântau:

Şapte gâşte potcovite.
Lele, draga mea.
Au plecat să se mărite.
Lele, draga mea.

Ortopan şi Vădinoi, dintr-o singură voinţă, încetară lupta şi alergară la Siret. Ei îşi văzură copiii, mergând pe malul apei, cu feţele aprinse de soare, fericiţi.

- Vezi? zise Andrei. Ce mai vrei?

- Îmi vreau fata!

Cuvintele lor fură auzite de cei doi amanţi, care se opriră înlemniţi în faţa ciudatului spectacol ce li-l ofereau părinţii lor. Mincu voi să se repeadă, furios, în ajutorul lui tată-său. Minca îl reţinu cu hotărâre. Şi, punându-i mâinile pe umeri, îi şopti:

- Ascultă-mă! Nu putem nimic împotriva soartei. Mă duc acum cu tata şi mă voi mărita cu Sima, dar *nu voi fi niciodată a lui!* Tu vei fi bărbatul meu, în văzul tuturora. Cu chipul acesta, el mă va goni într-o zi. Şi, atunci, nimeni nu va mai avea nimic de zis.

Mincu lăsă capul să-i cadă pe piept. Minca i-l sărută cu patimă şi luă drumul casei părinteşti.

V. SIMA ŞI BUNĂSTAREA LUI

Sima Caramfil stăpânea la Brăila frumoase acareturi şi învârtea un comerţ întins, dar, spunând numai atât, nu-i de-ajuns, ca să înţelegi ce e un Sima şi ce stăpânea el la Brăila.

Mai întâi, alde Sima nu vin pe lume decât prin părţile astea ale Orientului levantin. Ei vin totdeauna săraci lipiţi pământului, buni şi circumspecţi, îndrăzneţi şi laşi, inventivi şi mediocri, generoşi şi avari, entuziaşti şi rigizi, şireţi şi mărginiţi. Ei fac totdeauna avere. Uneori, ajung la bogăţii fantastice. Sunt incapabili să se ruineze din imprudenţă, ci numai din vreo patimă. Căci patima este în Orient o scânteie care străluceşte în pântecul oricărui viermuşor omenesc şi poate, dintr-o zi pe alta, să devie un vulcan.

Patima lui Sima fu mândra „ţaţa Minca", după cum o va numi-o, imitând pe micul Zamfir, vesela clientelă masculină a faimoasei lui cârciumi.

Sima Caramfil, conform legei orientale a parvenitismului eroic, se însurase, după optsprezece ani de servitudine vicleană, cu fata stăpânului său. Cu alte cuvinte, el nu făcuse, până la vârsta de douăzeci şi opt de ani, decât să pândească o femeie urâtă şi frumoasa ei zestre. El le avu pe amândouă, preţui cum trebuie pe cea din urmă şi fu gata să crape de ciudă din cauza celei dintâi.

Dar Dumnezeul tuturor Caramfililor veghea: după trei ani de căsnicie câinească, nefolositoarea soţie muri de-o moarte tot atât de naturală ca şi urâţenia ei. Atunci, Sima se gândi la dragoste: "să caut o femeie care să n-aibă decât cămaşa, dar care să fie cea mai frumoasă din tot judeţul".

O găsi în împrejurimile Brăilei; şi, numaidecât, dându-şi seama de cât preţuia el lângă o frumoasă fată ca Minca, decretă că fericirea nu stă în dragoste, ci în bunăstare.

Moş Alexe îl crezu pe cuvânt şi-i dădu fata.

Nunta avu loc în sat. Cu tămbălău. Se aduse de mâncat şi de băut pentru două sute de guri. Şase ţigani împărăteşti desfătară pe nuntaşi. Dar, desfătarea cea mai gustată, cea mai aşteptată de către cumetrele satului - constatarea publică a nevinovăţiei miresei - Sima o respinse cu hotărâre. Pe la miezul nopţii, el îşi urcă nevasta în docar, înşfacă hăţurile şi apucă drumul Brăilei, fără să fie văzut de nimeni. O luă cu el, în adevăr, „numai cu cămaşa".

Foarte discret, o conduse într-un bogat apartament pe care-l pregătise numai pentru ea, şi se retrase, cu un sărut stângaci, dar sincer, pe mâini. Această purtare delicată a omului urât de dânsa fu pentru Minca o surpriză care-o mişcă. Ea medită o parte din noapte şi adormi, zicându-şi că, la urma urmei, tragicul nu era poate chiar aşa cum şi-l închipuise dânsa.

A doua zi, la zece, ea era încă în patu-i parfumat, când Zamfir veni să miorlăie la uşă:

- Ţăţică! Dormi? Am venit şi nu ştiu ce să fac.

Zamfir venise dis-de-dimineaţă, aşa cum hotărâse ambele părţi: fráţiorul îşi va însoţi sora, va sluji la cârciumă şi, cine ştie, va face poate carieră.

Minca se înfăşură într-un frumos capot, deschise băiatului şi-l îmbrăţişă călduros. Puţin după aceea, o bătrână servitoare veni cu o tavă, aducând „cucoanei" gustarea de dimineaţă. Zamfir se îndopase de mult. El se uita la soră-sa, privea camera.

Mobilele, rufăria, veşmintele femeieşti dintr-un mare dulap deschis, şi nu-i venea să-şi creadă ochilor. Minca îi surâdea, din când în când, gânditoare, bându-şi cafeaua cu lapte, apoi îl întrebă:

- Unde-i el?

- E în curte, plin de praf din cap până în picioare, răspunse Zamfir pe nerăsuflate.

Cu privirea pierdută, Minca păru că nu înţelege. Băiatul continuă:

- E o curte, de zece ori mai mare decât a noastră, şi plină cu care. Nenica Sima aleargă de la un car la altul, pe când le descarcă. El bagă mâinile în grâu, miroase, cântăreşte în palmă şi ţipă mereu la oamenii care măsoară. El găseşte că baniţa nu-i niciodată destul de plină.

- Dar, cârciuma? Cum e?

- E mare ca o biserică şi plină de cojani cari mănâncă, bea şi aşteaptă să fie plătiţi.

- Bine. Du-te acuma de te joacă. Azi n-ai nimic de făcut.

Copilul ieşi, cam speriat. Minca se îmbrăcă şi trecu în lunga galerie cu geamuri, care dădea spre curte. De-acolo, ea se puse să privească afară, confortabil instalată într-un jilţ.

Sima nu mai era în curte. Carele, unul după altul, plecau. Minca examină feţele ţăranilor, care îşi vânduseră grânele bărbatului ei. Toţi păreau resemnaţi, unii mai voioşi, alţii înjurând, dar cei mai mulţi erau beţi şi nu tocmai nemulţumiţi.

Ea încercă, apoi, să-şi dea seama de valoarea acareturilor în care se afla. Netăgăduit, reprezentau o mare avere. Dar ce este o mare avere?

„E ceva fără suflet, îşi zise dânsa. E numai pentru un om şi familia lui. Ei, şi? Întru cât asta interesează pe ceilalţi oameni?"

Minca porni în căutarea inimii soţului ei, voi să cunoască fizionomia acelei bunăstări de care el vorbea atât. Ea se întreba de ce lumea nevoiaşă spunea atâta bine pe socoteala lui; întrucât marea lui avere, putea să ţie de cald altora?

Ca s-o afle, îi trebui timp. Dar după o lună de cercetări - în care vreme nu făcu decât scurte incursiuni în acest domeniu - ea descoperi uşor ceea ce tot omul din popor, în Orient, e lacom să descopere la legendarii lui Sima, anume: o dărnicie nătângă şi prudentă, trăind ca vai de lume lângă o zgârcenie ţeapănă.

O arhitectură, datorită imaginaţiei populare, a făcut ca jumătate din Brăila să fie zidită după un plan unic şi sentimental. Cele zece străzi şi bulevarde, perfect curbe şi nesfârşite, care încing miezul oraşului sunt, aproape în întregime, lipsite de case cu etaj. Fiecare proprietate e dreptunghiulară. Toate îşi au curtea şi grădina lor, care reprezintă jumătate din suprafaţa totală a lotului. Cealaltă jumătate, paralelă curţii, e ocupată de locuinţe, care se înşiră, una după alta, în ordinea următoare: întâi, „casa de la faţă", compusă din mai multe încăperi, e şi cea mai frumoasă; urmează apoi un şir de odăi, ca vagoanele unui tren, până în fundul curţii şi micşorându-şi totdeauna confortul şi capacitatea. Astfel, se găsesc oriunde camere pentru toate pungile şi poţi locui la Brăila pe un bulevard, plătind o chirie de mahala.

Proprietatea lui Sima Caramfil, situată tocmai pe bulevardul Carol, nu făcea excepţie de la această regulă. Ba, şi mai mult, ea exagera sentimentalismul, ori obiceiul pământului, făcând să trăiască, într-o promiscuitate de neconceput, chiriaşi de mâna întâi alături de adevăraţi paria.

Posedând două loturi într-unul singur şi fiind aşezată în colţul unei răspântii, această proprietate avea o formă pătrată, al cărei unghi drept îşi înălţa cele două laturi de frumoase clădiri, una spre bulevard, alta spre o stradă destul de însemnată. Sima ocupa latura care dădea spre stradă, precum şi tot colţul, impunător, compus din marea lui *cârciumă-locandă-băcănie.* Corpul de apartamente făcând faţă bulevardului era închiriat la oameni cu dare de mână.

A treia latură a acestui pătrat o formau imensele lui magazii, iar a patra, sau fundul, era un groaznic talmeş-balmeş de odăi împuţite, vechi, ruinate, rezemate unele de altele şi pe jumătate scufundate în pământ, unde forfăia, ziua şi noaptea, o adevărată viermărie

omenească: hamali turci şi armeni de la cărbunăriile din port, veşnic murdari, negri ca samarul din spate, mai toţi holtei, culcându-se câte cinci şi şase într-o odaie; tăietori de lemne, români şi bulgari, cu neveste şi puzderie de copii; apoi, găzari, zarzavagii şi chiar unele haimanale puţin recomandabile.

Poarta cea mare de la curte nu se închidea niciodată, ştiut fiind că „la Sima Caramfil" era han. Un om de încredere veghea toată noaptea, gata în orice moment să întâmpine pe drumeţul, cu sau fără căruţă, care-i cerea adăpost şi de-ale gurii.

Curtea, foarte mare, era totdeauna acoperită de un strat gros de paie amestecate cu baligă, grăunţe şi noroi format din urina vitelor. Numeroşi porci şi nenumărate găini, aparţinând lui Sima, se hrăneau şi se făceau mari, numai răscolind în aceste gunoaie.

Privată proprie n-avea nici un apartament, oricât de boieresc ar fi fost. Toată lumea - chiriaşi ori beţivani - trebuia să străbată curtea, înotând în băligar până la glezne, ca să ajungă la cele trei latrine publice date cu var, care răspândeau o putoare nesuferită între magazii şi cocioabe.

Adesea, câte un chiriaş mai cu vază, spunea lui Sima:

- Domnule Caramfil, de ce tolerezi dumneata aceste cuiburi de ploşniţe şi de infecţie, alături de frumoasele dumitale acareturi? Eşti destul de bogat, ca să le faci să dispară într-o clipită şi să ridici în locul lor superbe apartamente.

Sima începea, atunci, să-şi frământe între degete vârful „ciocului" şi răspundea:

- Asta-i treaba mea, nu a dumitale.

- Dar, frate, mulţi dintre ticăloşii aceştia nici nu-ţi plătesc chiria, de ani de zile...

- Pierzi dumneata ceva?

- ... Şi apoi, să fim drepţi, o astfel de vecinătate ne displace grozav!

- Ei bine, n-aveţi decât să vă mutaţi.

Nu mai era nimic de înţeles.

Minca, însă, înţelese.

Rând pe rând, pasivă şi febrilă, tăcută şi guralivă, dar totdeauna simplă, naturală, ea se mişca în mijlocul acestei lumi diverse, ca peştele în apă. În mai puţin de cincisprezece zile de la sosirea ei, nu se mai văzu nici o cocioabă împuţită, nici o latrină scârnavă. Ajutată de câteva femei, ea zvârli în mijlocul curţii toată mizeria umană ce se găsea în acele cotineţe, vărui, frecă, dezinfecta. Latrinele fură golite şi înecate în fenol. Curtea fu răzuită până la pământ sănătos, apoi acoperită cu un strat de pietriş.

O adorară, sărac şi bogat. Sima o privea cum se străduieşte şi-i spunea:

- Ce faci tu acuma, toată lumea o face la Paşte. Dar curăţenia asta nu durează la noi, căci murdăria face parte din însăşi existenţa acestor nenorociţi. Ai să te încredinţezi, pe curând.

În mai puţin de trei luni, ea dădu dreptate bărbatului ei: curtea, cocioabele, latrinele, îşi reluară fizionomia lor obişnuită: scârnăvia. Ai fi zis că niciodată nu fuseseră curăţate.

Şi iată că o iarnă salvatoare se abătu la timp, dezinfectând întreaga fire cu gerul ei nemilos.

Totul amorţise. Minca însăşi căzu într-un fel de toropeală. Timp de o lună, nimeni nu-i văzu faţa. Stătea în camera ei, absentă, mută, mâncând mai nimic şi slăbind văzând cu ochii.

Îi era dor de satul ei, de luncă, şi chiar de viaţa trudită pe care o dusese acolo. Într-o zi, ea ceru soţului ei s-o lase să plece.

Sima fu cuprins de-o groază ucigătoare, dar, om practic, înlătură primejdia, ducându-se, pe loc, să încarce în două căruţe, pe Caterina - amica şi tânăra mătuşă a Mincăi - pe copilul ei şi tot calabalâcul lor, făcându-le loc în chiar apartamentul nevestei sale. Aceasta se simţi nespus de fericită. Caterina, a cărei viaţă de cusutoreasă nu era prea veselă, fu la fel de fericită, cu tot caracterul ei independent. Zamfir şi Tudorel, regăsindu-se împreună,

contribuiră cu zburdălnicia lor să creeze o atmosferă de familie celor două femei care îi adorau.

Sima recoltă, câtva timp, beneficiile acestei păci precare.

Cârciuma-locandă-băcănie a lui Sima Caramfil era o adevărată uzină. Ziua şi noaptea, plină de lume, ea nu închidea decât trei ceasuri din douăzeci şi patru, de la unu la patru dimineaţa. Cele trei sectoare ale acestei uzine comunicau între ele prin nişte arcade căscate. Cârciuma, ca o regină, ocupa centrul şi forma unghiul străzii cu bulevardul. Locanda şi băcănia erau flancurile ei. Din mijlocul cârciumii, unde trona tejgheaua, ochiul cuprindea totul.

S-ar crede că Sima era acest ochi.

Nu! Fusese odată. Apoi, conform legilor misterioase care conduc în Orient viaţa şi averea tuturor Caramfililor noştri, el dăduse frânele afacerii pe mâna tejghetarului său, om de încredere, atotputernic, care avea, în acelaşi timp, să-l slujească şi să-l fure, pentru ca la rându-i, într-o zi, să devie un Sima ori altceva.

Stăpânul nu apărea în prăvălie decât la întâmplare, şi fără nici un scop. Din zori şi până noaptea târziu, îl vedeai oriunde, afară de prăvălia lui: la oborul de cereale, unde nasul lui de şobolan se vâra în toate carele ţăranilor; la bursa aceloraşi produse, din „misitii", când Sima, modest, smerit, pişicher, ştia totdeauna să-şi plaseze avantajos marfa-i proastă; la cafenelele din centru, unde el mirosea afacerile bune şi le şterpelea acelora cari, netemându-se de el, le dezbăteau la nasul lui; la încărcările şi descărcările cerealelor, când ochiu-i nu slăbea o clipă baniţa şi răzuitorul; la vamă, când nu lipsea la nici una din recepţiile numeroaselor lui mărfuri venite din Anatolia, iar toamna, timp de două săptămâni, răsturna podgoriile cu susul în jos, cumpărând cât mai ieftin, dar plătind peşin, mari provizii de vinuri şi rachiuri, printre cari unele, adevărate nectaturi, nu se găseau la Brăila decât în vastele sale pivniţe.

Femeia lui nu-l vedea decât pe apucate şi totdeauna murdar, prăfuit, cu hainele în dezordine, cu faţa de nerecunoscut, gânditor, preocupat. Masa lui: în picioare, cu un ficat prăjit, o bucată de pâine şi un pahar de vin dinaintea lui pe tejghea, când tejghetarul se ţinea ţeapăn ca la cazarmă. Sima nu-l lua în seamă. El îşi savura mezelicul, pălăvrăgind cu clienţii.

În jurul lui, bâlci, un du-te-vino neîncetat, răcnete, înjurături, căci totul era popular. Cârciuma nu se golea o clipă, de la deschidere la închidere. Mesele şi scaunele erau totdeauna ocupate, şi tot pe-atâta lume sta în picioare, cu paharul în mână. Băuturile curgeau valuri. Ţărani şi orăşeni, de toate condiţiile, aprinşi de vin şi de patimi, vorbeau toţi deodată, cântau, urlau, gesticulau.

Băcănia, mai liniştită, îşi debita produsele unei lumi tot aşa de împestriţate. Găseai tot ce-ţi trebuia: „Coloniale şi delicatese", în care intra băcănia propriu-zisă, apoi fierăria, lemnele, pâinea, „mare asortiment de articole ţărăneşti": opinci, zeghe, botfori, putini, găleţi, saci, coşuri, ţoale, damigene, ploşti, frânghii, hamuri şi câte altele.

În locandă - unde toate erau gustoase, curate, dar servite „fără fasoane" -bucătăria îşi expunea mâncărurile în văzul tuturor, pe când grătarul lupta din răsputeri cu legiunile lui de fleici şi mititei. Şervete nu se dădeau decât la cerere. Fiecare îşi sugea degetele ori le ştergea pe miez de pâine. Nici un bacşiş. Nici o reclamaţie.

Toată această întinsă afacere era complet lipsită de contabilitate şi control. Tejghetarul încasa tot ce venea de la cârciumă şi de la locandă. Băcănia îşi avea casa şi omul ei de încredere. Seara, după miezul nopţii, Sima venea cu un săculeţ să ridice, din ambele tejghele, *ce se găsea.* Că fusese ziua „bună" ori „rea", nu era nimic de zis şi nimic de făcut. „Prinde orbul, scoate-i ochii."

Totuşi, fabrica mergea de minune şi, la capul anului, Sima ieşea totdeauna la socoteală. Cei douăzeci şi doi de servitori ai lui, ieşeau şi ei la socoteală.

Numai Minca, după ce văzuse multe, de aproape, se întreba:

- Unde dracu e *bunăstarea* omului ăsta bogat? Ei... Nu văzuse, nici ea, totul.

*

Dar iată iarna. Ea ţinu până la începutul lui aprilie şi fu ucigătoare pentru cei nevoiaşi. Copii, bătrâni, ba şi familii întregi pieriră de foame şi de frig. Pe drumuri, cărăuşi ţărani fură atacaţi, ziua în amiaza mare, de haite de lupi, cum nu se mai auzise încă. Dintr-unul din aceste transporturi, compus din patru care a câte doi boi şi din şase ţărani, nu scăpă viu decât un băietan, care se întâmplase să fie cocoţat pe un mare car cu fân, de unde el asistase la sfâşierea tuturor vitelor, precum şi a oamenilor cari, din nenorocire, mergeau pe jos ca să se încălzească. Jandarmii descoperiră pe băiat aproape mort de frică, îngropat în fan şi înfăşurat într-un cojoc.

Existenţa săracului îşi redusese nevoile la patru articole de primă necesitate: lemne, mălai, sare şi chibrituri. Rareori tutun şi, mult mai rar, săpun şi gaz. Jumătate din lumea care intra „la Sima", în toiul acestei ierni, nu cerea decât articolele sus-numite. Cea mai mare parte le cerea pe datorie, iar restul le cerşea, pur şi simplu.

În contabilitatea sentimentală şi băbească a lui Sima Caramfil, era un capitol al pierderilor care prevedea, fie anul bun ori rău, o sumă oarecare destinată „mizeriei oricărui comerţ mare", cum spunea Sima, ca să nu treacă drept un om slab. Prezenţa stăpânului nu era deloc necesară, pentru ca numitul capitol să fie respectat. Exista obişnuinţa, creată de Sima şi devenită lege, să fie creditată clientela nevoiaşă a prăvăliei şi să dea de pomană săracilor ei. Acestea nu se făceau fără trăsnete şi fulgere, dar se sfârşea, totdeauna, prin a credita pe unii şi a milui pe ceilalţi. Astfel, oamenii de încredere înlocuiau pe stăpân, până a îndeplini, cu multă îndemânare, chiar şi această delicată datorie.

În iarna de care vorbim, limitele cele mai inflexibile ale acestui capitol, plesniră. Tejghetarul, depăşit, alerga zilnic sus la stăpânii lui, să le spună că nu mai putea să facă faţă valului de mizerie care năvălea în prăvălie. Sima îi recomandă, la început, „să continue cu prudenţă", apoi, văzând că se îngroaşă gluma, se duse să se instaleze el singur în băcănie, unde îşi petrecea ziua întreagă.

O mulţime deasă, aşa cum se vede pe la biserici în zilele de sărbătoare, umplea băcănia. Aproape nici un om de muncă. Bătrâni, bătrâne şi, mai ales, copii, trimişi de părinţi, ştiind bine că inima omului „se înmoaie" mai repede în faţa suferinţei unui copil:

- Tata (ori mama) te roagă să ne mai dai de zece bani lemne (ori mălai)...

Aceştia erau cei cu credit. Alţii, bătrânii, cerşeau:

- Domnule Sima! Murim de frig şi de foame! Fie-ţi milă! Dumnezeu să te răsplătească înzecit!

Stând pe scaun, cu două catastife pe genunchi, Sima examina situaţia fiecăruia, apoi căta în ochii omului. O luptă aprigă se dădea atunci în el, între interes şi nevoia de-a face bine. Cu fruntea încreţită, cu buzele strânse, cu pleoapele abia întredeschise, el privea la viscolul de-afară şi îşi freca nervos vârful bărbuţei. Din când în când, câte un oftat înăbuşit îi umfla pieptul. Uneori privirea i se pironea asupra unei fetiţe atât de îmboborojite în zdrenţele mamei sale, că de-abia i se mai vedeau obrăjorii ofiliţi. În momentele acelea, mulţimea se agita, fiecare voind să atragă asupra lui atenţia binefăcătorului. Bătrânii îşi strâmbau şi mai tare feţele lor strâmbate de mizerie, clătinând din cap şi miorlăind cuvinte neînţelese. Băieţi cu ghebe hărtănite, lungi de se încurcau în ele, şi cu căciuli ce le cădeau pe nas, ţineau capul pe spate, ca să urmărească, cu o privire inteligentă, mişcările aceluia de care atârna viaţa lor. Adesea, ochi care trădau o foame năprasnică, începeau să fixeze, hămesiţi, grămezile de pâine caldă, cârnăţăria, brânzeturile.

Sima îi cunoştea pe toţi, la cei mai mulţi le ştia şi numele. Pe unii îi văzuse născând; pe alţii, îmbătrânind. Privind la copiii din faţa lui, se gândea la cei cari îi aşteptau acasă, şi îşi rememora ocupaţia şi gradul de moralitate a fiecăruia.

Această mizerie, pe care o avea sub ochi, făcea parte integrantă din comerţul lui. Ea îl îmbogăţise.

- Dar bine, frate, - întreba el deodată pe câte-o femeie - bărbatul tău a muncit mult în vara trecută. N-a pus nimic deoparte?

- Nu, domnule Sima: a băut tot.

Şi Sima ştia la cine omul „băuse tot".

Aceste şedinţe durau câte-o jumătate de oră. Ca să-şi poată învinge egoismul, Sima avea nevoie să-şi umple ochii cu chipul suferind al fiecăruia din aceşti nenorociţi. La sfârşit, ridicându-se greoi, el făcea semn tejghetarului să înceapă distribuţia merindelor.

O înfiorare plină de chinuri străbătea atunci sărmana asistenţă. O întrebare încleşta toate inimile: "Avea-voi şi eu partea mea?"

Era oprit să dai buzna, sub pedeapsă de-a fi alungat. Sima voia să guste solemnitatea acţiunii lui, căci, pentru el, pomană ori credit lipsit de garanţie, era totuna şi se înscria în acelaşi capitol al pierderilor.

Ghemuit pe scaunu-i, aproape nemişcat, el hotăra rândul fiecăruia, arătând cu degetul pe acela care avea să-şi primească porţia de lemne şi mălai. Deseori, îl vedeai scoţând un copil din grămadă. Îi lua mâna:

- Mama ta e cel puţin sănătoasă?

- Uneori... Alteori, nu.

Aproape totdeauna, era vorba de-o muncitoare văduvă cu mai mulţi copii.

- Dă, *aici,* trei pâini şi o jumătate kilogram de slănină.

Sau:

- Dublează, *aici,* porţia de lemne şi pe cea de mălai.

În faţa unui copil, pe al cărui tată îl ştia om de treabă şi fumător pasionat, comanda:

- Adaogă, *aici* două pachete de tutun.

Când răsunau cuvintele: „slănină", „brânză", „măsline", „tutun", numeroşi ochi se aprindeau de-o poftă care-ţi sfâşia inima.

Unul după altul, mari şi mici, plecau, toţi cu braţele pline. Stând lângă Sima, tejghetarul însemna suma totală a merindelor fiecăruia.

Adesea, aveau loc scene care nu displăceau lui Sima: o femeie cădea la picioarele lui şi i le săruta; un moşneag îi lua mâinile şi i le uda cu lacrămi. Numai copiii se retrăgeau fără să rostească un cuvânt, dar cu ochii mari deschişi asupra acestui omuleţ, care putea să hrănească şi să încălzească atâta lume.

VI. BĂRBAT PE MĂSURĂ

Viaţa omenească trece prin cele mai crâncene încercări, cum ar străbate o pajişte înflorită. Totul se uită. Nici o suferinţă nu rezistă dorinţei de-a trăi.

Din primele zile cu soare ale lunii aprilie, zmeiele îşi făcură apariţia epocală în mâinile unor bande de copii plângători, slăbănogi, jerpeliţi, ale căror ţipete aveau un sunet cavernos. Vastul Bulevard Carol era teatrul lor preferat.

Dinaintea mai tuturor porţilor de la stradă, cumetrele, lacome de flecăreală, apărură în chip tot atât de natural ca şi mugurii de copaci. Bărbaţii, ceva mai gravi, ieşeau destinzându-şi membrele şi îndreptându-se către cârciuma lor obişnuită, unde, în vederea sezonului de muncă apropiat, cereau cu curaj „încă un rachiaş pe datorie". Râsetele, glumele izbucneau de pretutindeni.

Acelaşi lucru se petrecea şi „la Sima". Una după alta, ferestrele cocioabelor, cari fuseseră toată iarna ermetic închise, se deschideau, pocnind sub rezistenţa încheieturilor lipite cu cocă. Şi nu trebuia să fii cu nasul prea aproape de aceste ferestre care se deschideau: duhoarea grajdului celui mai rău întreţinut ar fi fost mai puţin nerespirabiiă.

Urmând exemplul dat de copii - bărbaţi şi femei părăseau groaznica lor vizuină şi se duceau să se întindă la soare, de-a lungul zidurilor. Drept orice convorbire, nu auzeai decât mitocănismele cele mai searbede, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Doar chipurile lor

livide mărturiseau lunga suferinţă îndurată, şi care nu se datora numai foamei şi frigului, ci şi lipsei de aer.

Vite şi animale - vaci, cai, pisici, câini - reapărură şi ele în stradă, ca să se dezmorţească la soare, unele fiind însoţite, altele vagabondând de capul lor. Spectacolul acesta e una din fizionomiile de primăvară ale mahalalelor Brăilei. Iarna, vitele crapă de foame mai mult decât omul. O mare parte din ele se predă abatorului, pe preţuri derizorii, odată cu venirea iernii. Cele care rămân, după ce sfârşesc de ros cocenii, încep să roadă ieslea. Cât despre câini şi pisici, rari sunt acei cari se întreabă cu ce-or fi trăind iarna.

În primăvara aceea, spectacolul acestor dobitoace era mai trist decât de obicei. Vedeai vaci şi cai, de-o slăbiciune care de-abia le mai îngăduia să se ţină pe picioare. Cele mai multe, ca să poată fi date afară din grajd, trebuiau să fie ridicate de coadă, dar, după ce făceau câţiva paşi, împleticindu-se ca bete, se prăbuşeau cu botul înainte.

Tristeţea lor, privirea galeşă dovedeau că ele erau superioare omului în păstrarea amintirii suferinţei trăite.

Minca nu ignora nimic din această chinuită viaţă a oamenilor şi a dobitoacelor, şi nu putuse niciodată s-o privească cu nepăsare. În sat, puterile ei fiind neînsemnate şi suferinţa mai puţin nemiloasă decât la Brăila, ea îşi făcea toată datoria, ajutând pe fiecare, şi găsea o mângâiere în propria ei nenorocire: din moment ce suferea ca şi ceilalţi, viaţa îi părea suportabilă; uneori, cu voioşie chiar.

Nu mai era, însă, acelaşi lucru la Brăila, ştiindu-se bogată, fericită, la adăpostul oricărei griji şi, prin urmare, responsabilă în parte de suferinţele celor loviţi de soartă.

Cât ţinuse iarna aceea năprasnică, de multe ori ea rămăsese mută în faţa unei femei care-şi povestea necazurile şi pe care se mulţumise s-o ajute cu o nimica toată: zece kilograme de lemne, o pâine, o bucată de săpun. Revoltată de meschinăria acestor ajutoare, deseori mersese cu îndrăzneala până a devasta, în timpul nopţii, depozitul de mărfuri, de unde ridicase mari cantităţi de alimente şi le distribuise, în taină, cu ajutorul Caterinei şi al băieţilor, până în ziua când, surprinsă de Sima, două zăvoare enorme îi răpiră orice mijloace de-a recidiva.

- Eşti nebună, dragă! îi spunea el. Aşa cum faci tu, în curând vom ajunge noi înşine la cerşetorie!

„În curând!" Mai întâi, puţin îi păsa de asta, şi apoi, nici nu era adevărat. Ea ştia că, dând de zece ori mai mult decât se dădea săracilor într-o iarnă grea, bărbatu-său ar fi rămas aproape acelaşi om, putred de bogat.

Pe la sfârşitul iernii, adică atunci când mizeria era în toiul ei, Minca se hotărî să câştige prin propria-i muncă ceea ce voia să dea nevoiaşilor şi, astfel, o vedem luând voiniceşte cârma celor trei stabilimente - cârciuma, băcănia, locanda - venind cea dintâi şi plecând cea din urmă. Era tocmai în epoca în care Sima îşi relua alergăturile, afacerile lui în oraş. El o lăsă să facă ce vrea, o observă de aproape şi, descoperindu-i netăgăduitele calităţi de stăpână pricepută, dădu ordin ca toată lumea să i se supună.

Aceasta fu o consternare pentru întregul personal, chiar şi pentru tejghetar. Nici o plată nu se mai făcea decât în mâinile ei; nici o comandă de mărfuri, ori vreo altă iniţiativă, decât sub supravegherea ei.

Şi faţa lucrurilor se schimbă brusc.

Profitând de calmul afacerilor, ea procedă la o primenire generală a localurilor, ba chiar şi la unele schimbări, îmbunătăţiri.

Zugravi şi vopsitori lucrau pe capete. Meşteri zidari spărgeau un perete care despărţea restaurantul de-o cameră-magazie şi făceau din aceasta din urmă o frumoasă „sală de aperitive", pentru o lume mai curăţică. Bucătăria trebui să îmbrace o haină ceva mai orăşenească. În curte, şi comunicând cu birtul, şase mândre chioşcuri se aliniară de-a lungul

unui zid, care fu acoperit cu panouri decorative inspirate de Bachus şi invitând lumea la petrecere.

Nu se mai văzuse niciodată asemenea transformări „la Sima", unde mucegaiul era culoarea permanentă a zidurilor. Vecini, trecători, gură-cască, priveau înlemniţi. Şi până în centrul oraşului se duse vestea că, două femei frumoase, dintre care, una, stăpâna însăşi, luaseră direcţia cârciumei „Sima Caramfil" şi-o umpleau de-o jovialitate încă necunoscută.

Jovialitatea unei crâşmărese, din România de altădată, era în raport direct cu bunul mers al crâşmei şi în raport invers cu interesele conjugale ale soţului. Dar, asta atârna mult de frumuseţea ori urâţenia unei astfel de stăpâne, căci, spune cântecul popular:

Vinu-i bun, ocaua-i mare,
Crâşmăriţa-i slută tare:
Beau flăcăii de-a călare!
Vinu-i rău, ocaua-i mică,
Crâşmăriţa-i frumuşică:
Beau flăcăii de se strică!

Aşa era altădată: simplu şi tare. La Sima, însă, lucrurile stăteau cu totul altfel.

Jovialitatea celor două femei n-avea nici o ţintă. Ea năştea din adânca lor nevoie de-a uita un pustiu, care le strivea. „Flăcăii" puteau să bea ori să nu bea. Sima putea să fie mulţumit ori să nu fie. De astea, lor puţin le păsa. Între ele şi cârciumă nu exista nici un raport. Crâşma era un mijloc care le îngăduia să suporte golul existenţei lor.

În trebuinţa ei firească de-a ajuta pe cei mai slabi decât dânsa şi simţindu-se acum în măsură de-a o face pe scară întinsă, ea luptase toată iarna să-l uite pe Mincu şi să-l câştige pe bărbatu-său la o cauză mistică, la generoasa sa viziune a vieţii. Ea îl vedea pe Sima în locul lui Mândrescu, stăpânul luncii şi idolul ţăranilor, pe care îi restabilea în toate drepturile lor. Cu prăvăliile din Brăila, el ar putea să facă fericirea întregii populaţii nevoiaşe, luând-o ca asociată. Ea nu vedea în toate astea nimic imposibil.

- Mulţumindu-te numai cu a suta parte din câştigurile tale de azi, şi încă ai avea de ce să te socoteşti om bogat, fără să te mai trudeşti opt luni din douăsprezece, aşa cum faci acuma, ca să nu te alegi decât cu o avere care, la urma urmei, nu-ţi foloseşte la nimic. Pe când, dacă m-ai asculta, o lume întreagă te-ar blagoslovi, într-o zi!

Sima era departe de un asemenea gând, ca cerul de pământ, dar, şiret, el se închise într-o tăcere meditativă, care înşelă pe biata femeie şi-i îngădui să călărească şi mai tare pe dulcile ei iluzii.

Ea se crezu victorioasă. Efect imediat: nenorocita se simţi îndrăgostită de bărbatul ei; nu-l mai vedea nici aşa de „pocit", nici prea avar. Acesta nu aprecie peste măsură fericirea pe care atâta o visase, capul lui fiind în întregime la averea-i ameninţată.

Minca îndoi dovezile de dragoste, iubindu-l cu sinceritate, până în ziua când, zăvoarele de siguranţă, aplicate împotriva ei depozitului de mărfuri, îi deschiseră brusc ochii asupra gravei neînţelegeri, a cărei victimă ea era. Abia atunci îşi dădu seama de puţinul loc pe care tinereţea, frumuseţea, patima ei ocupau în inima lui Sima.

„Dragostea lui pentru mine nu trece dincolo de băierile pungii", îşi zise ea. Şi, aruncându-se în braţele Caterinei, strigă:

-Iată ce înseamnă să n-ai *bărbat pe măsură!*

*

În ziua de Întâi Mai se bea, altădată, multe pahare cu pelin. Şi se pretindea că ai sărbătorit bine sosirea primăverii, numai după ce ai trecut de al patruzecilea pahar, dar vitejia asta nu era la îndemâna fiecăruia.

Se găsiră, totuşi, mulţi tineri care, în ajunul acestei zile, să spună mândrei crâşmărese:

- Ţaţă Mincă! Dacă dobor mâine „patruzeci de pahare", fără să ajung sub masă, mă laşi să-ţi sărut mâinile?

Multă viaţă aveau mâinile ei şi mult mai plăceau! Nu că ar fi fost cine ştie ce frumoase, dar atât de elocvente, în tot ce voiau să spună şi chiar atunci când nu spuneau nimic! Prin mâinile-i, mai mult decât prin tot restul persoanei sale, răspândea dânsa în juru-i văpaia generoasei ei tinereţi. Jocul lor îndemânatec, de-o varietate infinită, glăsuia mai cu înţeles decât gura, care, din teamă de-a spune prea mult, reducea expresiile la minimum de pricepere.

Mincăi, copil, îi plăcea să cugete în gura mare, tot ce vedea şi simţea. Dar tată-său, om ursuz, nu scăpa nici un prilej de-a o plesni peste gură cu dosul mâinii lui noduroase. Chiar în zi de Paşti ori de Crăciun, când tot creştinul datoreşte mai multă bunătate aproapelui său, moş Alexe nu ierta cea mai neînsemnată vioiciune de limbaj. Pentru un nimic, fie nevestei ori copiilor, o lovitură cu dosul palmei le umplea gura de sânge. El nu însoţea această violenţă de nici un fel de explicaţie.

Astfel terorizată, Minca luă, din copilărie, obiceiul de a-şi schilodi vorbirea, ridicându-i tot ce putea să aibă mai cald, mai personal, mai pasionant. Dar bogata ei fire nu admise această castrare. Şi, nesecată în mijloacele-i de-a se afirma, ea tăbărî, tumultuoasă, peste braţele şi mâinile copilei, înzestrându-le, înzecit, cu culoarea, fineţea, violenţa chiar, pe care o brutalitate nelegiuită le suprimase din orice manifestaţie verbală. Mincuţa deveni o drăgălaşă semi-mută, pe care toată lumea o înţelegea de minune, îndată ce un cuvânt, o exclamaţie, o expresie a ochilor şi uneori un nimic al feţei erau însoţite de cea mai mică mişcare a braţelor, a mâinilor ori degetelor ei.

Ţaţa Minca avea nenumărate feluri de-a rosti acelaşi sentiment. Ca să le rostească pe toate, cu alte cuvinte, ca să facă să trăiască întreaga ei personalitate, mijloacele sale nu aveau margine, căci ele se reînnoiau în permanenţă, cu ajutorul improvizaţiei. Existau, totuşi, unele cari deveniseră clasice şi care nu reveneau în convorbire decât prin surpriză.

Ca să comande unui interlocutor o tăcere dureroasă pentru amândoi, ea se oprea brusc din vorbă, îşi punea faţa în profil şi ridica cu violenţă mâna, ca şi cum ar fi fost luată de vânt, ca s-o lase pe loc să cadă domol, ca un fulg. Aflându-se în picioare, braţul cădea de-a lungul corpului, drept, greoi. Stând la o masă, mâna-i se depunea pe aceasta şi părea că moare.

O veste bucuroasă, care o privea intim, ea o primea coborând pleoapele, muşcând un zâmbet făţiş şi deschizând larg braţele, pentru ca apoi să-şi înlănţuiască proprii săi umeri, într-o singură strânsoare. Ţinându-se astfel, mult timp degetele ei frământau stofa, cum face o pisică cu ghearele. Uneori mai adăuga o uşoară legănare a bustului.

O uimire pătimaşă o făcea să-şi încline capul spre spate şi să deschidă mari, ochii ei albaştri cu lungi gene castanii, pe când gura-i făcea pe supărata, iar mâinile i se reuneau ca pentru rugăciune, dar dând pumnului o mişcare oscilatoare de piesă mecanică, ce se înşurubează şi se deşurubează.

Într-o discuţie, că ar fi fost aprinsă ori liniştită, jocul primelor ei instrumente de expresie preceda totdeauna cuvântul, îl amplifica tot timpul, ca să-l suprime apoi şi să caracterizeze el singur nuanţele.

Toate acestea erau fireşti, instinctive.

Prietenii şi intimii ţaţei Minca se obişnuiseră, altfel, să nu mai dea atenţie la ce rosteau buzele ei, ci urmăreau din ochi mâinile, pe cari toţi le iubiră cu gingăşie ori cu patimă.

Numai Sima, sărmanul, nu vedea nimic.

Sărbătoarea lui Întâi Mai începu odată cu zorile, cari se revărsată cu o văpaie palidă, ca să se încingă din clipă în clipă şi să expire sub un val de lumină orbitoare.

Când se crăpă de ziuă, Minca şi Caterina plecară de-acasă, amândouă în fuste roşii şi camizoane albe cu largi dantele scrobite. În picioare, pantofi brodaţi. Iar capetele, strânse în tulpane roşii, ca fustele.

Ţinându-se de mână, ca două şcolăriţe, ele se duseră să respire aerul curat al dimineţii pe Bulevardul Carol, lungind plimbarea, până ajunseră deasupra Dunării, pe care o salutară: „La revedere, în sălciile tale, azi după-prânz!"

Apoi, se întoarseră să deschidă prăvălia. Zamfir apăru şi el, somnoros. Ţaţa Minca îl trimise, pe loc, să scoată din beci un litru de pelin „de la no. 6", îl făcu să aprindă mangalul şi-l trimise apoi să aducă de la măcelăria vecină o jumătate kilo de fleici „prima".

- Spune că e pentru mine! îi strigă ea din pragul crâşmei.

Şi braţu-i drept, completând strigătul, descrise în aer un zigzag molatic, care ar fi putut glăsui cam astfel: „Atâta pagubă, dacă măcelarul o să înţeleagă despre ce e vorba şi-o să mă judece aspru"!

Într-adevăr, chiar aşa se întâmplase:

- Nenea Lache - zise Zamfir, venind într-un suflet - a ridicat mâinile la cer şi a răcnit: „Aoleo! Ţaţa Minca a luat-o de-acuma cu întâi Mai? O s-o facă lată"!

- Da, Zamfirică! confirmă ea, melancolică. O s-o facem lată, azi. Vom trece chiar Dunărea, după-prânz, ca să mâncăm miel fript sub sălcii şi să ne răzbunăm de toată asprimea iernii.

Fleicile se frigeau şi umpleau văzduhul cu mirosul lor, capabil să scoale şi pe morţi din groapă. Minca le servi, fierbinţi, pe două funduri de lemn. Cele două femei, mâncând în picioare, ca flăcăii, făcură din ele o înghiţitură, mai ales că erau ajutate de Zamfir şi de Tudorel.

Pe la al şaselea păhărel, pe care întârziau să-l bea, gânditoare, Sima năvăli în cârciumă, grăbit, preocupat de afacerile lui.

- Ascultă, Simică! îi strigă nevasta lui. Te previu: astăzi o s-o facem lată!

- Cine o s-o facă lată? mormăi el, scotocind într-un sertar.

- Nu ştiu nimic... Atâta îţi spun: e Întâi Mai, s-a dus iarna!

- Bine, Mincuţo... Distrează-te... Nu am nimic împotrivă.

Şi dispăru, fără măcar să ciocnească un pahar cu ele. Minca îl urmări cu privirea, murmurând:

- Şi chiar dacă ai avea ceva împotrivă, sărmanul de tine, asta tot n-ar şterge, ce ţi-e scris pe frunte! Ea umplu din nou paharele, ciocni cu Caterina şi zise, întristată: Vivat Întâi Mai, mătuşică! Cu ăsta, suntem la „al şaptelea"!

Caterina o văzu galeşă şi o apostrofă:

- Ia nu-ţi mai strica inima, tocmai azi!

- Sunt departe de-a face o asemenea gogomănie! Dar, oricum, e trist să nu ai bărbat pe măsură!

Pe la zece, crâşma era plină de lumea cea mai cheflie cu putinţă. Băieţii nu mai puteau să-şi taie drum. Carafele, sticlele, ulcelele, paharele, „gustările la furculiţă" călătoreau pe deasupra capetelor, trecând din mână în mână, la ducere şi la întoarcere, între tejghea şi consumatori.

În picioare, la tejghea, ţaţa Minca îşi dăruia viaţa din plin, mai sclipitoare de tinereţe ca niciodată. Către ea se înălţau toate urările. De la ea, fiecare aştepta un cuvinţel, care să fie numai pentru dânsul. Şi ea ştia să aibă pentru fiecare „o vorbuliţă dulce de Întâi Mai".

Toată fiinţa ei era încordată spre această mulţime, aprinsă de-o viaţă nemărginită. Ochii ei, ca două faruri, inspectau toate feţele. Nimic nu-i scăpa. Acolo unde vocea nu mai putea fi auzită, ea se înţelegea prin semne, cari spuneau, totdeauna, mai mult decât vorba. Uneori, ea surprindea într-un colţ, departe, doi mahmuri cari, întorcându-şi buzunarele pe dos, constatau cu amărăciune că nu-şi mai puteau plăti un „ultim litru" şi se mulţumeau să se

îmbrăţişeze, răcnind: „Frate! Frate!" Asta era tot ce mai putea să rostească. Şi , deodată, se pomeneau cu „un litru din partea ţaţei Minca".

Cei ce se vedeau astfel „cinstiţi", se ridicau în vârful picioarelor, o priveau cu ochi de nebun, o chemau disperaţi să-i spună mulţumirea lor şi, la urmă, învinşi de zgomot, muţi de bucurie, dădeau scumpei lor ţaţa Minca o supremă dovadă de iubire, cârpindu-şi fiecare câte-o pereche de palme ţepene. Ea îi mustra de departe, înclinând capul pe un umăr şi încrucişându-şi mâinile pe piept: „Nu-i frumos ce faceţi"!

În „sala de gustări", de curând creată, intimii casei beau în surdină, aşteptând pe Sima. Acesta sosi pe la unsprezece şi rămase prostit în faţa mulţimii, care-i închidea trecerea. Cu un ochi rece, dispreţuitor, Minca îl privi îndelung, cum se lupta cu o ridiculă neputinţă să-şi deschidă drum în masa de corpuri înghesuite. Deodată, prinsă de dezgust, ea ţipă cu o voce care domină zgomotul.

-Faceţi loc bărbatului *meu!* Lăsaţi să treacă bărbatul *meu!*

O linişte bruscă. Toate privirile se îndreptară spre intrare, de unde o cărare îngustă se deschidea printre oameni, se lungea ca o tranşee dinaintea unui pitic înfofolit, care saluta, confuz, în dreapta şi în stânga. Minca se aplecase pe deasupra tejghelei, ca să-şi vadă bărbatul strecurându-se ca un şoarece în fundul unui şanţ.

Atunci, un hohot de râs bărbătesc izbucni. Apoi, zece. Apoi, toată crâşma o porni pe râs. Minca părăsi tejgheaua şi se duse la sindrofie, lângă bărbatu-său.

Se aflau acolo vreo duzină de prieteni, toţi foarte avansaţi în cele „patruzeci de pahare" reglementare şi devorând felii de uger de vacă şi „fudulii" de berbec. Printre ei, Mincu, pe care iubita lui îl invitase la această sărbătoare. Sima nu-l cunoştea, nici ceilalţi.

Foştii amanţi se revedeau pentru întâia oară, după noaptea agitată de la Japşa Roşie. Ei îşi strânseră mâinile, vădit mişcaţi, apoi Mincu luă loc între soţul ei şi Caterina, al cărui prieten, un pescar, era şi el prezent.

Mincu slăbise. Faţa lui purta urmele unei suferinţi, care era departe de-a lua sfârşit. Aceasta îndulcea uniformitatea banală a trăsăturilor lui, înnobilându-i-le. Aerul lui stângaci, în mijlocul acestor orăşeni, stinghereala provocată de hainele-i băţoase pe cari nu le îmbrăca decât la Paşti şi la Crăciun, turburarea ce-o manifesta, de îndată ce cineva îi vorbea, făceau din el un băiat cuminte, delicat, tăcut, cum Minca nu-l văzuse niciodată. Ea se simţi pătrunsă în inimă, nu mai putu sta la locul ei şi veni să se aşeze lângă el. Mincu roti nişte ochi înspăimântaţi, cari o aţâţară şi mai tare. Ea uită tot, îl înlănţui de gât şi-l sărută pe obraz.

Sima nu văzu nimic. El se aprinsese într-o discuţie cu un prieten. Ceilalţi meseni nu fură decât pe jumătate miraţi. Caterina îşi încurajă prietena, învăluind-o într-o ocheadă exaltată. La rându-i, îşi sărută pescarul, un vlăjgan ale cărui năzdrăvănii şi snoave pescăreşti făceau să râdă toată lumea.

Mincu era furios. În ciuda lui, el nu ştia să facă altceva decât să-şi chinuiască vârfurile mustăţilor, pe când sângele ii năvălea sub piele. Voi să plece. Minca îl reţinu de pulpana hainei, tot ciupindu-l, fără nici o teamă. Comedia asta amuză pe toţi chefliii, căci nu era unul care să nu simpatizeze cu soarta Mincăi.

Se mâncă şi se bău ţeapăn. Urcioarele cu pelin şi fleicile erau zvântate, de îndată ce soseau pe masă. Altele le luau locul.

Pe la prânz, toţi erau beţi, dar Sima mai mult decât toţi. Îţi era milă să-l vezi. Şi nimeni n-a ştiut vreodată, dacă fu din milă ori din altă pricină, că Minca, ducându-se într-un colţ al camerei, chemă pe bărbatu-său să vie la dânsa. El se supuse. Fiecare crezu să avea să asiste la o paradă de dragoste conjugală, îmbrăţişări, dezmierdări glumeţe.

Deloc! Ea aruncă un braţ pe după gâtul soţului ei şi îl strânse lipit de dânsa -când se putea vedea că, bietul om, de-abia îi ajungea cu capul la umăr. În acelaşi timp, strigă, sugrumată:

- Ia uitaţi-vă, prieteni: *ăsta* e bărbatul *meu!*

Şi pe când adăuga, „tata mi l-a dat", ea îi puse o piedică, aruncându-l cu faţa la pământ, ca pe-o scândură. Apoi, se aruncă asupra lui şi-i pălmui dindărătul, repetând:

- *Ăsta* e bărbatul meu! *Ăsta* e bărbatul *meu!*

Toată lumea fugi înspăimântată.

După câteva minute, Minca şi Caterina, însoţite de Zamfir şi de Tudorel ieşeau pe poarta din curte. Femeile purtau pe umeri nişte scurteici verzi.

Grupul luă drumul spre port, într-un pas grăbit.

La vadul pescăriilor, totul era pregătit pentru o veselă plimbare printre sălciile Dunării. O lotcă, subţire ca o suveică, aparţinând prietenului Caterinei, era plină cu mezeluri, vin şi rachiu. Mincu nu venise încă, şi Minca începea să se neliniştească. Dar el nu întârzie să sosească voios. Lotca o luă la vale, cuviincioasă. Femeile se cocoliseră una într-alta, acoperite cu o velinţă, nu atât fiindcă era cam răcoare, ci mai mult ca să nu le vadă lumea de pe mal. Băieţii se jucau cu mâinile în apă.

Lotca asta nu era singura care trecea Dunărea. O mulţime de alte bărci brăzdau întinderea lucioasă a fluviului, unele având cu ele chiar şi lăutari. Cele mai multe păreau să n-aibă nici o ţintă, se lăsau duse în voia curentului, fericite de blânda căldură a soarelui şi, parcă, temându-se de-a se înfunda într-un desiş, care de-abia ieşise din iarnă.

Apele fiind mari, Dunărea îşi dublase lărgimea, ceea ce îngăduia multor bărci să se sustragă curentului şi să hoinărească de-a lungul pletoaselor sălcii împodobite cu muguri pufoşi, pe cari razele piezişe ale soarelui îi transformau în ciorchini de chihlimbar. Astfel, grupuri de bărci, câte trei şi patru, se învârteau în loc, prăjindu-se la soare, iar veselii lor ocupanţi beau în sunetele viorii şi ale ţambalului. Uneori, cântece duioase de femei îndrăgostite răsunau limpede pe luciul scânteietor al apei. Se auzeau schimburi de urări, râsete, ocări glumeţe şi strigăte de spaimă.

Lotca noastră le ascultă mult timp, tăcută, apoi îşi îndreptă prora spre malul celălalt şi dispăru ca un ţipar. Înainte ca braţul Corotişcei s-o înghită, femeile ridicară capetele şi contemplară în zarea argintie pădurea de catarge şi oraşul cocoţat în soare.

Mincu cânta de mare jale. Minca îl învălui cu o privire galeşă şi cugetă: „De ce te-am sacrificat?"

La Corotişca, Matei, prietenul Caterinei, avea coliba lui de pescar.

Era un om care iubea singurătatea, greaua lui meserie şi independenţa. Ţinea, mai mult ca la orice, la mica lui gospodărie de om burlac, încredinţat că rareori o femeie îţi dă un cămin. Nici nu prea umbla după femei, deşi îi plăceau şi era făcut pentru dragoste.

Dacă-i plăcuse, pe loc, Caterina şi ea îl îndrăgise la fel, asta se datora mai mult potrivirii lor de caracter, amândoi iubind acelaşi fel de viaţă. Ei nu se vedeau decât arareori, dar asta era cu atât mai conform gustului lor comun de totală libenate.

De îndată ce sosiră, pescarul încinse un foc îndrăcit, spânzură deasupra ceaunul de mămăligă, apoi spintecă un crap de zece kilograme şi-l înfipse în proţap. Într-un alt ceaun, el pregăti un borş de cegă, pescăresc. Mincu îi dădea ajutor. Matei ordonase femeilor să nu se amestece, „unde nu le fierbe oala", căci s-ar corci mâncarea.

Ele fură mulţumite. Această gospodărie de burlac, pe care Caterina o vedea pentru întâia oară, nu redeştepta nici un fel de amintire în sufletul tinerei cusutorese, pe când Mincăi, ea îi împrospăta zilele trăite la Japşa Roşie. Aceeaşi fire neîndurată, care obliga pe om să fie mereu cu ochii în patru. Aproape aceeaşi viaţă grea. Şi totul era simplu, sănătos.

Patru pescari, tovarăşii lui Matei, roboteau pe lângă colibă. Obiecte casnice şi instrumente de pescuit erau răspândite peste tot, spânzurate prin sălcii, vârâte în scorburi ori protejate dedesubtul vreunei lotci vechi, răsturnate. Se putea vedea chiar şi rufărie întinsă la uscat şi a cărei înfăţişare n-avea nimic seducător.

Acest post de pescari, pierdut în pădurea de sălcii, ţinu celor două femei un limbaj viril, care le vărsă multă linişte în suflet. E drept că sălbăticia locului, asprimea vieţii de pescar, le cam înfiora, dar ele îşi dădeau cu atât mai mult seama, cât de nepotrivită firii lor era existenţa pe care o aveau la Sima, unde nu recoltau decât o nervozitate permanentă, un profund dezgust de viaţă.

Minca, mai ales, văzu limpede prăpastia care o despărţea de Sima şi de întreprinderile lui. Ea nu se simţea făcută nici pentru un om aşa de puţin bărbat, nici pentru a colabora la nişte afaceri, al căror scop -îmbogăţirea pentru îmbogăţire - i se părea smintit.

Aci, tot lucrul îşi avea valoarea lui, de la colibă, până la acea lingură de lemn, ştirbă, pe care Matei, în lipsa uneia mai bune, şi-o rezervase. Nimic nu era de prisos. Şi , desigur, dacă ai fi percheziţionat aceşti cinci pescari, n-ai fi găsit la ei atât cât le-ar trebui ca să trăiască o lună, fără să muncească. Erau ei, din cauza asta, mai puţin demni de stimă şi mai puţin fericiţi decât Sima, care poseda o ladă de fier plină cu aur?

Dar, vai, Minca ştia că, afară de Caterina, nimeni nu gândea ca ea.

Acel mare ospăţ, servit la patru ceasuri după-amiază, fu un adevărat prânz pescăresc. Tovarăşii lui Matei luară şi ei parte. Împreună cu băieţii, erau zece guri. Cu toţii aşezaţi turceşte pe o ţoală întinsă la pământ, bucatele fură savurate, timp de două ceasuri şi nu lăsară alte rămăşiţe, decât doar ca să satisfacă pofta celor doi câini ciobăneşti, cari priveau la meseni cu atâta cuminţenie. Delicatesele şi băuturile aduse din oraş se topiră şi ele în mijlocul unei veselii cumpătate.

La sfârşit, Zamfir şi Tudorel o şterseră în pădure. Cei patru pescari se întoarseră la treburile lor. Minca şi Caterina urmau să fie, în puţin timp, reconduse acasă.

În aşteptarea momentului despărţirii, cele două perechi petrecură o jumătate de ceas într-un luminiş de sălcii, tolăniţi pe iarbă. Femeile se culcaseră cu capul pe genunchii amanţilor lor, iar aceştia le „căutau în cap".

Şi cine ştie dacă felul acesta de dezmierdare, pur oriental, nu e într-adevăr o căutare *în cap!* Mai ales, în capul femeii, care ştie atâtea să ascundă! Se prea poate ca, la origină, amanţii să fi început prin a-şi căuta p*e cap,* adică în păr, fel de fel de gângănii. Dar, cu timpul, serviciul acesta, pe care ei şi-l făceau reciproc, a trebuit să dea, prin surpriză, cu totul alte rezultate.

Căci, tot întorcând un căpşor pe o parte şi pe alta, tot privindu-l în ochi şi comunicându-i căldura pulpelor şi fiorul degetelor tale, multe limbi au trebuit să se dezlege, sau, în orice caz, multe taine au putut fi pătrunse, datorită numai acestui simţ al pipăitului, care, poate, e cel dintâi cu care larva umană a luat formă de fiinţă.

Oricum, poporul, care de obicei simte just, nu ne spune mare lucru asupra acestei dezmierdări, care cântă:

Pe genunchi îi stă culcată
Că-i de el amorezată.
…………………………………
Şi Gheorghiţă-i cată-n cap.
Lasă-i cate, nu-i păcat.
Că-i de ea amorezat.

VII. ÎNECUL

Un bătrân pescuitor de raci, cu privirea blândă şi mustaţa groasă, ducându-se la treaba lui, trecea în fiecare dimineaţă pe „la Sima". Era cel dintâi muşteriu al crâşmei, acela care pătrundea odată cu aerul rece al zorilor, la deschidere.

Îl iubeau toţi, nu numai fiindcă era „bun la saftea", ci şi pentru firea lui liniştită. Cu sacul în spate, cu toiagul în mână, el trecea pragul, dând o părintească „bună-dimineaţa", care mergea drept în inima băiatului de prăvălie, ai cărui ochi erau încă plini de somn, şi sufletul greu de necazuri. El nu făcea decât să dea de duşcă, ţuiculiţa-i obişnuită, şi pleca:

- Sănătate bună, fiule!

Adesea, la sosirea pescuitorului de raci, Sima şi Minca se aflau în dugheană. Aşa se întâmplă şi în dimineaţa aceea de iulie. Ei şedeau, posomorâţi, fiecare pe scaunul lui, când bătrânul intră, salută, îşi bău rachiul şi zise, plecând:

- Creşte Dunărea!

Oricât de neînsemnată ar fi fost vestea asta, ea îi făcu pe cei doi soţi să tresară pe scaunele lor. Sima se ridică şi o tuli, ca înţepat de-o viespe, fără să spună un cuvânt nevestii-si. Aceasta, cu fruntea încruntată, cu privirea răutăcioasă, luă un creion şi se puse să întocmească o listă de mărfuri ce trebuiau comandate numaidecât.

De la acel Întâi Mai revelator, soţii Caramfil erau, din motive deosebite, bolnavi la suflet. Pe zi ce trecea, ca şi Dunărea, inimile lor se umflau sub asaltul valurilor de patimi contrariate. El ştia că femeia lui, numai datorită vreunei minuni se mai afla sub acelaşi acoperiş cu dânsul, şi gândul de-a o pierde îi devenea zilnic mai penibil decât moartea. Iar dânsa, călcând în picioare toate stavilele convenţionale, da frâu liber dragostei ei pentru Mincu şi pentru traiul lui sănătos.

Cât despre Mincu, acolo la Japşa Roşie, nici el n-o ducea mai bine. Şi, în zilele acelea de iulie, privind cum creşte Siretul, i se părea că propria lui inimă se umflă. Dar el mergea departe de tot: ‚Am să-l omor pe Sima!"

Aşa cum pescuitorul de raci o făcea pe malul Dunării, în grija-i de-a nu-şi vedea primejduită pâinea zilnică, Mincu înfigea în fiecare seară un băţ în nisipul Siretului ca să însemne creşterea apelor. În dimineaţa următoare, el alerga într-un suflet să constate că în timpul nopţii băţul fusese cu mult depăşit de apă. Şi el vedea în năvala Siretului o confirmare a năvălitoarei sale patimi pentru Minca.

Alde Caramfili n-aveau cum să înfigă şi ei băţul, ca să însemne creşterea apei, dar pescuitorul se însărcina să li-l înfigă el în inimă, anunţându-le, calm, în fiecare dimineaţă.

- Creşte Dunărea, creşte!

Şi iată-i lacomi de această veste. Acum, ei nu lipseau o singură dimineaţă de-a fi prezenţi la sosirea bătrânului. Iar când acesta, temându-se să nu-i plictisească, voia uneori să plece fără să le mai vorbească de starea fluviului, cei doi soţi se repezeau după el, într-un glas:

- Dar Dunărea, moşule ?

Moşul întorcea capul, liniştit.

- Creşte mereu!... Dacă mai merge cu iuţeala asta, o să avem înecul, pe curând.

El veni, pe pământ, ca şi în sufletele chinuite.

Era pe la începutul lui august. De două zile, consfătuiri tainice şi repetate aveau loc între Minca şi Caterina. Sima le simţi. Îşi abandonă toate treburile şi le urmări de aproape, cu multă prudenţă. Aşa că femeile se crezură tare şirete, când, într-o zi, anunţară lui Sima, ca un

fapt fără nici o însemnătate, dorinţa lor de-a nu mai locui la un loc: Caterina urma să se mute. Sima nu manifestă nici o surpriză, veni cu două căruţe şi mută pe Caterina în oraş. Dar cusutoreasa nu era singura care pleca. Minca se pregătea şi dânsa. Bineînţeles, ea n-avea nici un fel de bagaj de încărcat în căruţe, ci doar o boccea, pe care o pregătise într-o seară, în mare taină.

Totuşi, Sima o văzuse. Şi pe loc, se închise în camera lui, zăvorându-se. O zi şi o noapte, fu ca înghiţit de viu.

Faptul acesta neprevăzut, produse Mincăi o mare nedumerire. Se duse tiptil de-şi lipi urechea la uşa lui şi auzi un foşnet de hârtii răvăşite. Ce făcea el acolo? Ori avea de gând să se omoare? Presupunerea asta nu-i produse nici o milă, ci numai o curiozitate, dar care fu destul de tare, ca s-o facă să-şi amâne pe a doua zi fuga, hotărâtă pentru ziua aceea.

A doua zi. Sima tot nu reapăru, şi Minca fu foarte contrariată. Ea ceru informaţii tejghetarului, care-i răspunse cu răceală că „Domnul Caramfil a dat ordin să nu-l deranjeze nimeni". Ea se reîntoarse să spioneze la uşa lui Sima.

Scria. Şi scrise toată ziua aceea şi o parte din noapte, punându-şi ordine în afaceri şi luând dispoziţii testamentare, căci, într-adevăr, era hotărât să se omoare. Dar, rămas *Sima* până şi în moarte, el voia să tragă dintr-însa tot folosul cu putinţă, făgăduindu-şi să nu se arunce în abisul ei, decât atunci când toate mijloacele de-a recâştiga inima Mincăi vor fi fost epuizate. El pregătea acum aceste mijloace, printre cari, o libertate totală nevestii lui.

Ciudăţenie a destinului omenesc: cele patruzeci şi opt de ore, pe care Sima le petrecu în odaia lui, gândindu-se la o moarte *probabilă,* îl scăpară de la moartea *sigură* pe care Mincu i-o pregătea, pândind ziua şi noaptea pe bulevard ieşirea rivalului său, ca să-l doboare cu un foc de puşcă, tras de la doi paşi.

Personalul magazinului remarcase silueta unui om suspect, care, îmbrăcat cu o ghebă lungă până la glezne, da târcoale prin preajma cârciumei, dar cunoscând consemnul lui Sima, nimeni nu îndrăznea să se ducă să-l previe.

A doua zi, în zori, când „moarte de om" avea să se întâmple, Minca trezi pe Zamfir, îl încarcă cu bocceaua şi-i spuse să ia drumul casei părinteşti, dar s-o aştepte sus pe deal, la intrarea în sat. Apoi, îmbrăcată ca de obicei, coborî în cârciumă. Sima o ajunse imediat din urmă. Ea nu fu deloc mirată: „Nu-i nebun să se omoare"! gândi dânsa.

Şi iată pescuitorul de raci.

- De ieri a început înecul! făcu el. Dunărea a acoperit tot, ba chiar s-a urcat mai sus decât Siretul. Aşa c-o să fim prinşi din toate părţile, căci, fără îndoială, Siretul o să rupă de astă dată bietele-i diguri de pământ şi-o să umple toată lunca. Bătrânul adăogă, plecând: Vai de cei de pe „Vărsătură"!

Minca se sculă. Sima o privi pieziş, o văzu îmbrăcată ca în toate zilele, şi nu bănui nimic, el, care avea nasul aşa de fin. Ea se duse să se sprijine de pervazul uşii, unde stătu un moment, privind bulevardul; apoi, făcu un singur pas în stradă, cu mâinile la spate; mai făcu încă unul, doi, trei, îşi dădu aerul unei plimbări matinale de-a lungul proprietăţii sale, o depăşi puţin şi, după o aruncătură de ochi înapoi, dispăru, pentru totdeauna, din casa lui Sima Caramfil.

La bariera principală a gării Brăilei, exista odată o moară de vânt. Acolo, Minca ajunse din urmă pe Zamfir, care nu mai ştia ce să răspundă la ploaia de întrebări arzătoare pe care i le punea Mincu. Acesta surprinse pe băiat, când ieşea pe ascuns din curtea lui Sima, îl urmărise şi aflase de la el că Minca avea să-l ajungă din urmă. Ei făcuseră drumul împreună.

Iată cărei împrejurări se datoră că Sima scăpă de la o moarte sigură, Mincu de la o ocnă, tot atât de sigură, iar Minca, de-a se vedea dintr-o dată în situaţia neprevăzută a unei văduve putred de bogate.

Tânăra femeie fu mirată de echipamentul iubitului ei: o ghebă, pe asemenea călduri! Îl măsură din cap până-n picioare şi-şi manifestă surprinderea.

- Am fost de gardă, nopţile astea, făcu el, confuz.

- Nu-i adevărat! Ce ascunzi în ghebă?

Şi ea îl cuprinse în braţe, simţi puşca de-a lungul coapsei şi îşi stăpâni emoţia, din cauza lui Zamfir. Îşi continuată drumul împreună.

De la moara de vânt, până la cantonul de deasupra luncii, distanţa e de patru kilometri. O făcură, fără să schimbe un cuvânt. În faţa cantonului, însă, o crâşmuliţă cojănească pofteşte pe trecători la un mic popas. Ei intrară şi, numaidecât, Minca se simţi pătrunsă de-o bucurie copilărească. După ce trimese pe băiat să se joace puţin pe-afară, ea se aşeză cu Mincu la o masă şi şopti:

- O cârciumioară ca asta, nu mai frumoasă, aş vrea să am, *cu tine,* în luncă. Şi vom avea-o! Mă bizui pe economiile mele.

- Aşadar, tu l-ai părăsit pe Sima pentru totdeauna?

- ... Şi pentru tine!

- Asta n-o să meargă aşa de uşor, cum crezi tu!

- Moartă, numai, ar putea să mă mai aducă înapoi! gemu ea, aruncând braţele pe masă, ca două scânduri de coşciug.

El plecă fruntea, fericit şi nenorocit, apoi:

- Unde te duci, acuma?

- La tine, la Japşa Roşie.

- Glumeşti! E drept că de două zile şi două nopţi nu mai ştiu pe ce lume sunt, dar, tare mi-e teamă că, de data asta, n-o să mai fie nevoie să ne ducem, noi, la Japşa Roşie, căci o să vie ea la noi, aci, la canton.

-Ah! Înecul! exclamă ea. Ai dreptate. Să ne grăbim!

Îl chemară pe Zamfir, îmbucară ceva şi ieşiră, dar nu avură de făcut decât o sută de paşi, ca să se încredinţeze că soseau prea târziu: de pe marginea platoului, ochiul cuprindea o imensitate lucioasă, un potop care acoperise aproape toată lunca şi se întindea de la Dunăre la Cotulung şi de la Vădeni în preajma Baldovineştilor.

Japşa Roşie, Lacu Neamţului, Hăul, Zacna, Iezereanul, Groapa Ciobanului erau sub apă. În locul unui ţinut plin de vii, păşuni şi porumbişte, nu se mai vedea decât cer şi apă. Singuri, Pietroiul, Baldovineştii şi Satul Nemţesc se mai menţineau, dar înecul îi înconjura şi pe ei, din trei părţi. Nu mai era decât o ieşire: drumul Brăilei.

Mincu, Minca şi Zamfir rămaseră mult timp înmărmuriţi, neputând rosti un cuvânt. Apoi, cel dintâi, zise:

- Hai să încercăm să scăpăm măcar pe părinţii tăi şi, dacă se poate, să ajutăm celor din sat. Pentru tata nu mai pot nimic. Care o fi soarta lui? S-a înecat? Ori s-a urcat pe acoperiş? Ori a reuşit să-şi înjghebeze o plută?

Coborâtă vadul, în goană.

Întâiele gospodării pe care le întâlniră în cale le dovediră starea disperată a regiunii; pornea lumea în bejenie. Un cârd de copii mâna spre muchea Brăilei cirezi de vaci şi viţei, turme de oi. Iar prin curţi, cu boarfele încărcate în căruţe şi care, oamenii n-aşteptau decât semnalul plecării, în mijlocul unor vaiete, ţipete şi sudălmi, care făceau să ţi se zbârlească părul.

Acest semnal fu dat, sub ochii eroilor noştri, de un călăreţ care venea în galop, pocnind dintr-un mare gârbaci. Trăsnetele lui asurzitoare, ca şi vocea-i metalică, făceau să alerge toată lumea afară, în uliţă. Călăreţul, cu faţa aprinsă, cu ochii ieşiţi din orbite, nu se oprea. El îşi continua drumul, pocnind din bici şi strigând:

- Fugiţi, oameni buni! Siretul a rupt digurile de la Vameşu şi de la Cotulung. Astă-seară apa va ajunge la muche.

El străbătu tot satul, repetând peste tot sinistra lui veste, apoi, descălicând în faţa unei mulţimi de ţărani, îşi şterse fruntea de sudoare şi adăugă, şugubăţ:

- Şi de data asta, tot afurisita de Bistriţa a scos din sărite pe domnul nostru Siretul! Ah, femeile! Cică să te mai încrezi în ele!

Şi, încălecând din nou, se avântă ca o săgeată spre Pietroiu.

Veniţi pe Dunăre până în „Vărsătură", pontonierii genişti alergară, cam de pe la amiază, în ajutorul averii boierului Mândrescu, în întregime sub apă, pe când, în sat, echipe de soldaţi descărcau dintr-un tren material de salvare: lemnărie pentru construirea plutelor, saci pentru încărcarea cerealelor şi chiar bărci.

O adevărată armată de găligani, soldaţi şi civili, în cămaşă şi izmene, forfotea în mijlocul unei zăpăceli, care înnebunea pe bietele femei bătrâne. Orice gospodărie care n-avea cal şi căruţă ori car cu boi, îşi construia o plută. Altele, care nu erau lipsite de un vehicul, dar ale căror inutile boarfe depăşeau capacitatea mai multor căruţe, îşi construiau şi ele. Şi vedeai aruncându-se pe aceste plute, claie peste grămadă, tot ce cădea sub mâna unor oameni cuprinşi de panică: frânturi de unelte agricole, obiecte de bucătărie sfărâmate, bucăţi de roate, maldăre de stuf, uşile şi ferestrele locuinţei, lemne, nutreţ, saci cu mălai şi alte cereale. Iar pe deasupra grămezii se arunca cuşca cu găini, ba mai cocoţau purcelul, căţelul, pisica.

De multe ori, nu mai rămânea loc pentru lucrurile bune ale casei şi atunci începea cearta între om, femeie şi fată, fiecare aruncând jos lucrurile celuilalt şi instalându-le pe ale sale. Soldaţii, mai ales, se hârjoneau cu babele.

- Ce vrei să faci, mătuşico, cu războiul ăsta putred?

- Lasă-l acolo, că-l am de cincizeci de ani, de la bietul bărbatu-meu! Mi l-a făcut cu mâinile lui!

- Dar scândurile astea măcinate?

- Lasă-le şi pe ele! Poate o să avem nevoie la făcutul colibelor.

- Dar fierăria asta?

- O s-o vindem „jidanului", care cumpără fier vechi.

Şi aşa se făcea că, la sosirea potopului, cele mai multe plute nu mai pluteau, ori se răsturnau.

Uneori, treceau sergenţi în inspecţie. Văzând ţinuta puţin reglementară a soldaţilor, ţipau la ei:

- Ce mă? În izmene?

- Să trăiţi, domnule sergent! Zăduf mare!

- Repede, pantalonii! Nu vezi că se uită fetele?

- Dacă-s pofticioase, domnule sergent!

Minca, însoţită de Mincu, încercă să vină în ajutorul părinţilor ei, dar moş Alexe îi izgoni pe amândoi.

- Afară, haimanalelor! Puşcăria vă aşteaptă!

Ei căutară, atunci, să fie folositori altora, bătrânilor, mai ales, şi celor bolnavi. Din gură în gură, copiii umplură satul de strigăte:

- Ţaţa Minca e aici! şi nenica Mincu e cu ea!

Erau chemaţi în zece case deodată. Ei îşi făcură peste tot datoria, cu voie bună, iuţeală şi sânge rece.

Pe la trei după-amiază, ciocănelile constructorilor de plute se domoliră. Munca era pe sfârşite. Siretul n-avea decât să-şi facă mendrele. Atunci, tinerimea bărbătească, soldaţi şi civili, tăbărî pe cârciumile satului. Fluierele apărură. Vinul curse. Fluiere şi vin încălziră capetele. Jocuri nebune se încinseră dinaintea dughenelor, când, flăcăi în cămaşă şi izmene, ba unii chiar goi până la buric, făceau să duduie pământul cu bătute, sârbe şi hori.

Sfioase, ruşinoase, dar nemaiputând să reziste poftei de-a juca şi ele, fetele s-apropiau încet. Soldaţii le îmbiau:

- Haideţi! Dacă aţi venit până aci, nu mai aveţi încotro! Ţaţa Minca le înşfăcă de talie şi le repezea, una după alta, în braţele jucătorilor.

- Ba da! Ba da! Acuma e potopul!

*

Soarele nu apusese încă, şi apa era în sat. Limbile ei, care şerpuiau din toate părţile, o luau cu mult înainte, umplând şanţurile, puţurile şi năvălind prin case, al căror sol e totdeauna mai jos decât curtea.

Marinari vâslaşi, plecaţi de dimineaţă în ajutorul cătunelor înecate din ajun, se întorceau acum, fiecare barcă remorcând un şirag de plute, ca vai de ele, pe care vedeai multă lume şi puţine lucruri, la sosirea lor, Mincu şi Minca alergară, dar bătrânul Andrei Ortopan nu se afla printre cei salvaţi, iar marinarii declarară că nu se mai vedea nici urmă de gospodărie la Japşa Roşie. Chiar şi minunatul parapet de sălcii fusese luat de Siret.

Această neîndurată veste avu darul să îndârjească pe Mincu. El nu voi să creadă că unchiaşul s-a înecat.

- Nu-i cu putinţă! Tata e un om prea încercat în toate, ca să se lase surprins aşa de prosteşte. Nu. El trebuie să rătăcească pe undeva, cu pluta lui.

Şi, fără să-şi facă prea mult sânge rău, el plecă spre muche, ca să aleagă un loc bun de construit colibele lor, înainte de a se înnopta. Minca trebuia să-l urmeze ceva mai târziu. Ea aştepta o căruţă ce-avea să încarce lucrurile ei personale, şi pe care tată-său i le zvârlise în uliţă: plapumă, perne, îmbrăcăminte, rufărie. Era zestrea pe care Sima o dispreţuise.

Pe la şase seara, apa ajunsese la poalele muchii, pe când în sat se înălţase până la clanţa uşii.

Orice urmă de viaţă amuţise în luncă. O mare parte dintre inundaţi se refugiaseră în oraş, pe la neamuri. Alţii, cei mai numeroşi, neavând rubedenii care să-i găzduiască la Brăila, ori din spirit de independenţă, tăbărâseră peste câmpia ţelinoasă de la marginea platoului. Dincolo de această câmpie şi până aproape de Brăila, se întindeau nesfârşite semănături de porumb, înalte cât omul.

Ca nişte nori de lăcuste se năpustiră inundaţii peste această frumoasă porumbişte. Ea se oferea ca singura hrană improvizată, în acea seară de oboseală generală. Copiii, totdeauna gata să născocească ceva, fură cei dintâi care dădură peste chilipir şi îl luară cu asalt. Sute de ştiuleţi de porumb căzură pradă lăcomiei lor. Băieţii îşi umpleau sânii; fetele, şorţurile. Fiecare lua cantitatea necesară gurilor care aşteptau, flămânde, la coliba proaspăt înjghebată.

La căderea nopţii, plăcutul miros de porumb copt cuprindea întreaga regiune. În faţa fiecărei colibe, focuri plăpânde licăreau în întuneric, luminând chipuri necăjite, lucruri trântite de-a valma şi vite cu ochi sperioşi. Dar, flăcăii şi fetele profitau de dezorganizarea momentană a vieţii, ca să-şi îngăduie un pic de libertate, ce le era cu atât mai scumpă, cu cât o ştiau amarnic de precupeţită. Perechi de îndrăgostiţi, uitând oboseală şi necazuri, o luau razna, fără să mai ceară voie nimănui. Drumurile erau pline. Porumbiştea ascundea pe cei mai mulţi.

Strigăte de mame furioase răsunau în liniştea nopţii...

-Mari-i-iţo-o! Dracu te ia! Mugetul vacilor, simţindu-se înstrăinate, lătratul câinilor, nebuni de bucurie, acopereau vocea care răsuna în deşert.

Minca şi Mincu stăteau înghemuiţi unul într-altul la uşa colibei şi ronţăiau porumb copt, pândind cu o răutăcioasă plăcere strigătele disperate ale mamelor, care îşi chemau fetele. După fiecare: *Lenu-u-ţo-o! Unde eşti?",* ei se priveau în ochi şi răspundeau pe şoptite:

- E înecul, ma-a-mă!

Această primă noapte pe muche rămase neştearsă în minţile celor care au trăit-o.

Luna plină, înălţându-şi imensul ei disc deasupra orizontului, aruncă o cascadă de argint viu peste lunca transformată într-o mare. Imediat, „boul bălţii" puse stăpânire pe spaţiu, dominându-l cu gravu-i concert simfonic care răsună în suflet, în acelaşi timp, ca o imprecaţie şi ca o făgăduială de viaţă nouă: *„Bu-u-u! Bu-u-uf.*

Este în acest *bu* o gamă de sentimente, care leagă umanul de neuman, mai ales când auzi un strigăt izolat. În aceeaşi durată de o secundă, el conţine un început care te recheamă la

ceea ce ai mai profund în tine; o mijlocie care-ţi imobilizează gândirea şi o finală care te precipită în necunoscut. Toate acestea le simţi, în unul şi acelaşi timp, care începe cu o izbitură, singura care e reală. Restul e făcut dintr-o dâră de vibraţii, care îţi dislocă sufletul. Când totul e sfârşit şi revii la banala realitate, îţi vine cam greu să te regăseşti.

Ziua, strigătele „boului bălţii" sunt foarte rare, dar e cu atât mai bine, dacă vrei să retrăieşti şi să verifici această scurtă trecere de la real la nereal şi înapoi. Aceasta nu e cu putinţă decât cu o condiţie: să te uiţi cu totul, să nu mai ai nici un control asupra ta, în minuta dintre două strigăte ale straniei gângănii. Ţinându-te în aşteptare, ori izbit de mai multe strigăte deodată, efectul se micşorează, până a nu mai avea nici un sens. Atunci, concertul miilor de strigăte e preferabil.

El n-are loc decât în nopţile frumoase şi provoacă tot felul de sentimente. Nu mai auzi un lung *bu* în formă de cometă, ci un val de melodii lipsite de măsură şi variate la infinit, căci, noaptea, acest concert e făcut din toate vocile, mergând de la cele mai tinere până la cele mai bătrâne, pe când ziua, singure acestea din urmă se aud, şi neregulat.

Starea sufletească în care te aruncă acest tumult armonios, este un leagăn ce oscilează foarte încet între spaimă şi bucurie, cu o mare mijlocie tranzitorie, făcută dintr-o mulţime de sentimente neprecise. Ritmul şi fazele concertului nu joacă nici un rol în determinarea sentimentelor. Ansamblul lui e acela care creează starea sufletească şi o variază.

Faze şi ritm, sunt de-o construcţie capricioasă, care nu se poate egala decât cu propria ei frumuseţe. Strigătele se unesc uneori în mugetul aceleiaşi note şi lungi măsuri, ca să continue apoi în cascade şi să sfârşească cu un fel de duruit de tambur. Există, atunci, o regularitate care surprinde. Ea e de scurtă durată şi poate să nu se repete toată noaptea. Alteori, deşi tot atât de general, mugetul este amestecat de tăceri neaşteptate, a căror lungime nu e niciodată aceeaşi.

Dar se întâmplă ca răgetul general într-o singură notă, să se unească cu celălalt, compus din note variate. Este faza cea mai frumoasă a concertului. În ritmul a două baroase ce cad succesiv pe nicovală, concertiştii schimbă instrumentele, ca să-şi răspundă lor înşile. Unitatea simfoniei este atunci înţeleasă între notele mijlocii ale oboiului şi cele mai grave ale fagotului. Şi chiar de la prima replică, muzicanţii se supără. Dialogul se face pe nişte tonuri cari sunt o înlănţuire de grohăieli. Cad şi învinşi - voci cărora li se impune tăcerea.

La sfârşit, totul degenerează într-o orăcăială universală, care se aseamănă cu suprafaţa unei mări huloase, având piscuri şi abisuri, şi care constituie faza cea mai lungă a concertului. Ea este tot aşa de variată, dar nu atât de frumoasă ca celelalte trei, pe care un singur avânt le domină.

Sosirea zorilor sfarmă, brusc, toate instrumentele. Inima noastră se opreşte şi ea.

„Boul bălţii" este un mare gândac vioi, zburdalnic, cu forma ovală şi de mărimea unei nuci mijlocii. El n-are antene.

Nu-l cunoşti bine decât în timpul inundaţiilor, când soseşte în mase compacte şi trăieşte intens.

Dimineaţa care urmă acestei nopţi găsi pe toţi inundaţii înşiraţi pe marginea platoului. În luncă, apa era înaltă de doi metri. Nu se mai vedeau decât acoperişurile caselor şi crengile copacilor. Stâlpii de telegraf păreau nişte beţe. Asta e tot ce se distingea pe imensitatea lucioasă a apei, afară de digul căii ferate care o tăia în două.

Între firmamentul de sus şi cel de jos, tăcere înăbuşitoare. Ea te făcea să crezi că un trăsnet, din senin, avea să se producă, dintr-un moment într-altul.

Şi, apa venea mereu, văzând cu ochii. Pe la zece, căpiţe de fân risipite, cadavre de vite şi copaci dezrădăcinaţi veniră încet să se alinieze în josul platoului. Printre aceşti copaci, Mincu recunoscu câteva sălcii de la Japşa Roşie. El se duse pe o plută să exploreze epavele adunate în timpul nopţii şi descoperi numeroase legături de rogojini, pe care le scoase la uscat.

Ceva mai târziu, mândrul război al lui moş Andrei veni şi el să plutească sub ochii celor doi amanţi, iar pe la prânz, toată lumea se adună să vadă pe Andrei Ortopan, el însuşi, apărând pe pluta lui.

Năvala catastrofală a Siretului împinsese toată Japşa Roşie în direcţia naturală a cursului apei, adică spre Dunăre. Dar Dunărea nu mai putea să primească nimic, fiind mai urcată decât afluentul ei. Siretul. Aşa se explică sosirea epavelor.

Moş Andrei era şi el o epavă, dar una destul de vitează încă. Balansând sutana şi barba, cu spatele întors la spectatorii care îl salutau frenetic, el îşi arunca lunga-i siluetă în dreapta şi în stânga, înaintând de-a-ndăratelea, cu braţele sus pe cârmă.

VIII. RĂZBUNAREA LUI SIMA

După o săptămână, ape şi oameni putură, în sfârşit să răsufle - deopotrivă de obosiţi în urma îmbrâncelii suferite şi acomodându-se fiecare cu locul neprevăzut, pe care cerul li-l impusese vremelnic.

Locul, pe care-l ocupau apele, era o înfundătură vastă de vreo sută de kilometri pătraţi, adică toată albia milenară a Siretului, formând vărsătura lui. Dar, în această albie căscată, plină de buclucuri, existenţa apelor era precară: prea multe obstacole omeneşti şi nici o mişcare. Ele nu puteau decât să clocească, cu timpul, ceea ce nu e pe gustul apelor. Lor le place via alunecare între două maluri mereu noi şi sub ceruri mereu împrospătate.

Or, aici, ele zăceau într-o imensă groapă plină de case, de grajduri şi de latrine, care le stăteau în gât.

Astfel, mortala tristeţe acvatică le cuprinse de îndată ce nu se mai simţiră împinse înainte. Ele căscau la cer şi la soare, cu o gură largă de o sută de kilometri pătraţi. Nu puteau să mistuie ce li se băgase cu sila în pântec şi începeau să aibă nişte râgâieli, ce se traduceau prin milioane de băşicuţe albicioase, de care suprafaţa lor se acoperea din ce în ce mai mult.

Oamenii, mai practici, căutară să se obişnuiască cu răul. Timp de-o săptămână, ei se plânseră, gâlcevitori, de-a nu şti unde să-şi pună lucrurile. Mamele n-aveau un loc destul de bun, unde să adăpostească preţioasa zestre a fetelor lor. Bărbaţii n-aveau scânduri şi cuie îndeajuns, ca să le facă acest loc, mereu neîndestulător.

Cele dintâi, nu-şi găseau liniştea decât după ce-şi băteau bine fiicele. Cei din urmă, după ce loveau în grămadă. Iar tinereţea, astfel ciomăgită, îşi lua revanşa, dându-şi frâu liber patimei, în plimbările nocturne prin porumbişte ori pe drumuri singuratice.

Dar la capătul săptămânii care urmă înecului, lagărul sfârşi prin a lua fizionomia lui definitivă. Ea era, topograficeşte vorbind, aceea a satului, adică, colibele se apropiau între ele ori se depărtau, după simpatia ori antipatia reciprocă a vieţuitoarelor. Singur Alexe Vădinoi găsi de cuviinţă să-şi aleagă un loc cu totul izolat de parcul comun. Moş Andrei, mai uman, se aşeză în vecinătatea copiilor lui, a căror colibă se afla în mijlocul lagărului.

Nu din întâmplare ea ocupa acel loc.

Minca ştia că înecul avea să dureze mai multe săptămâni, înainte ca reîntoarcerea în sat să fie cu putinţă. În vremea asta, existenţa trebuia să-şi reia cursul. Gospodăriile urmau să aibă nevoie de-o cârciumă-băcănie, care să le furnizeze toate cele trebuincioase. Minca le dădu o astfel de prăvălie, mărinimoasă, aşa cum o înţelegea ea, şi o puse în mijlocul taberei.

Un căsoi de scânduri, acoperit cu stuf, se ridică, după câteva zile, alături de coliba lor. El fu încărcat cu mărfuri bune şi variate, cum nici în oraş nu se întâlneau, decât rareori. O mare streaşină de trestie, formând terasă, invita la umbră o lume pârjolită de călduri tropicale şi lacomă de băuturi răcoritoare.

I se puse la îndemână de toate, pentru toate gusturile, toate vârstele şi toate pungile: vin, rachiu, sifon, limonadă, pepeni verzi şi galbeni, totul vârât într-un beci adânc, de unde orice articol ieşea rece, ca de la gheaţă.

Bineînţeles, vânzarea se făcea mai tot timpul pe datorie, oamenii neavând de unde câştiga un ban. Dar ţaţa Minca, crâşmăreasă pasionată şi stăpână acum pe capul ei, n-o lua în seamă. Ea dădea, dădea sufletul ei cald, odată cu marfa.

Să vezi mulţumirea ori bucuria pe cari le făceau să strălucească în ochii cuiva, un kilo de pâine ori de mălai, o bucată de brânză, un pepene luat de un copil pofticios, ori chiar şi o lumânare de cinci bani însemna pentru ţaţa Minca mai mult decât dacă i-ai fi oferit o coroană de regină. Ea se bucura, mai abitir decât posesorul articolului luat „pe credit" ori dăruit.

Cu privire la băuturile alcoolice, ea avea o atitudine deosebită, neadmiţând nici un fel de „beţie rece", chiar dacă i-ai fi oferit aur.

- Vinul, zicea ea, nu este o băutură, aşa cum pâinea e o hrană. El e mai mult o patimă - o patimă care trebuie să fie frumoasă, adică un simţ care să înalţe pe om, altfel e o depravare. Şi, dacă e lipsit de o asemenea patimă, omul poate să bea apă, dar el nu poate să mănânce pietre.

Ea nu ţinea nici o socoteală de ce vindea pe datorie. Datornicii ei veneau, însă, cele mai adesea, să-i plătească atât cât puteau.

În timpul celor trei săptămâni cât apele rămaseră staţionare, afacerile crâşmei fură destul de rele, şi ţaţa Minca trebui să ia din economiile ei, ca să garnisească din nou rafturile golite. Apoi, începu retragerea: apa scăzu până la o jumătate stat de om.

Atunci, toată lumea se năpusti asupra peştelui, şi banul apăru în toate mâinile. Se pescuia în toate chipurile: cu plasa, cu chipcelul, cu furca de fier, cu „hodorogul" şi chiar cu

mâna. Peştele, mare şi mic, se vindea prin mahalalele Brăilei, cu preţuri cari îngăduia oricui să mănânce, când îi pofteşte inima.

Numaidecât, crâşma cunoscu o prosperitate, care înspăimântă pe ţaţa Minca. Plata datoriilor şi vânzarea zilnică aduseră bani cu duiumul, deşi câştigul era foarte mic. Atunci văzu ea cum se fac averile şi până unde Sima nu era, de fapt, decât un fals filantrop, sacrificând doar o parte din surplusul unui câştig, care era aproape o hoţie.

Lagărul luă acum o înfăţişare zilnică, pe care satul n-o avusese niciodată. Dimineaţa se pescuia, până seara se vindea peştele la Brăila, iar noaptea se chefuia în draci. Crâşmarii de prin împrejurimi, care nu puteau înainte să ţină piept concurenţei ce le-o făcea Minca, primiră acum cu braţele deschise pe toţi beţivanii.

Ţăranii începură, întâi, prin a se îmbrăca. Apoi, cum peştele se vindea bine, ei trecură repede la chefuri. O parte din bani era lăsată pe loc, în mâinile crâşmarilor din oraş, de unde se întorceau adesea în trăsură şi însoţiţi de lăutari. Noaptea, târziu, nu mai auzeai decât cântece, certuri şi bătăi.

Speriate de stricăciunea bărbaţilor, mame şi fete trebuiră să se ducă ele însele să prindă peşte, să-l vândă şi să facă provizii de bumbac de urzit, singurul articol pentru care aveau nevoie de „bani mulţi". Lâna o luau de pe spinarea oilor lor, aşa că, urzeala cumpărată, ele erau asigurate de viitoarele ţesături de iarnă.

Dar, această mină de aur, ce-o constituia peştele, deschise femeilor perspective neaşteptate.

Retragerea toată a apelor dezveli, în văzul tuturor, gropi şi văi în cari era mai mult peşte decât apă. El se zbătea la lumina zilei şi trebuia să moară. Femeile îl încărcară cu lopata, umplând căruţe întregi, îl puseră la saramură şi plecară chiar ele să-l desfacă prin satele depărtate de Dunăre şi doritoare de peşte.

Atunci, fiecare putu să vadă cu cât femeia e mai morală decât bărbatul. Ele se întoarseră cu basmalele pline de bani frumoşi, pe cari îi încredinţară ţaţei Minca, îmbunătăţiră viaţa casnică, reparând o căruţă, cumpărând o unealtă, îmbrăcând copiii şi hrănindu-i mai bine. Tot lagărul se înveseli, nu de chefuri porceşti, aşa cum făceau bărbaţii, ci de apariţia unei mulţimi feminine în rochii de toate culorile, cari străluceau în soare şi erau bucuria ochilor.

Ţaţa Minca fu cea mai fericită. Ea deveni confidenta tuturor gospodinelor, precum şi casa lor de economie.

Dar farmecul acesta avea să fie rupt cu brutalitate.

Nu se mai ştia nimic de Sima. Se credea că consimţise la o despărţire de fapt, aşteptând divorţul, când, într-o noapte, foarte târziu, ciocănituri violente în uşa colibei lor, treziră pe cei doi amanţi.

- Cine-i acolo?

- Deschideţi, în numele legii! răspunse un glas ursuz.

- Daţi-ne voie să ne îmbrăcăm, replică Minca.

- Deschideţi imediat, ori spargem uşa!

Minca deschise, oferind legii spectacolul unei tinere perechi în cămaşă de noapte. Un om înalt şi slab intră cel dintâi. Dinapoia lui se ţineau doi gardişti şi Sima. Omul slăbănog scăpără un chibrit. Minca îi prezentă o lampă, pe care el o aprinse. Era comisarul de poliţie, încins cu o eşarfă tricoloră.

El luă loc pe un scaun şi începu interogatoriul.

- Dumneata eşti Minca, soţia domnului Sima Caramfil?

- Da.

- Şi dormi aici, cu tânărul acesta?!

- După cum vedeţi.

- Dar asta-i *flangrant* delict de adulter. Vă declar arestaţi pe amândoi.

Li se puse „gabrioletele" la mâini, fără măcar să li se îngăduie să se îmbrace. Minca protestă:

- Cred că n-o să ne duceţi în oraş, în halul acesta. Legea nu poate să admită asemenea lucruri. Şi apoi, mi-e frig.

Comisarul mormăi.

- Eu sunt legea! Şi-o să ieşiţi un moment afară *în halul acesta!* Apoi, vă veţi îmbrăca.

Fură scoşi afară, şi comisarul procedă la un simulacru de percheziţie, răscolind, ici şi colo, fără să ia nimic.

În vremea asta, numeroşi ţărani, treziţi din somn de zgomotul celor două trăsuri cu cari veniseră vizitatorii nocturni, alergară la cârciuma Mincăi. Unii aveau în mâini felinare.

Văzând pe Minca şi pe Mincu în cămaşă, ei se opriră, toţi, la distanţă, fără un cuvânt, fără un murmur. Unii o şterseră înapoi. Alţii aşteptară să vadă ce e, femeile mai ales. Ele îşi acopereau faţa, ori numai gura, cu mâinile şi se văicăreau încet, clătinând capul.

Cei doi „vinovaţi" păreau nepăsători. Ei se ţineau drepţi, priveau lunca şi tremurau de frig. Li se dădu voie să se îmbrace.

În clipa aceea, sosi moş Ortopan, în fugă. Minca îl chemă în colibă, făcându-i semn să tacă, îi încredinţa cheile crâşmei şi-l îmbrăţişă. Bătrânul era foarte mişcat.

Puţin după asta, cele două trăsuri luară drumul Brăilei, ducând spre puşcărie tot ce lagărul avea mai sănătos, un om şi o femeie care se iubeau.

*

Fură condamnaţi amândoi la cincisprezece zile închisoare corecţională. Sima o voise şi o obţinuse, aşa cum obţii ce vrei în ţara noastră, când eşti bogat. Tot el ceruse comisarului ca „mizerabilii" să fie scoşi afară în cămaşă, ca să-i vadă toată lumea.

Contrar aşteptării sale, gândul şi atitudinea ţăranilor s-au întors împotrivă-i.

Totuşi, nenorocitul nu avea un suflet atât de josnic. Numai turbarea soţului, disperat de ultragiul ce i se făcuse, l-a putut împinge la o astfel de josnicie. Şi, odată pe panta asta, el nu se mai opri. De altfel, o mulţime de ticăloşi, cu care se înconjurase în tristeţea-i bolnăvicioasă, îi recomandau cele mai sinistre ignominii.

- Dezbrac-o în pielea goală, pe stradă, şi biciuieşte-o!

- Taie-i pletele!

- Atrage-o într-un loc sigur şi dă-o pe mâna câtorva ţigani, să-şi râdă de trupul ei!

Dar Sima îşi iubea femeia. El o iubea acum cu o inimă chinuită de sentimenul unui rău consumat. Şi, când acest sentiment pune stăpânire pe o inimă sfâşiată, nu mai e vorba de iubire, ci de chinurile morţii. Sufletul lui Sima trăgea de moarte. Pentru el, era totuna, dacă Minca se reîntorcea sub acoperişul lui, ori dacă rămânea cu Mincu. În ambele cazuri, el o considera pierdută.

Îmbătrânit, slăbit, nedormind şi nehrănindu-se decât atunci când nu mai putea să se ţină pe picioare, el îşi petrecea nopţile blestemându-şi viaţa şi averea. Nu se mai interesa de nimic, nepăsător chiar în faţa hoţiilor, cari se săvârşeau sub ochii lui. Într-o noapte, pe când sta la fereastră şi contempla curtea luminată de lună, el văzu pe tejghetar scoţând din depozit şi încărcând într-o căruţă saci şi lăzi cu marfă, a căror valoare o evaluă, fără să se mişte: „O mie de lei cafea verde şi patru sute de lei zahăr".

Un venin, încă necunoscut, îi otrăvea sângele: o ură care cuprindea tot ce există. Moartea nu-i era de-ajuns, şi viaţa îi era de nesuferit. El ar fi dat toată averea lui, ca să nu mai aibă memorie. Da! sărac, cerşetor, dar să nu mai aibă amintirea acestei grozăvii, care îi sfâşia sufletul şi-l înnebunea.

În starea asta sufletească se afla Sima, când, în ajunul liberării din închisoare a celor doi amanţi, o idee îi veni şi-i aduse o mare uşurare: „Am să pun nişte derbedei să-i huiduiască!"

El tocmi o bandă întreagă. A doua zi, la ora când se deschide poarta temniţei, toţi erau postaţi la locurile lor. Sima se ţinea la o parte, cu o bucurie bolnăvicioasă în inimă: „Am să-i strivesc de ruşine! Tot bulevardul are să râdă"!

Minca şi Mincu apărură, dar se opriră un moment la poarta închisorii, ca şi cum lumina zilei i-ar fi orbit. Apoi, cu un pas nesigur, cam clătinându-se, se îndreptară spre Bulevardul Carol, plin de trecătorii ce se duceau în port.

Deodată, două lungi huiduieli izbucniră din dreapta şi din stânga lor:

-Hu-o!... Huo-o!

Huiduiţii şi trecătorii se opriră, ţintuiţi locului. Nimeni nu înţelegea nimic. Dar Minca zări pe Sima şi înţelese. Palidă, îndârjită, ea aşteptă să se repete huiduielile şi atunci, hotărâtă, încolăci un braţ pe după gâtul amantului ei. Acesta îi cuprinse mijlocul. Şi amândoi, cu trupurile lipite unul de altul, cu feţele înveselite de necaz, începură să păşească încet, ţanţoşi, privind ţintă la Sima şi cântând, ca altădată, populara flecărie:

Şepte gâşte potcovite,
Leleo, draga mea...

Sima rămase înmărmurit. Minca îi trecu pe sub nas cu amantul de gât, legănându-se ca nişte răţoi, râzând şi cântând, de-ţi era mai mare dragul să-i priveşti.

Huiduielile amuţiră, iar unul dintre nemernici se apucă cu mâinile de burtă şi-i strigă lui Sima:

- Apăi, coane Sima, să-ţi fie leliţa sănătoasă, că noi n-avem ce-i face!

IX. RETRAGEREA APELOR

Când îneacă lunca, apele se aseamănă cu o dragoste prăpăstioasă ce năvăleşte într-o inimă liniştită, înspăimântând-o cu tot necunoscutul pe care o astfel de vizită îl aduce cu ea. Când se retrag, rămasul bun ce şi-l ia ne goleşte sufletul, într-un egal amestec de păreri de rău şi de mustrări, aşa cum simţim în ziua în care o patimă violentă ne părăseşte, după ce ne-a fecundat cu tot ce a avut ea mai bun şi mai rău.

Sub soarele călduţ al unui început de octombrie cam răcoros, nenumăratele mlaştini pe cari potopul le lăsase în urma lui cloceau fără sfârşit, împiedicând pe oameni să se reîntoarcă pe la căminele lor, pe când, la orizont, linia argintată a apelor în retragere părea să zâmbească răutăcios operei de distrugere ce se dezvăluia sub ochii ţăranilor: case ruinate ori prăbuşite; semănături de porumb îngropate în noroi; viţă de arbuşti uscaţi; clăi de nutreţ luate de apă; puţuri astupate; garduri răsturnate în şanţuri.

Tăcere. Pustiu. Ai fi zis că viaţa inundaţilor se ducea cu apele, căci era mai multă viaţă când ele umpleau lunca: se pescuia. Toată lumea cunoscuse un belşug, care făcea pe mulţi să blagoslovească înecul. Pe când acum, în pragul iernii, un sat pustiit şi nici un mijloc de trai, iată ce aştepta pe fiecare.

Cu picioarele goale până deasupra genunchilor, oameni şi femei înotau în noroi, de dimineaţă până seara, uscând odăile, săpând păraie, înlocuind lemnăria putredă, dregând coşarele; şi asta, tot continuând să locuiască pe muche. Părăseau colibele în zori şi se întorceau noaptea, hămesiţi, rupţi de trudă. Şi nici un ajutor din partea stăpânirii. Fiecare să facă cum poate, vina fiind a lui Dumnezeu.

A trebuit ca tot ţaţa Minca să vie în ajutorul celor nenorociţi. Ea le distribui toate economiile ei, nepăstrând pentru dânsa decât ce-i trebuia ca să-şi ridice gospodărie nouă în

sat. Şi, numaidecât, mărinimia ei făcu pe Mincu să-şi schimbe firea, sau, mai curând, să şi-o trădeze pe cea adevărată. El îşi dezaprobă tovarăşa, spunând că n-are nici o poftă să muncească pentru alţii.

Minca îi luă capul în mâini, îl privi lung în albul ochilor şi nu răspunse nimic, dar inima ei se duse de-a prăvala.

*

Era pe la mijlocul lui octombrie. Timpul fiind uscat, oamenii izbutiră, cu chiu cu vai, să-şi meremetuiască locuinţele şi să le reocupe. Atunci începu mizeria neagră, pe care bolile o făcură şi mai atroce.

Case umede. Nimic de ars în sobă, nici un chip de-a încălzi şi usca. Stuful, acest unic combustibil al băltăreţilor, fiind mereu înecat, nimeni nu putu să şi-l procure. Ţăranii aruncară în foc garduri, viţă, copaci, leoarcă de apă, şi nu obţinură decât fum.

Nu era casă care să nu-şi aibă bolnavul ei. Unele deveniseră adevărate spitale, toţi membrii familiei zăcând la pământ. Pneumonie, pleurezie, malarie, tuberculoză şi foamea pe deasupra.

- Ţaţă Mincă! Scapă-ne! - era strigătul tuturor copiilor în primejdie.

Dar, la ţaţa Minca, neînţelegerile erau la culme. Ea îşi făcuse o casă modestă de trei odăi. În cea mai mare, instalase cârciuma-băcănie, drăgălaş aranjată, aşa cum o visase ea. A doua, vecină cu prăvălia, era camera lor de locuit; iar a treia, o ocupa moş Andrei Ortopan, pe care reumatismele şi tristeţea îl ţintuiau în pat. Bietul bătrân se simţea nenorocit, văzând cum fiu-său devenea din ce în ce mai grosolan cu aceea pe care el o privea ca pe o bună noră. Ştiind cât o iubise înainte, el nu mai înţelegea nimic din sufletul feciorului său.

Minca înţelegea şi înclina fruntea în faţa ursitei. Ea vedea cum naşte în acest suflet nevoia de-a parveni. Pe înăbuşite, fără să mărturisească, Mincu hrănea ambiţia îmbogăţirii. Ea îl văzuse deseori luând atitudini comune tipului de cârciumar egoist, pe care numai setea de câştig îl conduce în viaţă: linguşitor cu muşteriul care bea ţeapăn şi plăteşte cât îi ceri; obraznic cu nenorocitul care te roagă să-i dai un kil de gaz pe datorie, oricine ar fi el. Îl surprinsese chiar turnând sifon în vin şi apă în rachiu, ba şi încărcând la socoteală pe un consumator, operaţii necinstite de cari ea avea groază mai mult ca de orice. Blândele mustrări ce i le făcu, rugându-l să fie „cârciumar cinstit", n-avură decât darul să-l facă mai băgător de seamă în viitoarele lui pungăşii crâşmăreşti.

Totuşi, dragostea ce-o nutrea pentru Mincu al ei fu mai tare decât dispreţul ce-l avea faţă de tristele lui apucături: „Lasă că-l vindec eu!" Dar iată că Mincu îşi luă drepturi de stăpân absolut, interzicându-i - ei, care era adevărata stăpână - să mai „risipească avutul casei".

Să „risipească"! Ceea ce ea considera ca o supremă bucurie a vieţii - ajutorarea celor învinşi el o numea „risipă". Nu era, oare, drăguţul ei mai ticălos decât Sima? Căci celălalt avea, oricum, mărinimia lui, precum şi scuza de-a fi fost născut numai pentru a face avere, pe când Mincu nu ştia să deosebească vinul bun de cel rău, nici să spele un pahar, cum se cuvine.

Şi totuşi, omul acesta o ţinea prin toate fibrele fiinţei sale, trăia în carnea ei. Ea nu mai concepea viaţa fără dânsul. Îşi găsise bărbatul.

Sfâşiată între mărinimie şi patimă trupească, Minca nu mai vedea scăparea decât într-o imediată întoarcere la sfânta sărăcie de altădată. „Deschide omului drumul spre înavuţire, şi sufletul lui e pierdut", îşi zicea ea. Ce mai rămăsese din Mincu de la Japşa Roşie, harnicul flăcău care ducea în spate o căruţă de rogojini, la târgul din Brăila, ca să ia pe ele doar atât cât să aibă cu ce trăi, el şi tată-său?

Ea făcuse dintr-însul un crâşmar scârbos, ale cărui mâini şi fălci începeau să se fleşcăiască, a cărui privire devenea din ce în ce mai falsă şi căruia nu-i mai plăcea să iasă în

pragul prăvăliei decât în jiletcă cusută cu fir şi în pantofi brodaţi. Cât despre partea de muncă pe care negoţul lor o cerea fiecăruia dintre ei, el lăsa tot greul pe spinarea tovarăşei lui, umplându-şi ziua cu fleacuri şi dându-se cu totul plăcerilor mesei, somnului şi plimbării.

Gustul acesta de viaţă uşoară, practicat sub ochii unei suferinţi generale, sfârşi prin a scoate pe Minca din sărite. Şi cum ea îi atrăgea într-o zi atenţia asupra acestui fapt, el îi cârpi o palmă.

Bărbat ai vrut, bărbat ai! Ba chiar unul a cărui bărbăţie se reduce la atât.

Minca încasă palma, fără să sufle o vorbă, ridică braţele la cer, ca şi cum ar fi vrut să spună: „Mă predau!" şi o luă razna spre Siret, ca să arate apelor în retragere obrazul ei ars de insulta iubirii.

„Totul vine cu voi... Totul se duce cu voi..."

Pe vremea noroasă din acea după-amiază, cenuşiul apelor se confunda cu orizontul, într-o imobilitate apăsătoare. Totul părea fără suflet, totul era mort. Oceanul viu din timpul inundaţiei devenise o masă de plumb. Siretul şi Dunărea, întorcându-i spatele, îi retrăsese viaţa.

La o mică depărtare de dânsa, Minca zări câţiva copii răscolind prin smârcuri. Apropiindu-se de ei, ea se întristă, văzându-i adunând o împuţitură de peşte pe jumătate mort. Adio, frumoasele ştiuci, mândrii crapi, gustoşii lini, cu cari lumea umplea căruţe întregi, pe vremea colibelor de pe muche!

Zamfir era şi el acolo, dar ca să se joace.

- Cum mai merge pe-acasă? îl întrebă ea.

- Binişor... Nenica Sima ne trimite tot ce ne trebuie. Nu ne lipseşte nimic.

- Da' tata, ce mai spune?

- Zice că-i pare bine că eşti nenorocită.

- Dar tu, Zamfirică, tu ce gândeşti?

Băiatul se aruncă în braţele sorei sale şi izbucni în plâns.

Minca se întoarse acasă, vorbind singură: "Aşadar, Mincu nu era un viteaz, decât fiindcă trăia în sărăcie. Acum, când a dat de gustul belşugului, iată-l desfigurat. Ei bine, de-aci într-o săptămână, o să fac aşa ca să nu mai avem decât pereţii casei şi prea puţin lucru pentru gurile noastre". Moş Andrei o aştepta în pragul locuinţei. El o luă în braţe şi-i zise, îndurerat:

- Te părăsesc, fata mea! Mincu a plecat la Brăila, ca să vândă căruţa şi calul ce i-ai cumpărat. Nu mai îmi recunosc fiul! Mă duc în lume!

Toate încercările ei de a-l reţine, rămaseră zadarnice. Bătrânul plecă, cu traista la spinare.

Minca făcu să vie imediat două căruţe din sat, pe care le încărcă cu aproape toată băcănia şi băuturile prăvăliei. Apoi, ducându-se din casă în casă, distribui tot: -Degeaba mai ţin prăvălie, că nu mai am cui vinde marfa, explică ea. Aşa că v-o împărţesc şi căutaţi să faceţi economie. Am închis cârciuma. Sunt bolnavă. Oamenii ştiau care era boala ei, dar nu îndrăzneau să vorbească. De altfel, mai toţi erau prăpădiţi de foame, frig şi molimă. De-abia mai aveau puterea să mulţumească. Doar copiii mai întrebau:

- N-ai să mai fii crâşmăreasă, ţaţă Minca?

Pe înnoptate, nefericita ţaţa Minca se întorcea acasă, cu braţele bălăbănind. Ea nu avu o lacrimă de înduioşare în faţa rafturilor goale, ci numai o inimă tot atât de goală.

Şi această inimă părea să se golească şi mai tare, cu cât ceasurile treceau, lungi, strigătoare la cer, fără ca ele să aducă pe Mincu. Ticălosul îi era mereu drag, deşi nu mai avea nici o speranţă de viitor.

Întinsă, îmbrăcată, pe pat, ea nu închise ochii toată noaptea. Inima îi era îngheţată. Capul îi clocotea. Cel mai mic zgomot o făcea să sară în sus şi să alerge la fereastră. Spre ziuă, un somn care dură o jumătate de ceas, o amorţi.

Se trezi speriată de-a fi adormit fără voie. Şi, numaidecât, o sforăială care venea din odaia lui moş Andrei, o lovi ca un pumnal. Ea se duse încet să vadă cine-i, şi văzu pe scumpul ei Mincu, într-o stare care-o făcu să-şi acopere faţa de groază.

El dormea, îmbrăcat, în patul bătrânului. Hainele îi erau înecate de vin negru, vomitat, figură congestionată, gura căscată, respingătoare. Din buzunarul de sus al vestei, o batistă de cocotă, cu dantele şi monogramă, atârna afară. Asta-i făcu mai rău ca orice.

Ea ieşi. Maşinaliceşte, sufletu-i ucis o îndreptă spre Japşa Roşie, poate în speranţa de-a găsi pe bătrânul rogojinar, pe cale de a-şi reconstrui gospodăria. Ea făcu aproape o jumătate de zi, ca să ajungă şi nu găsi decât locul singuratic al fostului ei cuib de fericire. Privind, atunci, Siretul, ea îi zise:

- Ţie îţi datorez pe Mincu. Tot tu mi l-ai luat, împreună cu sufletul meu.

La înapoiere, picioarele-i puseră şi mai mult timp s-o readucă la trista-i gospodărie, unde o mare surpriză o aştepta: Mincu dispăruse, furând şi puţinii bani ce se mai aflau în casă.

Minca trase obloanele şi se culcă.

X. MILOSTIVUL SATULUI

Ploua de câteva zile peste întreaga „Vărsătură", urâta „ploaie a ciobanului", care te pătrunde în suflet. Dimineaţa şi seara, o ceaţă groasă, un fum înecăcios îţi lua răsuflarea. Tot satul tuşea, oameni şi animale. Uneori, pâcla era aşa de compactă că nu descopereai satul decât datorită corului tusei, care se înălţa ca dintr-o groapă, mai ales când intrai în luncă, mergând pe lângă linia ferată.

Pe un astfel de timp, drumul acesta era cel mai sigur, căci el te ducea drept în sat. Pe acesta îl şi luă, într-o seară mai pâcloasă ca oricând, un om de statură foarte mică, încălţat cu cizme, purtând căciulă şi înfăşurat până la ochi într-o ghebă. El mergea pe şovăite, cu urechea la tren şi pipăind cu băţul şina, aşa cum fac orbii.

Adesea, un acces de tuse îi zgâlţâia tot corpu-i slăbănog. Atunci se oprea şi lăsa să-i scape un „uf, îşi ştergea ochii, căuta să-şi dea seama unde se afla şi o pornea mai departe.

El merse aşa, pe dibuite, până la cantonul din vale, unde se izbi de o fetiţă.

- A cui eşti tu? o întrebă el, luându-i mâna.

- A Ilenii şi a lui Vasile Lungu, răspunse fata, temătoare, cu glasul stins.

Necunoscutul scapără un chibrit şi văzu doi ochi limpezi sub o frunte încreţită.

- N-ai putea tu să-mi spui, micuţo, cum mai stă cu sănătatea ţaţa Minca?

- Îi bolnavă şi singură.

- Cine o îngrijeşte?

-Toată lumea, afară de părinţii ei. Ieri a fost rândul nostru.

- Bine, dar au oamenii cu ce s-o ajute?

- O ajută, de unde au, de unde n-au. Acuma ea e cea mai nenorocită din tot satul.

Streinul scoase dintr-un buzunar al ghebei un pacheţel şi-l dădu fetei.

- Du asta lui tată-tău. O să găsească înăuntru douăzeci de lei şi un „bon de marfă". Spune-i să ia un sac şi să se ducă numaidecât, cu bonul acesta, la cantonul din deal. Acolo va găsi o căruţă mare cu coviltir, păzită de un om. Să dea bonul păzitorului şi să încarce marfa care e însemnată într-însul. Noapte bună, fetiţo! Am să mai trec pe la voi.

- Dar, cine eşti d-ta, nene?

- Un om nenorocit, ca ţaţa Minca.

Era Sima, pe care cu greu l-ai fi recunoscut, chiar dacă ar fi fost ziuă. O ftizie galopantă îi topise trupul, făcându-l hidos. Barba, neîngrijită de două luni, creştea, sălbatică, până sub ochi, a căror privire stranie nu mai amintea pe Sima, ci pe-o bufniţă.

El părăsi calea ferată şi drumul satului, poticnindu-se la fiece pas. Vreo douăzeci de pacheţele, la fel cu acela pe care-l dăduse fetiţei, îi împovăra gheba cu greutatea lor metalică. Sima avea să le distribuie pe toate, începând cu familiile cele mai lovite de soartă.

Din partea asta a satului, casele erau înşirate de-a lungul şoselei, faţă cu suhatul. Dar nu era chip să le distingi, atât se întunecase de tare.

Sima înainta cu mare greutate, sufocat, istovit, înotând în smârcuri şi împiedicându-se de hoituri. El trecu pe lângă un puţ fără furcă, nici ghizduri, o groapă căscată în care oameni şi animale puteau uşor să cadă. Nepăsarea asta îl lămuri asupra halului în care trebuia să se afle comuna.

Dar el fu şi mai lămurit, după ce vizită câteva gospodării. Vizită de cerşetor. Intra într-o curte, s-apropia de ferestre, spiona, apoi bătea la uşă. Cineva deschidea şi se retrăgea, pe loc, speriat în faţa acelui cap suspect, îmboborojit până la ochi. Sima profita, atunci, ca să inspecteze dintr-o privire interiorul casei, apoi, oferind un pacheţel, două ori trei - după mărimea familiei şi gradul de mizerie - el repeta pe şoptite aceleaşi instrucţiuni pe care le dăduse fetiţei şi dispărea.

Peste tot aceeaşi promiscuitate, aceeaşi sinistră mizerie. Câte cinci, opt, ba şi doisprezece membri ai aceleiaşi familii, îngrămădiţi în singura odaie încălzită, ori mai curând afumată. Drept orice hrană, o oală cu terci. Bolnavi înveliţi cu ţoale zdrenţuite. Feţe înfrigurate. Glasuri stinse.

Epidemie de tifos, însoţită de foamete.

Înspăimântat, Sima se crezu responsabil de toată această suferinţă, el care poseda grămezi de aur inutil, imense stocuri de alimente, îmbrăcăminte, lemne de încălzit. Cuvintele Mincăi, invitându-l să ia în mâini economia unui ţinut în primejdie şi s-o administreze cu omenie, îi răsunară în inimă, ca o comandă biblică.

Acum, era prea târziu. El îşi simţea sfârşitul apropiat. Poate că şi femeia lui era pe moarte. Două vieţi zdrobite; o dulce căsnicie sfărâmată; sate întregi bântuite de toate calamităţile. Din vina lui, care voia să câştige mereu bani şi iar bani.

El se năpusti asupra gospodăriilor, le luă la rând şi îşi goli buzunarele pline de pacheţele, apoi, prăpădit, luă drumul înapoi spre cantonul din deal, unde se afla căruţa cu provizii. Pe drum, el întâlni pe cei dintâi locuitori ajutaţi. Bărbaţi şi femei se întorceau cu sacul la spinare.

În dorinţa lui evanghelică de-a nu şti stânga ce face dreapta, el evită pe bieţii oameni, dar o bătrână îl recunoscu. Ea trânti sacul jos, îi luă o mână şi i-o udă cu lacrimi, gemând:

- Milostive... Milostive.... Spune cine eşti? Rosteşte numele tău, ca să-l pomenim în rugăciunile noastre.

- Un om nefericit! răspunse Sima, fugind.

A doua zi, la prânz, un şir de care încărcate cu lemne sosea în sat. Distribuirea lor fu făcută de un om de încredere al lui Sima, care refuză să spună oamenilor cine era milostivul.

Şi, în aceeaşi seară, pe o vreme la fel cu cea din ajun, Sima îşi făcu din nou apariţia. Dar, cum, de astă dată, lumea pândea trecerea binefăcătorului, acesta trebui să schimbe tactica. El nu mai bătu la nici o uşă, ci se mulţumi să arunce prin curţi ajutoarele în bani şi bonuri, fără să mai vorbească cu nimeni.

Ar fi fost totuşi nevoie de explicaţii, căci acum nu mai era vorba de-o căruţă cu alimente, trasă în apropierea satului. Ci însăşi depozitele lui, pe care el le punea la dispoziţia sinistraţilor. Pacheţelele erau înlocuite cu plicuri, în cari se afla câte un bilet de o sută de lei, pe lângă bon, a cărui cantitate de marfă era cu mult mărită.

Sima ar fi voit să le spună că trebuiau să se ducă în oraş să ridice cele însemnate în bonuri, dar, teama bolnăvicioasă de-a nu fi descoperit, îl făcu să renunţe la orice explicaţii.

Măsura lui de prudenţă, însă, nu servi la nimic, căci, în clipa când arunca pe deasupra unui gard plicul din urmă, un om îl apucă de braţ. Era socru-său, Alexe Vădinoiu, care îi strigă, furios:

- Ce faci, nebunule?

Sima se simţi năvălit de-o scârbă şi de-o mânie, care îi tăiară răsuflarea. El se smuci din mâna lui Alexe.

- Nu mă atinge, murdarule!

Şi, adunându-şi ultimele puteri, o rupse la fugă şi dispăru în noapte şi pâclă. Dar, în loc să se îndrepte spre trăsura care-l aştepta pe deal, el se năpusti în direcţia opusă oraşului şi se rătăci într-un câmp. O sfâşietură cumplit de dureroasă în plămâni îl făcu să-şi cuprindă pieptul cu braţele. Şi, pe loc, gura i se deschise singură, sub năvala unui val de sânge.

El gemu, înăbuşit:

- Minca!

Şi căzu cu faţa la pământ, ca să nu se mai ridice.

XI. DESCOMPUNERE

O fâşie de crep negru, lungă de treizeci de metri, acoperea cu doliul ei cele două mari firme „Sima Caramfil", formând unul din unghiurile drepte ale Bulevardului Carol cu Strada Victoriei.

Era un doliu care nu provoca decât uimire. Un altul, plin de o sinceră tristeţe, se desfăşura dinapoia celor şapte uşi zăvorâte ale frumoasei întreprinderi: *cârciumă-băcănie-locandă.*

În ultima lună, răposatul nu mai pusese piciorul în magazinele lui. Şi, care mai de care, urma să şterpelească ce-avea sub mână. O făceau în chip firesc, printr-o învoială subînţeleasă, fiecare prevăzând deznodământul fatal al stăpânului şi nemaiavând de cine să se teamă.

Acum, când mari peceţi de ceară roşie erau puse peste tot, un repaos profund cufunda cele trei localuri într-o tăcere elocventă.

În restaurant, bucătăria rămăsese văduvă de mândra ei arămărie. Toată fusese furată în ultima zi a dramei. Grămezi de farfurii şi servicii nespălate zăceau peste tot, printre resturi de carne şi zarzavaturi, care începeau să putrezească.

Cârciuma prezenta un aspect mai puţin lamentabil, cu toată neorânduiala paharelor, carafelor şi sdclelor de rachiu. Aci, în fundul pământului, trebuia căutată dovada trecerii vandalilor: cele mai bune vinuri, cele mai fine rachiuri dispăruseră aproape toate. De mai bine de două luni, în fiecare seară, enorme damigene plecau pentru o destinaţie cunoscută numai de tejghetar.

Dar băcănia era aceea care purta urmele celei mai crude devastări.

Orice mare magazin de alimentaţie, frumos orânduit, nu-i nimic alt decât dorinţa noastră de-a trăi, privită prin patima stomacului.

Această dorinţă, pe care mii de ochi au reflectat-o în mândra băcănie a lui Sima, nu mai era acum decât un hârdău cu murdării. Lăzi sparte, saci spintecaţi îşi răspândeau conţinutul peste tot. Nenumăratele sertare zăceau căscate. Cârnăţăria mucezea. Rafturi, altădată frumos garnisite cu tot felul de cutii, pacheţele, borcănaşe, sticluţe, semănau cu o gură ştirbă. Duşumeaua era acoperită cu măsline, nuci, migdale, alune, stafide, macaroane sfărâmate, orez, untdelemn vărsat.

În umbra acestui cimitir, soarele proiecta, prin crăpăturile obloanelor, fâşii de lumină albăstruie.

Năvala darurilor în natură ale lui Sima contribuiseră mult la acest vandalism, mai ales în dimineaţa în care lumea află de moartea donatorului. Tot plângându-l cu lacrimi sincere, ţăranii o luară la goană spre oraş ca să încaseze proviziile, înainte de-a fi prea târziu.

Atunci, nu mai ştiu nimeni să distingă între dar şi jaf. Se încărca în zece căruţe deodată, fără nici un control. Chiar şi stocurile depozitului de mărfuri fură, în parte, ridicate, nu se ştie de cine.

Pe la prânz, sosirea autorităţilor şi sigilarea generală puseră capăt jafului.

Se întâmplase ca tocmai în ziua aceea să fie o vreme frumoasă, după o săptămână de ploaie. Şi, ar fi fost o bucurie pentru toată lumea, dacă soarele n-ar fi strălucit deasupra unor sate care începeau să-şi îngroape primele victime ale epidemiilor şi foametei de care sufereau, de la retragerea apelor.

Căruţele ţăranilor ce se întorceau cu provizii se încrucişau cu acelea cari transportau coşciuge, drumul fiind acelaşi ca să vii acasă, ori să te duci, în sens contrariu, la cimitir. Nici un convoi nu lua în seamă la ce transporta celălalt. Rar vedeai pe cineva apropiindu-se, să se descopere şi să se închine la trecerea unui mort. Rar, de asemenea, zăreai doi ochi umezi de plâns, întorcându-se, invidioşi, să se uite după o căruţă cu provizii.

Toată lumea era sătulă, şi de boală lungă, şi de sănătate nestrămutată. Lupta era tot aşa de aprigă ca s-o combaţi pe cea dintâi, precum s-o înduri pe cea de-a doua. Fiecare dorea din tot sufletul sfârşitul acestei lupte, fie şi cu preţul unui cataclism: un mare foc, o nouă inundaţie, ori o moarte colectivă.

Vedeai cum te năvăleşte încet moartea şi putreziciunea. Totul murea împrejur şi totul putrezea. Prin casele oamenilor, putreziciunea începea înaintea morţii şi continua după îngroparea cadavrului, cei rămaşi în viaţă fiind ei înşişi pe jumătate putrezi.

Mortalitatea printre dobitoace şi păsări mergea, mână în mână, cu aceea a oamenilor. Satul era plin de leşuri de oi, porci, curcani, gâşte, găini, uneori de câini şi de pisici. De multe ori, nu se ştia pe unde zac şi trebuia să se ia omul după miros, ca să descopere stârvul şi să-l îngroape.

Prin băltoace, prin şanţurile şoselei, ca şi în plină câmpie, hoituri de vite mari, înecate prin alte părţi şi aduse de ape răsăreau zilnic din noroaiele ce le acopereau şi făceau aerul peste putinţă de respirat. Chiar şi vegetalele, păpuşoaie şi zarzavaturi surprinse de apă, formau mlaştini imense şi aproape tot aşa de împuţite ca şi acelea unde zăcea un leş. Bătrânii de pe „Vărsătură" nu-şi aminteau să mai fi trăit asemenea nenorociri.

Deseori întâlneai oameni cari alergau pe câmp după o gură de aer curat, sătui de duhoarea din casă, din curte, din sat. Mulţi suportau mai uşor foamea decât o astfel de putoare universală.

Starea aceasta dură aproape toată toamna, care fu blândă. Ceruri de plumb alternau cu zile pline de soare. La sfârşit, ţăranii reuşiră să scape de boleşniţă, care se duse, mulţumită. Atunci, toţi tăbărâră pe stârvuri, bătând şanţurile, grădinile, ţarinele, şi îngropând până la cel din urmă.

Pe la începutul lui decembrie, un ger uscat împietri toată firea.

XII. ÎNDREPTARE

Era prin luna mai a anului următor, care fu numită, mai târziu, „luna muşcatelor şi-a pruncilor din porumbişte".

Muşcata e o floare mult iubită la noi. Fete şi femei tinere o poartă la ureche. Ea trăieşte mai mult prin glasturi, la ferestre. Prin grădini, rar înfloreşte chiar de la începutul lui mai, cum se întâmplă în anul acela.

Cât despre „pruncii din porumbişte", ori „din păpuşoi", ei nu puteau să înflorească decât în luna aceea, căci fuseseră toţi zămisliţi pe vremea colibelor, când înecul era în toi, iar perechile îndrăgostite se plimbau cam prea mult, pe lună plină, prin desişul păpuşoaielor înalte.

Acum, muşcate şi prunci se lăfăiau la soare. Împotriva celor dintâi, nimeni n-avea nimic de zis. Ba, explozia prematură a parfumului, odată cu a roşului lor aprins, plăcea chiar şi acelora cari au, totdeauna şi împotriva oricui, ceva de zis. Dar, vai, altfel stăteau lucrurile cu pruncii şi mai ales cu tinerele lor mame.

Se spunea că „asemenea lucru" nu trebuia să se întâmple. Se spuse şi se repetă, cu mult înainte ca „lucrul" să se fi produs, apoi, când el sosi, strigătele de groază fură şi mai mari, ca şi cum această sosire se produsese altfel decât de obicei.

Dar, vremea era aşa de frumoasă, ciocârlia cânta cu atâta patimă deasupra arăturilor şi, departe în zare, stuful şi papura îndreptau spre cer o atât de mândră pădure de ţepuşi verzi, încât fiecare sfârşi prin a înţelege că această buclucaşă înflorire de prunci „vinovaţi" trebuia, la urma urmei, să fie acceptată.

Din fericire, obiceiurile pământului uşurau această acceptaţie: cu o mână, chemai pe popa; cu alta, pe tatăl „neruşinat"; şi îngenuncheaţi în faţa popei, cu patrafirul pe cap, perechile îndrăgostite de pe vremea colibelor primiră binecuvântarea divină.

Numai ţaţa Minca nu avu nevoie de popă, deşi avea şi dânsa „ca toată lumea", pruncul ei „din păpuşoi". Era din cauză că Mincu, tatăl lui Mitruţă al ei, plecase în lume şi n-avea să se mai întoarcă niciodată.

Atâta pagubă, şi de popă, şi de Mincu! Tânăra mamă nu era mai puţin fericită. Căci, moş Alexe murind în timpul iernii, Minca o adusese la ea pe buna ei mamă şi pe micul lor Zamfirică. Îşi făcuse un război ca acela pe care îl avea Ortopan la Japşa Roşie şi-şi câştiga pâinea zilnică, ţesând, ca mai toţi ţăranii, frumoase rogojini şi coşniţe.

Ţaţa Minca, văduvă şi moştenitoare unică a bogătaşului Sima Caramfil, ar fi putut să facă altfel. N-o făcu. Ea cedă întreaga moştenire, numeroaselor şi lacomelor neamuri ale răposatului, nepăstrând pentru dânsa decât o căruţă cu cal şi o mică sumă de bani. Gustase din viaţa îmbelşugată şi ştia cât a costat-o ca să fie fericită.

Negreşit: adesea, când înhamă ca să plece la tăiat papură, ochii i se umplu de lacrimi. Dar ea îi şterge repede, căci zece căruţe trec în galop pe la ferestrele ei, garnisite cu muşcate şi zece glasuri tinere îi strigă deodată:

- Grăbeşte-te, ţaţă Mincă! Azi „tăiatul" o să fie straşnic!